

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ČESKÁ LITERÁRNĚVĚDNÁ REFLEXE KAFKOVY TVORBY

OD PADESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D.

Autor práce: Bc. Kamila Dufková

Studijní obor: Bohemistika navazující

Ročník: 2.

2014

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/198 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 13. dubna 2014

.....
Kamila Dufková

Děkuji vedoucí mé diplomové práce Mgr. Martině Halamové, Ph. D. za její odborné rady a připomínky, ochotu a trpělivost, které mi pomohly k vypracování této práce.

ANOTACE

Ve své diplomové práci se zabývám reflexí textů, které vyšly od roku 1948 do konce století o Franzi Kafkovi, pražském německém spisovateli, a jeho tvorbě. Snažím se ukázat, jak se na textech literárněvědných i novinových a časopiseckých recenzích odráží dobové myšlení, kulturní politika a ideologie doby a jejich proměny v jednotlivých letech.

Metodologická kapitola této práce pojednává o termínu reprezentace. Vycházím z interpretační metody nového historismu a teorií znaku Charlese Sanderse Peirce. Proto se tato kapitola věnuje i teoretickým myšlenkám nového historismu a rozebírá Peircovy pojmy index, ikon, symbol.

Druhá kapitola se zabývá kontextem doby, ve které jednotlivé texty pojednávající o díle Franze Kafky vznikly. Věnuje se dobovému myšlení, stěžejním politickým událostem a atmosféře doby.

Kapitola číslo tři je orientována přímo na kulturní politiku a její vývoj v jednotlivých letech a na zásadní události, které znamenaly v režimu změny mající dopad na i na oblast literatury a kultury.

Závěrečná kapitola rozebírá jednotlivé texty, jež vyšly knižně nebo v periodikách v jednotlivých desetiletích. Snažím se zde ukázat odraz politických událostí a dobové atmosféry a zjistit, co texty vypovídají o době, v níž vznikly. Také se věnuji proměně postoje k spisovateli Franzi Kafkovi, jeho tvorbě a vývoji interpretace jeho díla.

V závěru pak shrnuji tendence jednotlivých desetiletí, které se odvíjí od dobové atmosféry a kulturní politiky a jež se dají zpozorovat v článcích nebo příspěvcích, se kterými jsem pracovala.

ABSTRACT

In my diploma thesis I deal with the reflection of the texts about Franz Kafka, the Prague German writer, and his work that were published between the year 1948 and the end of the century. I try to show the reflection of that time ideology, thinking and the culture politics in the literary and newspaper texts and magazines' reviews and also their changes during the time.

Methodological chapter of this thesis discusses not clearly defined term representation. The way these texts represent the period to the recipient (and vice versa) is based on the interpretation method the new historicism's and Charles Sanders Peirce sign theory. Therefore this chapter also discusses the theoretical ideas of the new historicism and analyses terms like index, icon and symbol.

The second chapter deals with the period these texts about Franz Kafka's work originated in. It is about that time's thinking, key political events and the atmosphere of the time.

The third chapter is focused directly on cultural politics and its development in particular years and major events that represents mode changes having an impact on the field of literature and culture.

The final chapter analyses the particular texts that were published in periodicals or books in particular decades. I am trying to show the reflection of political events and the atmosphere of the time and find out what these texts say about the period in which they arose. I also study the changing attitude to the personality of Franz Kafka, his work and the development of its interpretation.

The final part conclusion summarizes each decade, which depends on the period atmosphere and cultural policy and which can be observed in the articles or posts, with whom I worked.

OBSAH

Úvod.....	7
1 Reprezentace v literární vědě	8
2 Kontext Československa v letech 1948 – 1989 a po roce 1989.....	19
3 Totalita v umění a kultuře v Československu	54
4 Texty kafkovského bádání	65
4.1 Novinové články	65
4.2 Texty, které vyšly knižně	90
Závěr	119
Seznam literatury:	123

ÚVOD

*„Ve světě lži nelze lež sprovodit ze světa ani jejím protikladem,
nýbrž jen světem pravdy.“*

(Franz Kafka)

Ve své diplomové práci se zabývám českými literárněvědnými texty a recenzemi týkajícími se díla Franze Kafky a reflektujícími jeho tvorbu. Na základě těchto pramenů se snažím najít modely dobových vědeckých diskurzů orientovaných ke Kafkově tvorbě. Tyto diskurzy popisuji ve vztahu k dobovému dění a myšlení. V jednotlivých desetiletích a po změně komunistického režimu v demokracii totiž došlo k obratu též v oblasti názorů, postupů a metod literární teorie a vnímání umění obecně. Budu vycházet z novinových článků z let 50., 70. a 80. a z knižních příspěvků z 60. a 90. let různých českých autorů a různě zaměřených periodik. Chci vycházet z proměn doby, ve které tyto příspěvky vznikly, hlavně z proměn v oblasti kulturní politiky.

Metodologie, kterou v této práci používám, je teorie reprezentace. Teorie reprezentace se zabývá i zkoumáním znaku, neboť jakýkoli text je vlastně znak, který je prostředkem komunikace, neboť neexistuje izolovaně, ale je pro něj podstatný i kontext, v jehož rámci existuje. V oblasti sémiotické vychází má práce z pojetí znaku Charlese Sanderse Peirce. Na literárněvědné texty reflektující Kafkovu tvorbu tedy nahlížím jako na reprezentace své doby, dobového myšlení, kontextu, kulturní politiky.

Právě kontextu a kulturní politice se věnuje větší část mé práce. Rozebírám proměny tendencí a dobového myšlení v důsledku nejdůležitějších změn a událostí v komunistickém režimu od 50. let po rok 1989 na území našeho státu a Československa. To, jakým způsobem totalita komunistického režimu ovlivňovala a určovala myšlení o literatuře, by mělo být z rozebíraných příspěvků patrné.

1 Reprezentace v literární vědě

Pojem **reprezentace** patří k aktuálním tématům literární vědy. Můžeme jeho stopy nalézat v různých literárněvědných směrech nebo u literárních teoretiků, kteří se tohoto pojmu ve svém učení dotkli nebo se jím zabývali. Kořeny tohoto pojmu lze vysledovat až do antiky k Platónovi, přes náboženská tabu a ikonoklasmus, až k novému historismu. Všechny tyto teorie mají základ v tvrzení, že v literatuře najdeme odkazující slova a texty, které poukazují na další slova, texty, okolní svět nebo souvislosti.

K pojmu reprezentace se váže pojem **znak** jako smyslově vnímatelný prvek, který reprezentuje, zastupuje svého referenta. Znakům a znakovým systémům se věnuje **sémiotika**, která se rozvíjela už od antiky. Znak, jak ho pojímá sémiotika, není definován funkčně, nemá v sobě esenci znakovosti, nefunguje jako předmět manipulace ale komunikace, i když některé předměty mohou mít obě funkce zároveň.

Sémiotika je věda zabývající se všemi znakovými přenosy. Z učení jednoho z jejích stěžejních teoretiků Charlese Sanderse Peirce, amerického filozofa, přírodovědce a matematika, budu v této práci vycházet, jelikož se zabýval převážně problematikou znaku, se kterou pojem reprezentace úzce souvisí, jelikož znak něco někomu reprezentuje.

Peirce, jehož teze sémiotiku dále rozpracovávají, vymezuje **znak** neboli **representamen**, kterým může být třeba umělecké dílo, takto: „*Něco, co pro někoho něco zastupuje z nějakého hlediska nebo v nějaké úloze.*“¹ Znak podle Peirce utváří v mysli interpretujícího další znak. Tento nový znak vytvořený prvním znakem nazývá **interpretantem znaku**. Další pojem, který Peirce užívá, je **objekt**, který každý znak zastupuje. Tento objekt může nebo nemusí být představitelný, může představovat něco známého i neexistujícího (např. fikční svět), tato představa by měla být pochopena. Jedinou podmínkou vztahující se k objektu je nutnost být reprezentovaný znakem. Znak

---

¹ PEIRCE, Charles Sanders. *Lingvistické čítanky I.: Sémiotika sv. I.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 17

ale přesně nepopisuje objekt, neseznamuje s ním, pouze ho reprezentuje a něco o něm vypovídá. Così o objektu může říct zase jen objekt. „Znak neboli representamen, je to první, co je k nějakému druhému, nazývanému jeho objektem v takovém pravém triadickém vztahu, že je schopno určit jakési třetí, nazývané jeho interpretantem, jako to, co je v témž triadickém vztahu k příslušnému objektu, v němž je k tomuto objektu první samo.“²

Znak se tedy váže na tři další pojmy – základ, objekt a interpretant (odtud předměty zkoumání sémiotiky). Znak zastupující objekt vytváří interpretant znaku vzniklý podle prvního znaku. Zaměříme-li se na objekt, jak o něm hovoří Peirce, může být nepředstavitelný, představitelný nebo vnímatelný, je něčím reprezentován. „Jestliže je znak něco jiného než jeho objekt, musí existovat buď v myšlení, nebo ve vyjádření nějaké vysvětlení nebo argument nebo jiný kontext, který ukazuje, jakým způsobem, na základě jakého systému nebo z jakého důvodu znak reprezentuje objekt, nebo soubor objektů.“³ Společně s tímto vysvětlením znak utváří znak další. Ono vysvětlení si ale žádá další objasnění, jelikož je samo znakové. „Toto vysvětlení, vzato spolu se znakovým, již rozšířeným, vytváří ještě rozšířenější znak; postupujíc tímto způsobem konečně dojdeme, nebo měli bychom dojít k znaku sama sebe.“⁴ Objasní se tak znak ve své celosti a toto vysvětlení ukazuje k objektům, kterými jsou jiné části. Z toho plyne, že znaky obsahují jakési poučky vztahující se k vysvětlení a jsou jakýmsi procesy vzniku objektu. Objekty mohou být samostatné nebo to může být soubor zastupovaných – fakty, vztahy, věcmi nebo vlastnostmi.

Peirce vymezuje **trichotomii znaků: ikon, index, symbol**. Jejich rozdíl spočívá převážně v tom, zda je znak založen na podobnosti s objektem (ikon), je výsledkem objektu (index) nebo je obecně známá jeho souvztažnost k objektu (symbol). Hranice mezi nimi ale nejsou pevně dané, jednotlivé typy znaků, jak je vymezuje Peirce, se mohou prolínat.

---

² PEIRCE, Charles Sanders. *Lingvistické čítanky I.: Sémiotika sv. I.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 33

³ PEIRCE, Charles Sanders. *Lingvistické čítanky I.: Sémiotika sv. I.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 19

⁴ Tamtéž, s. 19

Peirce dále říká, že pozorování znaku je abstrakcí, která sama představuje druh pozorování. Podle něho je schopnost abstrahujícího pozorování něco, co běžný člověk důvěrně zná, ale filozofie se tím dosud nezabývala. „*Patří k běžné zkušenosti každého člověka přát si něco, co značně přesahuje jeho současné prostředky, a hned po vzniku tohoto přání ptát se sama sebe: ‚Přál bych si tuto věc tolik, kdybych měl dostatek prostředků k splnění svého přání?‘*“⁵ Aby si prý tázající mohl odpovědět na svou otázku, musí provést již zmiňované abstrahující pozorování. To znamená, že si musí vybavit svou siluetu, kterou si v mysli utvořil, této představě dále věnuje pozornost – snaží se objevit i u ní své přání.

Reprezentace, které bych ráda dále věnovala pozornost, také zajímá teoretiky myšlení nazývaného **nový historismus**, je jedním z jeho ústředních bodů. „*Pro novohistoriky je pojem reprezentace klíčový a vyjadřuje historickou situovanost a podmíněnost konkrétního artefaktu a jeho významových konsekvencí. (...) Reprezentace znamená vyjádření něčeho, co bylo někdy konkrétně cítěno, sněno, co vzbuzovalo úzkost, strach nebo bolest, tedy něčeho tělesného lidského. Reprezentace není zcela ztotožnitelná s děním ve vesmíru věčně se přelévajících a proměňujících znaků.*“⁶, píše Papoušek, který ve svých studiích vychází z této teorie.

Nový historismus se jako literárněvědný směr, kulturně-antropologicky zaměřený, formuloval v USA v 80. letech 20. století. Jako první tento pojem použil americký literární teoretik a specialista na anglickou renesanci Stephen Greenblatt ve své knize *Moc forem v anglické renesanci (The Power of Forms in the English Renaissance)*. On a další novohistorici (S. Bercovith, J. Dolimore, C. Gallagherová, J. McGann, F. Lentricchia, W. B. Michaels, L. A. Montrose, H. A. Veesser, aj.) založili časopis *Representations* vydávaný jednou za čtvrt roku, díky kterému začal být nový historismus řazen mezi způsoby interpretace umění.

---

⁵ PEIRCE, Charles Sanders. *Lingvistické čítanky I.: Sémiotika sv. I.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 17

⁶ PAPOUŠEK, Vladimír. Nový historismus a kontext americké literární vědy. In: *Kritické úvahy o západní literární teorii.* Praha: ARSCI, 2006, s. 193

Zástupci nového historismu se dlouho snažili o vytvoření pravidel nebo programového prohlášení metodologie, jeho stoupenci se vyhýbali zpracování a rozvinutí teorie. Čím více se snažili nořit do hloubky podstaty nového historismu, tím víc se rozcházeli. Nevytvořili tedy pravidla zkoumání textu z novohistorického pohledu, spíše přišli s možnostmi a doporučeními, jakým způsobem lze nahlížet na text. Noví historici si četli navzájem své texty a snažili se dojít k jednotné systematizaci, kterou by zpracovali do časopisu *Representations*. Jejich učení však zůstalo nezformulované ve zřetelný program, na kterém by se jeho představitelé shodli, zanechalo po sobě ale určité náměty, tendence, možnosti a doporučení, jež mění způsob zacházení s literárním textem.

Za předchůdce tohoto literárněvědného směru lze považovat antropologa Clifforda Geertze, který pracoval s pojmem **hustý popis**. Ten představuje „*podrobné a účastné znovuvytvoření konkrétních událostí jako způsob rozkrytí kódů a systémů přesvědčení, které podmiňují chování*“⁷. Považoval za důležité pochopit kulturu jako „*soubor textů*“ nebo „*sít' významů*“, které je třeba interpretovat. Literární teoretik Hayden White je díky své tezi, že historie má povahu textu, též považován za předchůdce nového historismu. Hayden White tvrdí, že historie nemůže objektivně popisovat minulost, jen může minulost převyprávět pomocí „*figurativního diskursu*“. Podle něj „*mnoho druhů pravdy, dokonce i v historii, může být předloženo čtenáři pouze prostřednictvím znázorňovacích technik fikce*.“⁸ Nelze psát historii bez použití řečnických a básnických technik, jakýkoliv text totiž představuje „*verbální obraz reality*“⁹. Historie by se tedy měla stejně jako text a kultura interpretovat.

Nový historismus vznikl jako reakce na převládající literárněvědné teorie v USA, jíž byla nová kritika. Ta tvrdí, že je třeba se oprostít od historického kontextu a zaměřit se pouze na text, nová kritika se soustřeďuje hlavně na použití metody pečlivého čtení (close reading). Představitelé nového historismu se od pečlivého čtení nedistancovali, využili ho ale i pro neliterární texty.¹⁰ Nový historismus se též vymezil

---

⁷ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. Brno: Host, 2007, s. 279

⁸ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. Brno: Host, 2007, s. 280

⁹ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. Brno: Host, 2007, s. 13 – 25

¹⁰ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. Brno: Host, 2007, s. 8

proti tzv. **starému historismu**, o kterém mluví Stephen Greenblatt. Tomu vévodí snaha o odhalení jediné politické vize, jež zastává celá vzdělaná vrstva nebo i celá populace, je historickým faktem, vede k zakotvení jednotné interpretace literatury, „*pevného jádra významu*“. Noví kritici se ono „*pevné jádro významu*“ snažili nalézt, jelikož věřili, že se zde mohou „*zrcadlit názory dané epochy*“. Greenblatt a Louise Montrose s novou kritikou, dekonstrukcí a starým historismem polemizují. Zastávají názor, že nelze číst literární dílo bez historického kontextu a pak tvrdit, že je odrazem své doby, také nevidí rozdíl mezi literaturou a historií, textem a kontextem. Představitelé nového historismu nehledali sjednocující interpretace jako nová kritika, zdůrazňovali všechny vlivy působící na text (politické, společenské, ekonomické, kulturní).

Původně byl nový historismus chápán jako směr, který se soustředoval převážně na texty anglické renesance a alžbětinské divadlo, postupně se ale zaměřil i na jiné texty i odvětví. Směřoval hlavně ke studiu historie, která je poznatelná, jelikož literatura přímo nebo nepřímo zrcadlí historické skutečnosti. Z historie lze získávat fakta, o to se stará historik, produkt své vlastní historie, který vše poznává z perspektivy vlastní současnosti. Své bádání směřovala tato metoda nakonec k americkému kontextu. „*Nový historismus se rodil z praktické americké potřeby definovat vlastní minulost nezávisle na evropských referenčních rámcích, v nichž byly americké dějiny a kultura podřazovány síle evropského kontextu.*“¹¹ Dalo by se tedy říci, že vznikl kvůli americkému komplexu z krátkých dějin národa.

Jean E. Howardová ve studii *Nový historismus ve studiích o renesanci* v knize *Nový historismus (New historicism)* odkazuje na Whitea a jeho tvrzení, že historie není objevována, ale tvořena. „*Literatura je součástí historie, literární text je kontextem jiných aspektů kulturního a hmotného života, stejně jako tyto aspekty jsou kontextem jejím.*“¹² Skrze literární díla můžeme vnímat skutečnost dané kultury v dané době. Jde převážně o to porozumět podmínkám diskursu, v němž se fakta chápala určitým způsobem a různé jevy se chápaly jako fakta, doba formovala jedince v historický subjekt. Též se vyjadřuje k literárnímu kánonu jako produktu ideologickému,

---

¹¹ PAPOUŠEK, Vladimír. Nový historismus a kontext americké literární vědy. In: *Kritické úvahy o západní literární teorii*. Praha: ARSCI, 2006, s. 181

¹² BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. Brno: Host, 2007, s. 69

ne historickému. Všechny sociální vztahy a reprezentace jsou ideologické (např. reprezentace žen).

Představitelé nového historismu přišli s myšlenkou, že je třeba se zaměřit na historicitu textů i textualitu historie. Z textu se totiž dají vyčíst dějinné skutečnosti a fakta doby, ve které dílo vzniklo a bylo vnímáno. Stejně tak je potřeba porozumět historii, abychom mohli pochopit dílo. Kromě historie je ale podstatný i celý kontext. Zabývali se hlavně otázkami: Kdy, jak a za jakých okolností bylo dílo napsáno a čteno?

Nový historismus se tedy zaměřuje na literaturu zasazenou do kontextu dějin a dějinných událostí. Zabývá se též jedincem, nikoliv abstraktně, ale konkrétně, jak se chová v prostředí své kultury. Nový historismus se pokouší uchopit tuto kulturu a pochopit ji v dějinných souvislostech. Jednání jedince považuje za výsledek cirkulace společenských energií. Tato energie, jež je též předmětem zkoumání novohistoriků, se pozná podle efektu, který vytváří. **Cirkulace sociální energie** způsobuje třeba emoce nebo různé praktiky v životě člověka. Tyto dopady lze stopovat v textech, jež vytvářejí obrazy, které nelze oddělit od světa, z něhož vzešly. Shromažďování sociální energie není spontánní, vše se děje pod vlivem nějaké motivace.

Předmětem zkoumání nového historismu není pouze „*vysoká literatura*“, představitelé nového historismu zkoumali texty ve středu dosavadního zájmu literární teorie i texty na okraji. Vedle sebe tak stála díla velkých autorů a autorů dosud opomíjených. Jejich pozornost nebyla zaměřena ale pouze na literaturu. Teoretikové tohoto směru se zabývají i texty neliterárními, jako jsou například úřední listiny, účtenky, jízdenky, aj. Důležité je také historické pozadí textů. Tato metoda tedy posunuje zájem literární vědy od textu nebo uměleckého díla ke všemu, co jejich vznik provází. „*Představitelé Nového historismu se zajímají o takové kulturní projevy, jako jsou obvinění z čarodějnictví, lékařské příručky či odívání, nikoli jako o syrový, nýbrž jako o ‚vařený‘ materiál – složitá symbolická a materiální vyjádření imaginativní a ideologických struktur té společnosti, která tyto projevy vytvořila.*“¹³

Vnímáním kultury jako textu vzniká předpoklad, že v ní lze vyčíst významy textů autorů, které je nemohly pro nedostatečný odstup doby vystihnout. Zkoumáním okrajových textů, nevysokých děl a textů neliterární povahy došlo i na zatím opomíjené

---

¹³ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. Brno: Host, 2007, s. 203

texty. Catherine Gallagherová a Stephen Greenblatt v eseji *Nový historismus v praxi (Practicing New Historicism)* v knize *Nový historismus (New historicism)* obsahující studie představitelů tohoto teoretického směru připouští riziko opomíjení estetického v rámci umění. V této stati také najdeme jejich výčet přínosu nového historismu: „(1) *přechod od diskusí o ‚umění‘ k diskuzím o ‚znázornění‘*; (2) *posun od materialistických výkladů historických jevů ke zkoumání historie lidského těla a lidského subjektu*; (3) *objev neočekávaného diskursivního kontextu pro literární díla tím, že si hledíme spíše toho, co je na okraji, než jejich deklarovaného tématu*; (4) *postupné nahrazení ‚kritiky ideologie‘ analýzou diskursu.*“¹⁴

Podíváme-li se na pojem reprezentace, jenž se nevztahuje pouze ke způsobu uvažování o textu a kontextu nových historiků, nýbrž je součástí většiny teorií zabývajících se interpretací literatury nebo obecně umění, samostatně, dal by se tento pojem obecně chápat jako „*proces konstituování smyslu*“¹⁵, který je založen na odkazech a zastupování, jak ho vysvětluje *Lexikon teorie literatury a kultury*.

Reprezentace jsou součástí našeho každodenního života, týkají se nejen umění, ale vždy se vztahují k člověku – někdo reprezentuje něco někomu. Staly se předmětem výzkumu naší současné literární teorie.

Reprezentace nefungují stejně jako mimesis, které zobrazují pouze dění zasazené do určitého místa a času, nepodávají informaci o něčem dalším. Reprezentované je nějakým ozvláštňujícím odkazem fungujícím skrze znaky. Není založené na esencialitě. Přesouvá se v dobách i jazycích. Existuje nekonečné množství způsobů jejich čtení. Funguje pomocí metafor a jiných estetických složek, ale také využívá „*sociologické elementy*“ například ve snaze podřídít společnost ideologii nebo se tomu naopak vyhnout. Reprezentace je tedy jednou z metod, které umožňují interpretovat text a pracovat s ním jako s „*určitým druhem performace řeči*“, odkazuje také k historickým souvislostem. Text „*reprezentuje jistou řeč (...) a zároveň i re-reprezentuje v této řeči nějaké stavy jevů věcí (objekty, těla události a jich hodnotové*

---

¹⁴ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. Brno: Host, s. 267

¹⁵ NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 670

či jiné uspořádání), přičemž ale toto, znovuvyvolání' (...) je (...) vždy novým znakovým ztvárněním.¹⁶

Slovo reprezentace se v dnešní době v souvislosti uvažování o literárních textech užívá často v mnoha významech. Je stále spíše abstraktní představou než konkrétním pojmem. Užívá se nejen v literární vědě, ale ve všech typech vizuálního umění (malířství, sochařství, film, komiks), v médiích, hudbě i architektuře, tzn. ve všem, kde je „generován symbolický uměle vytvářený význam.“¹⁷

V pojednáních o literatuře se užívání slova reprezentace občas překrývá s pojmy mimesis a reference. Mimesis napodobuje skutečnost, je založena na začlenění. Reference označuje odkazování k něčemu ne zcela jasnému, k referentu. U reprezentace se počítá s tím, že skutečnost, která je reprezentována skrze nějaký obraz, existuje ještě před touto činností. W. T. J. Michtell vysvětluje pojem jako „reprezentaci někoho či něčeho (B) něčím či někým (A) pro někoho (C).“¹⁸ a také mluví o „strůjci reprezentačního dění“, „ose reprezentace“ a „ose komunikace“.¹⁹ Reprezentace se stává něčím, co komunikaci usnadňuje a zároveň komplikuje.

Reprezentace, které se uplatňují hlavně v literatuře, divadle, výtvarném umění a filmu, jsou vystavené společenským tlakům (moc, autority, tabu, morální představy), vznikají s dobovou strategií (autor si vybírá mezi souhlasem nebo konfrontací s řečí dobového diskurzu). Tyto reprezentace se poté interpretují. Autor si volí, co bude reprezentovat, ne jak bude reprezentovat. Každá doba má nějaké typické reprezentace. Třeba v realismu převládá reprezentace ukazující svět, který má být jakoby skutečný. Také se zde objevuje reprezentace jedince střetávajícím se společenskými tabu a prostředky. V evropském romantismu najdeme reprezentace využívající citovosti zaměřené na společnost, jedinec je až druhotný. Moderní literatuře dominuje

---

¹⁶ PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 26

¹⁷ PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 28

¹⁸ PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 30

¹⁹ PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 28 - 39

reprezentace „*střetu jedinečnosti a univerza*“. Ve dvacátém století jsou reprezentace ovlivněny nástupem totalitních režimů, které je eliminovaly.

Vznikl tak typ zobrazování založený na dobové zkušenosti čtenáře a naopak typ, který identifikaci se zkušeností porušuje. **Absorbční strategie** zobrazuje fikční svět, který je založen na zkušenosti čtenáře, její podstatnou složku představuje „*rámeček tradice*“ a soulad s přítomnou ideologií, kterou reprezentuje. Tento svět čtenář snadno identifikuje. Příkladem může být Disneyho *Sněhurka* nebo Dietlovy seriály. Uplatňuje se zde také „*expresivní modus*“ ukazující svět s pevným rámcem, též snadno rozpoznatelný. „*Expresivní modus porušující zvyklosti je obvykle orientována mimo okruh tohoto pevného světa a je uplatňována jako prostředek obrany proti nějaké vnější agresi.*“²⁰ **Subverzivní strategie** používá také „*modus authenticity a identifikace*“, ale jinak. Tento typ reprezentace polemizuje se čtenářovou zkušeností jako v případě knihy *Válka světů* H. G. Wellse, kde se v realisticky popsaném Londýně objeví mimozemšťané. Autentičnost je zde nakonec negována, vyvolává pochybnost se zažitými jistotami, které čtenář vnímá jako nezpochybnitelné. Na tomto principu jsou založené antiutopie 20. století (Orwell, Bradbury, Huxley, aj.) „*Expresivní modus*“ se v rámci subverzivní strategie objevuje u většiny moderních textů 20. století. Reprezentuje zhroucení světa mezi subjektem a objektem, skutečnost je něco uměle vytvořeného, zpochybnitelného, má za následek vytváření dalšího typu jazyka (Kafka, Woolfová, Weiner). Takové reprezentace nejsou pouze záležitostí literatury, jsou ve společnosti užívané obecně. Nejčastěji se používají ve vizuálním zobrazování.

Ve 20. století převládají reprezentace zachycující univerzum, tzn. zobrazení všeho. Tyto obrazy jsou chápány metaforicky. Euroamerické umění bylo odpradáвна určováno řecko-hebrejsko-křesťanskou tradicí, která dominovala až do 19. století. Reprezentace sféry božské znázorňovaly prozřetelnost, odpuštění ale i trest; do sféry pozemské patří utrpení, střet s pokušením a hříchem, kterému musí jedinec odolat; pekelná sféra zahrnuje následky těchto podlehnutí. Jak se uskutečňovaly reprezentace řecko-hebrejsko-křesťanské tradice, lze vidět v Peircově terminologii ikon, index, symbol (viz výše).

---

²⁰ PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 47

Podle Vladimíra Papouška, jak uvádí v textu *Alegorické reprezentace „všeho“* v knize *Cosmogonia*, jejímž spoluautorem je Petr A. Bílek, se na Peircově systému nedají sledovat motivace doby. Snaží se proto vytvořit novou trojí typologii, „jejímž smyslem je charakterizovat určitý pohyb a motivovanost subjektivních poetik a možného intersubjektivního paradigmatu.“²¹ a zachytit proměny reprezentací v textech 20. století. Obecně zažitý řád onoho „všeho“ se totiž rozpadl, ale neztratil hodnotu, došlo pouze k transformaci. Reprezentace se v literatuře uskutečňují prostřednictvím řeči, která nejen popisuje řeč vypravěče, ale také se utváří, „svou strategií přesvědčování, svádění, omítání, zavrhování, souzení a tak dále.“²² v souvislosti s dílem samým i historickým kontextem. „Zkoumaná či tušená alegorická reprezentace všeho se tedy nevztahuje jen na literární obraz, který vzniká v díle, ale i na samotné prostředky, jimiž je vyjadřován.“²³ Náboženskou představu v 19. století nahradí rozvoj věd a univerzum už nereprezentuje představa kříže, ale čísla, vzorce, přímky, na začátku 20. století se metaforou univerza stane díky teorii relativity $E=mc^2$. Novodobé reprezentaci univerza lze buď věřit a vnímat ji jako základní pravdu, nebo se naopak zaměřit na „sféru zavrženosti“, rozklad, destrukci, a nebo na „konstrukci království božského na zemi.“ Papoušek nalézá tři typy reprezentací „explorativní – usilující odhalit skutečnost a její podstatu odhalováním nezjevného“, „lokálně konstruktivní – nahrazující chybění božského řádu konstrukcí totálního řádu skutečného“, „apokalyptické – nahrazující totalitu řádu totalitou negace a destrukce.“²⁴

Explorativní východisko Papoušek ukazuje na Weinerově básni *Cesta*, v básni *Nezvolená cesta* Roberta Frosta nebo v básni *Rapsódie na větrnou noc* od T. S. Eliota. Projevuje se například v motivu cesty, který dominuje romantismu, ale tentokrát přináší nějakou pochybnost, jelikož není znám její účel, představuje něco neznámého. Řeč v těchto básních má performativní funkci, odhaluje cosi, co není známé.

---

²¹ PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 137

²² PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 138

²³ Tamtéž, s. 138

²⁴ PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 139

Lokálně konstruktivní východisko je typické pro –ismy. Tento typ reprezentace nalezneme tam, kde umění zobrazuje „*koncept budoucího obrazu světa*“, který má být krásnější, spravedlivější, pravdivější, svobodnější, ..., je založen na eschatologických prvcích. Podstatné je zde užívání slova, které funguje jako materiál výstavby, jako základ. Už není produkcí Boha. Slovo se stane objektem dostupným subjektu.

Apokalyptické východisko se projevuje negací všeho. Jako příklad lze uvést Dostojevského *Běsy* nebo *Zápisky z mrtvého domu* nebo báseň Wallace Stevense *Císař zmrzlina* založené na grotesknosti, monstróznosti a děsivosti. Negace a rozklad jako něco přítomné v každodenním životě je typické pro tento druh reprezentace. Jejím dalším znakem je „*perspektivnost*“ a „*detailnost*“. V českém prostředí sem patří *Zapomenuté světlo* Jakuba Demla, Haškův *Švejk* nebo knihy Ladislava Klímy.²⁵

---

²⁵ PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011, s. 136 - 167

2 Kontext Československa v letech 1948 – 1989 a po roce 1989

Po druhé světové válce se komunisté dostali v Československu k moci v únoru 1948. Od té doby na území Československa zavládly zcela jiné pořádky, než zde dosud panovaly. Došlo ke změnám, které se týkaly celé společnosti, sociálního systému, hodnot. Karel Kaplan ve své knize *Československo v letech 1948 – 1953* mluví o tzv. zakladatelském období výstavby komunistického režimu na našem území **trvajícím od února 1948 do roku 1953.**

V tomto období totiž začala komunistická strana budovat socialistický systém podle vzoru, kterým byl Sovětský svaz. Politika KSČ se podřizovala zájmům Sovětského svazu, převážně vojenským a politickým. Zavedla změny týkající se mocenskopolitického systému, hospodářství, ekonomiky, sociálního systému a politiky. Takováto transformace naší společnosti na socialistickou přerušila vývoj Československa, nebyla rozhodně v našem zájmu a odporovala potřebám našeho státu. Změny měly probíhat plynule. Formálně se zprvu zachovávaly instituce, pouze bylo vyměněno vedení, které jednalo v zájmu strany, a nastaly nové poměry. Obyvatelstvo se nejprve snažilo odporovat různými formami, ale vedení na jakékoliv bránění se odpovědělo stíháním odpůrců. Brzy se u nás vytvořila atmosféra strachu, kvůli které si lidé raději hleděli svého, nechtěli vyčnívat, zbytečně na sebe upozorňovat, a upadli do pasivity. Režim obyvatelům Československa sliboval, co nemohl splnit, vyvolával v nich falešné naděje na lepší život a jiné sociální poměry, na kterých budoval svou vládu. Část obyvatelstva tak s těmito změnami souhlasila, neuvědomovala si jejich dosah, ale nakonec také prozřela.

Zemřel záhadnou smrtí ministr zahraničí Jan Masaryk a zahraniční vztahy mimo země socialistického bloku byly víceméně ukončeny. Nastalo úplné podřízení Sovětskému svazu. Mezi léty 1948 a 1950 budovala Komunistická strana Sovětského svazu (dále budu užívat zkratky SSSR a KSSS) ve východní Evropě socialistický blok států, tzv. železná opona oddělovala státy východu a západu. KSSS používala metodu zastrašování a ovládala tyto státy. Nechybělo mnoho a mohlo dojít ke třetí světové válce, válce mezi socialismem (SSSR a země východního bloku) a kapitalismem

(západní svět). V těchto letech Československo poznamenaly Stalinovy záměry, soustředilo se převážně na zbrojní průmysl, což mělo za následek katastrofu v ekonomické oblasti. V době přípravy na tzv. studenou válku povýšila armáda jako vrcholná mocenská instituce a Československo stejně jako ostatní země východního bloku bylo ve stavu militarizace.

Docházelo k nesmlouvavému prosazování ideologie socialismu. Hlavní zbraní ideologie proti občanům bylo vyvolávání strachu a šíření napětí, občané byli „podezřívání“ z „nepřátelství k režimu“, totalitní moc diktovala, nařizovala a neštítla se nezákonností. V kultuře, které se budu více věnovat v následující kapitole, zavládla propaganda. Budování socialismu znamenalo diktátorství, monopolní vládnutí strany, industrializaci, kolektivizaci a kulturní revoluci, jak o tom mluví Kaplan. Stalin to vše shrnoval pod heslo „třídní boj“ za sovětský socialismus. Praktiky třídního boje za socialismus odporovaly demokracii, znamenaly období diktatury.

Obyvatelstvo se politicky členilo na pro a proti komunistické, ale převažovala skupina mlčících. Kdo vstoupil do strany, mohl se vyhnout perzekucím (politickým, sociálním, existenčním). Dělnictvo bylo vyzdvižováno nad ostatní, naproti tomu se likvidovala buržoazie. Vedoucí funkcionáři byli opojeni mocí. Podle politického hlediska se rozhodovalo o přijetích a propuštěních z práce a škol. Lidé byli na základě názorové příslušnosti zbavováni svých funkcí a přerazováni na práci s nižší kvalifikací. Proto si mysleli, že je vstup do KSČ zachráněním. Utlačování obyvatel upadali do otupělosti. Lhostejní lidé se ze strachu raději zúčastňovali schůzí a průvodů. Strana byla naopak zprvu v značné oblíbenosti u dělníků, tento vztah byl vzájemný. Mezi obyvateli byli nepřátelé režimu (někdy pouze neprávem podezřelí, jindy skuteční) a funkcionáři, kteří si počínali fanaticky ideologicky.

Československým prezidentem byl zvolen Klement Gottwald, který podepsal hned na začátku svého působení v roce 1948 novou ústavu. *„Československá republika v ní byla charakterizována jako lidovědemokratický stát, což v dobové marxisticko-leninské terminologii znamenalo předstupeň socialistického systému. Vrcholný zákon právě stvrdil převzetí moci Komunistickou stranou Československa a předurčil osudy státu na čtyři desetiletí.“*²⁶

---

²⁶ JANOUŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945 - 1989*. Praha: Academia, 2012, s. 87, 88

Protěžovanou vrstvou obyvatelstva se stali tedy dělníci, kteří po dostání se KSČ k moci hojně vstupovali do strany. Měli sloužit straně, která se snažila o jejich převychování. KSČ měla za cíl „*vychovat novou vlastní inteligenci z řad dělníků a rolníků*“.²⁷ Ladislav Štoll (viz následující kapitola) se později k dělníkům vyjádřil takto: „*pravda je zbraní moderní dělnické třídy a dělnická třída je zbraní pravdy*“.²⁸ Dělníci se měli stát zbraní strany, měli být sympatizující skupinou obyvatelstva. Ti se ale nakonec také bouřili převážně v období první krize režimu, kdy došlo měnovou reformou k znehodnocení hodnoty peněz a propadu úspor většiny obyvatelstva ČSSR. „*Z první krize režimu jeho představitelé vyvodili, že pro udržení a stabilitu jejich moci je nezbytné prosadit do funkcí v mocenských a řídicích strukturách komunisty, pevně politicky a ideově spjaté se stranou, plně oddané její politice*“.²⁹ Nastal hromadný nábor dělníků a rolníků do strany, byly jim přidělovány funkce úředníků, i přes to, že jim chyběla odborná kvalifikace. Naopak kvalifikovaní lidé museli opustit svá místa. „*Už 14. prosince 1948 vláda rozhodla o převodu 65 tisíc veřejných zaměstnanců do výroby, v roce 1951 o akci 77 tisíc veřejných zaměstnanců do výroby*“.³⁰ Následovaly stranické prověrky. O přijetí do práce rozhodovala politická měřítká. Nespokojenosti na začátku zakladatelského období se týkaly tedy také dělníků, na které paradoxně moc spoléhala. Byli nespokojeni s neplněním slibů režimu a ze své sociální situace. Právě s tímto faktem souvisí krize, která nastala hned na začátku období.

Protěžovanou skupinou, jak již bylo řečeno, se stala i armáda. Mezi léty 1948 – 1953 v armádě docházelo k rozsáhlým změnám. Její fungování a činnost se utvářela podle potřeb Sovětského svazu. V této oblasti došlo též k politickým čistkám a pronásledování a dosavadní vedení bylo vyměněno za komunistické. Politické čistky se staly běžnou záležitostí provázející komunistický režim. První proběhla hned

---

²⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 39

²⁸ ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii: referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*. Praha: Orbis, 1950, s. 17

²⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 39, 40

³⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 53

po dostání se strany k moci. Kaplan mluví o čistkách nekontrolovatelných a nekontrolovaných, které neměly hranice, byly kruté a masové.

Ke krizi nového politického systému došlo už v roce 1948, kdy se občané začali bouřit. Prvním veřejným odporem moci se stal slet na Sokolském ostrově (27. července 1948) a pohřeb Edvarda Beneše (8. září 1948), kde lidé provolávali slávu Benešovi. Strana tuto událost vnímala negativně a nastalo hromadné zatýkání osob, na které byly nastrčené falešné důkazy, a výměna ve vedení Sokola za komunistické. Režim se obával, že se pohřeb změní v politickou manifestaci, proto byla nasazena bezpečnost a Lidové milice místo původní pořádkové služby. Následující den byla schválena „*politika ostrého kurzu proti reakci*“ (pro byli Gottwald, Slánský i Zápotocký), která měla za následek zřizování táborů nucených prací (TNP), další pronásledování a propouštění „nespolehlivých“ a „podezřelých“ osob. Občané, kteří byli považováni za nepřátele režimu, byli v lepším případě „uklizeni“ z měst na vesnice. Krize byla příčinou totalitních praktik, které se staly zcela běžnými.

KSČ se bála ohrožení mocenského monopolu, proto tvrdě potírala každý náznak odporu, hojně označovala činy, které vnímala negativně, za napadení režimu. S nástupem komunistické strany, která si hlídala své postavení absolutní moci, odezněla, jak už bylo výše naznačeno, demokracie a nastala totalita, diktátorství. Představitelé moci byli kromě politiků i vyšší funkcionáři opojeni svými možnostmi, které jim slibovaly vyšší posty.

Ideologie totalitní moci se vyznačovala také snahou ovládnout veřejné mínění. Strana sama začala veřejné mínění určovat. Zavládla tvrdá cenzura a ovládnutí hromadných sdělovacích prostředků. Mezi lidmi se nesměly dostat určité informace nebo témata, která strana neschvalovala. Média měla falešně podporovat správnost jednání strany a od lidí se očekával masový souhlas s tím, co prezentují média. V opačném případě docházelo ke stíhání. Pořádaly se „*vynucené rezoluce a organizované kampaně*“ považované „*za projev lidové vůle a používali je jako důkaz demokratičnosti režimu*.“³¹ Veřejné mínění bylo tedy jakýmsi výtvozem strany. Lhostejní lidé kapitulovali a raději se vším alespoň naoko souhlasili z různých důvodů jako například sociálních, existenčních, ze strachu. S režimem vytvořeným veřejným míněním se manipulovalo

---

³¹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 35

jako s „*obrazem politického smýšlení společnosti*“, bylo prezentováno jako „*souhlas mas*“³². Občané tomuto obrazu předkládanému režimem ve skutečnosti ale nevěřili. Nesouhlas nebo nedůvěru však nedávali najevo také kvůli bezpečnosti, která měla funkci špiona mezi lidmi. Existoval i vnitrostranický informační systém, který měl sledovat napětí a nálady mezi obyvatelstvem. V padesátých letech byl straně podáván falešný obraz o názorech, které všeobecně panovaly, funkcionáři se totiž báli nesplnit očekávání politického vedení země. Proto se na vyšší místa dostávaly zprávy o spokojenosti lidu, ve skutečnosti to tak ale nebylo, tvrdí Kaplan.

Podobná změna jako s veřejným míněním nastala tedy po únoru 1948 i s médií. Ztratila svou funkci „*informátora dění*“, „*zrcadla společnosti a mínění lidu*“, stala se „*nástrojem politiky*“, oslavovala ji a vnucovala lidem, co si mají myslet. Strana tak ovládala informace, které se dostaly na veřejnost, stanovovala, o čem se smí psát nebo vysílat a o čem ne. Režim rozhodoval o vzniku a zániku novin a časopisů, o vydávání knih, výši nákladu, členech redakčních týmů, ... Cenzuru měl na starosti tiskový odbor ÚV KSČ a podle Slánského: „*Hlavním úkolem tiskového odboru je dodávat politické direktivy všemu tisku, dirigovat nejen stranický, ale i mimostranický tisk druhých stran a organizací.*“³³ Tiskový odbor dále kontroloval, jak redakce plní úkoly, které jim byly stanoveny. Vedení redakcí a šéfredaktoři odpovídali za „*ideově politický obsah a za přísné dodržování stranické linie a směrnic.*“³⁴ Redaktoři měli existenční obavy, proto hráli se stranou tuto hru. 22. dubna 1953 byl zřízen úřad tiskového dohledu – Hlavní správa tiskového dohledu, „*s níž byla do českého tisku, včetně literárního, zavedena regulérní předběžná cenzura.*“³⁵

Média sice nutila pod nátlakem režimu k souhlasu a podřízenosti a měla za úkol vytvářet uměle veřejné mínění, ale tento úkol neplnila příliš úspěšně. Vznikala „*šeptaná*

---

³² Tamtéž, s. 35

³³ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 36

³⁴ Tamtéž, s. 36

³⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945 - 1989*. Praha: Academia, 2012, s. 89

*propaganda a rozšiřování písemných zpráv a letáků.*³⁶ Autoři letáků byli pronásledováni bezpečností. Šeptanou propagandou je myšleno komentování strany a jejích počínů, dění, šíření zakázaných informací nebo zatajovaných zpráv, nabádání k jednání, atd. Toto ústní předávání mělo občas zkreslenou podobu, ale poskytovalo občanům jakousi naději, že přijde změna. Sloužila za zdroj vysílání zahraničních rozhlasových stanic (Hlas Ameriky, Svobodná Evropa, BBC). Kaplan uvádí, že šeptaná propaganda byla projevem nespokojenosti a nedůvěry k režimu.

KSČ disponovala monopolní mocí. Občanům bylo volební právo na oko ponecháno, právo volit se ale stalo povinností a kandidáty určovala politika KSČ. Téměř všechny nekomunistické organizace se rozpadly nebo byly násilně zrušeny. Stejně to bylo nakonec s dalšími komunistickými stranami. Hlavním záměrem bylo *„uskutečnit (...) jednotnou a jedinou stranu pracujícího lidu, již měla být KSČ.*³⁷ Slánský hovořil o *„vstřebání lidí do strany“*. Funkcionáři rozhodovali podle politického hlediska, stali se nekontrolovatelnými. Moc zákonodárná, výkonná a soudní nadále existovala, ale pouze formálně, ve skutečnosti sloužily zájmům strany, která nedodržovala zákony. Velikou moc měla též armáda a bezpečnost³⁸. Strana a její moc ale nebyla ve skutečnosti tak absolutní, jak se může zdát. Podléhala Sovětskému svazu. Působili u nás sovětské poradce vyslané z SSSR, kteří měli v rozhodování velikou roli. Jakákoliv polemika s jejich radami mohla být považována za nepřátelství vůči SSSR. Aby nedošlo k obvinění z nepřátelství ke straně, vláda se raději radila o téměř každém svém kroku. *„Vztah podřízenosti sovětským poradcům dosáhl takového stupně, že nejen*

---

³⁶ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 37

³⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 18

³⁸ Jak již bylo naznačeno, bezpečnost měla v Československu velkou moc. SNB – Sbor národní bezpečnosti – zahrnoval další složky bezpečnosti: StB (Státní – tajná – bezpečnost), tajnou policii, která sloužila zájmům strany, a VB (Veřejná bezpečnost) fungující jako policie. Součástí StB byla kontrarozvědka, jež měla za úkol likvidaci „nepřátel režimu“ v domácích řadách. SNB spolupracovala úzce se sovětskou KGB. Strana měla kromě bezpečnosti také soukromou ozbrojenou jednotku Lidové milice, která prosazovala stranické zájmy a likvidovala projevy neposlušnosti například při demonstracích nebo veřejných akcích.

*omezoval pravomoci, autoritu a suverenitu československých (...) orgánů, ale také ochromoval iniciativu a aktivitu vlastních institucí.*³⁹

Když pomineme závislost na Moskvě, měla Komunistická strana v Československu absolutní postavení. Zasahovala do všech oblastí života společnosti, řídila instituce nebo mnohé nahradila. Nepřipustila diskuze, a pokud ano, musely končit souhlasem se stranou, názorová jednota byla jedním z cílů budování socialismu u nás. Přesto strana budila nedůvěru u bezpartajních občanů, ale i uvnitř KSČ hlavně díky politickým procesům, které byly vykonstruované.

Docházelo k velkému počtu nezákonností, které jsou spolu s velkým množstvím politických procesů v 50. letech typické pro náš komunistický režim v letech 1948 – 1953 a jsou hlavními znaky diktatury. Původní právní řád byl zcela rozrušen a nastala tzv. dvojí zákonnost. Nově vzniklé zákony byly v přímém rozporu s těmi starými a odporovaly všem rysům demokratické společnosti. Kaplan uvádí, že byly neslučitelné s ústavou, sloužily záměrům moci, byly v rozporu s obecně uznávaným právem a právním vědomím, vylučovaly jakoukoliv možnost bránit se, jelikož přestala existovat nezávislost soudů a presumpce nevin. KSČ po vzoru KSSS ideologicky odůvodňovala masovou nezákonnost teorií o zosťování třídního boje. Režim se snažil o vytvoření dogmatu ve vědomí lidí, že toto počínání moci je správné. Povedlo se to u přemýšlení funkcionářů, jehož součástí se stal ideologický aspekt. Dosáhnout tohoto dogmatu se mělo propagandou, neustálými narážkami na „třídní nepřátele“ nebo například militarizací. Zosťování třídního boje byla Stalinova teze, kterou se ospravedlňovalo vše včetně neúspěchů – za vše mohli nepřátele socialismu. Určení třídního nepřítele se provádělo libovolně, bylo hlavně úkolem funkcionářů – „*vštěpovali jim, že v každé obci, závodě, úřadě je třídní nepřítel, dosud neodhalený*“.⁴⁰ Pak se tito „odhalení“ stali perzekuovanými občany, kterým ani zákon nepomohl (protože zákony byly tvořeny dopředu mocí, nebylo se kam odvolat, vykonavatelé moci, utiskovatelé a tvůrci zákonů byli ti samí lidé). Jako „důkaz“ k jakémukoliv obvinění pak stačil pouze fakt, že byla osoba označena za „stranického nepřítele“. Takto se šířil mezi lidmi strach a panika, které se staly nástrojem ideologie. Agresivita moci byla zacílená na konkrétní

---

³⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 63, 64

⁴⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 75

skupiny lidí (katolíci, soukromníci, buržoazie, „třídní nepřátelé“, aj.). Ideologicky bylo ovlivněno i školství, které dětem od útlého věku vštěpovalo ideologicky zaměřené teze. Pronásledování se týkalo také střední vrstvy, která měla být zlikvidována, a tím pádem přetvořena sociální struktura země. Útlak ale postihl všechny obyvatele a měl mnoho podob: nevážení si kvalifikovaných a inteligence, s tím související neohodnocování v práci dle výkonu a dosaženého vzdělání, propouštění z míst na základě politických důvodů, výběr dětí do škol na základě politické příslušnosti rodičů, zákaz publikace umělců a spisovatelů (o tom bude dále pojednávat následující kapitola), zákaz různých typů literatury (taktéž), likvidace malovýroby a živnostníků, jež jdou podle názoru vedení ruku v ruce s kapitalismem, aj. Velmi často docházelo k rozsudkům bez soudů. „Šlo o věznění nebo internaci občanů na základě politických usnesení stranických a státních institucí.“⁴¹ Rozsudky proběhly bez přítomnosti souzeného, který ztratil právo na odvolání, o jeho osudu rozhodovaly anonymní komise. Největším projevem masové nezákonnosti a omezování lidských práv bylo zřizování obdoby koncentračních táborů – tábory nucené práce (TNP) a pomocné technické prapory (PTP). TNP, o jejichž zřízení rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ 9., 20. září a 4., 11. října 1948, byly určeny pro osoby režimu nepohodlné a nespolehlivé. Fungovaly v letech 1948 – 1953. O poslání člověka do TNP rozhodovaly zprvu tajně určené komise, později soud. Do PTP neboli tzv. černých praporů byli umístěni politicky nespolehliví a nepohodlní vojáci ale i nevojáci od 17 do 60 let, kteří na území republiky stavěli vojenská zařízení. Největší rozmach PTP byl zaznamenán v letech 1951 a 1952 a upustilo se od nich v roce 1954. Lidé v TNP a PTP sloužili jako pracovní síla, žili tam ve strašných životních podmínkách a pozbyli některá svá práva.

Politické procesy se stejně jako masová nezákonnost staly běžnou součástí 50. let. Děly se záměrně, nejednalo se o nedorozumění, sloužily jako tah oficiální politiky. Byly prostředkem k udržení monopolu moci strany, k realizaci plánů SSSR a reprezentaci jeho moci, k udržování atmosféry strachu, která zaručovala podřízenost a poslušnost obyvatelstva. Jejich cílem bylo odstraňování nepřátel režimu, ať už opravdových nebo smyšlených. Politickými procesy se ospravedlňovala ideologie a politické praktiky KSČ. Kaplan mluví o politických procesech jako o prostředku politiky a způsobu její realizace. Dalšími cíli těchto tvrdých metod bylo donutit lidi

---

⁴¹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 81

k vnucovanému novému životnímu stylu a názorům, měly potírat odpor, stejně tak měly preventivní funkci, byly užívány z obavy o ohrožení moci, a díky nim si mohla KSČ jasně vymezit své nepřátele. Vztahovaly se většinou k trestným činům, které ve skutečnosti neproběhly, byly pouze vykonstruované nebo k činům, ke kterým byli jejich pachatelé záměrně donuceni. Vina se zveličovala, často se mluvilo o vlastizradě. Mezi nejznámější politické procesy z 50. let u nás patří vojenský proces s generálem Heliódorem Píkou z roku 1949 odsouzeným za domnělou vlastizradu, proces s Miladou Horákovou z roku 1950 obžalovanou ze „záškodnického spiknutí“ nebo proces s Rudolfem Slánským z roku 1952. Všechny tyto procesy, ve kterých byl vynesen rozsudek trestu smrti, byly vykonstruované a pečlivě připravené sovětskými poradci, týkaly se vážených nebo veřejně známých osobností a měly zastrašit případné odpůrce a nepřátele režimu.

Organizace mimo kontrolu KSČ byly rušeny nebo pronásledovány. Nejpronásledovanější se stala katolická církev. V roce 1948, jak uvádí Karel Kaplan, bylo katolické vyznání vlastní 70% lidí státu. KSČ nešlo katolickou církev úplně zrušit, jejím cílem bylo si ji podřídit a odpoutat od Vatikánu (považovaného za přítele kapitalismu a imperialismu). Bylo to z důvodu pocitu ohrožení mocenského monopolu. Zájmy moci a církve si ale odporovaly, docházelo ke konfliktům, které provázely celé období 1948 – 1952. KSČ nutila svou agresivitou církev k obraně, jež znamenala důkaz o „nepřátelskosti režimu“, odpor se musel potrestat. Zasahovala nezákonně do církevních záležitostí – škol, tisku, činností církevních spolků, aj. Od května 1949 byly ukončeny činnosti skoro všech církevních spolků i církevního tisku. Stejný osud postihl církevní školy, katolickou výchovu atd. Jakoukoliv církevní činnost musely schvalovat úřady. Kláštery byly likvidovány. Církev se nicméně odmítala nechat zastrašit a podřídit, což mělo za následek perzekuování církevních hodnostářů, stejně tak věřících. Kaplan uvádí, že v roce 1956 bylo ve vězení z politických důvodů čtyři sta třicet tři kněží a teologů. Veškerá činnost církve byla kontrolována a mohlo sloužit nakonec pouze šest biskupů. Pro lidi přesto i nadále představovala církev velkou autoritu.

Další období, tj. období **mezi léty 1953 a 1966**, Karel Kaplan v knize *Československo v letech 1953 – 1966*, nazývá etapou normální. Vyznačuje se převážně společenskou krizí, jež podle této knihy proběhla ve dvou fázích (1953 – 1957 a 1956 – 1957), a světlejším obdobím 60. let.

Společenská krize se měla týkat celého východního bloku jako důsledek hospodaření těchto zemí. „Zahraniční velmocenské a vojenské plány SSSR a projekty rychlé industrializace přivedly spolu se Stalinovou teorií třídního boje za socialismu ekonomiku celého bloku na okraj zhroutilí a vytvořily takovou sociálně – politickou strukturu, že podkopala schopnost komunistické moci plnit své poslání.“⁴²

Několik dní po smrti Stalina (5. března 1953) zemřel náš prezident Klement Gottwald (14. března 1953), který usiloval o měnovou reformu změnou kurzu, jež měla za následek zánik dvojího trhu. Po něm nastoupil do prezidentského úřadu Antonín Zápotocký. Krize dolehla na zaměstnance hlavně z řad dělníků, kteří začali stávkovat. V Plzni stávkovaly Škodovy závody, proti tomuto odporu byla nasazena dokonce armáda a Lidové milice, jež musely přijet až z Prahy. Vedení státu stávkou považovalo za útok imperialismu.

Vyhrocení teroru Stalinovy politiky, dusné atmosféry, krach ekonomiky, sociální a politické problémy též vyvolaly tuto krizi. „Dosavadní velmocenská politika SSSR, symbolizovaná Stalinem, se ukázala zcela nereálná.“⁴³ „Koncentrovala se na přípravu rozhodujícího zápasu o ‚socializaci‘ evropského kontinentu a měla katastrofální důsledky pro všechny země socialistického bloku.“⁴⁴ Tento problém se netýkal pouze Československa, ale všech zemí socialistického bloku a působil negativně na společnost z psychologického hlediska. Obyvatelé protestovali proti stávající vládě, která neplnila své dosavadní sliby, bouřili se nejen pracující, ale i funkcionáři. V KSČ navíc zavládl politický rozpor.

V lednu 1955 měly být zmírněny některé tresty politických procesů, za tímto účelem byla sestavena komise ÚV KSČ pro revizi politických procesů, jejich brutalita vyplavala na povrch. Netýkalo se to ale velkých procesů, např. s Miladou Horákovou, Heliodorem Píkou. Zmírnění se nakonec dotklo pouze 2,5 % procesů.

---

⁴² KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 4

⁴³ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 8

⁴⁴ Tamtéž, s. 8

Prioritní byly stále zájmy SSSR, které se týkaly hlavně vojenské politiky, jež ale nebyla uskutečnitelná a ničila naši ekonomiku. SSSR sloužil i nyní jako vzor pro naše zemědělství, na které se také zaměřilo naše hospodářství, ale bez úspěchu. V zájmu strany byla její větší důvěryhodnost, jelikož po smrti Stalina vyšly najevo některé jeho praktiky a postavení KSČ, jež vždy operovala se vzorem KSSS, bylo otřeseno. Bylo nutné přetvořit politické přístupy a vyvést lidi ze sociálních problémů. Toho chtěla KSČ dosáhnout orientací na spotřebu obyvatelstva, ceny zboží se snižovaly a tím se regenerovala důvěra, že naše ekonomika někam směřuje, a poklesly protesty a nespokojenost lidí. V důsledku krize ale bylo naše zdravotnictví i školství zaostalé, stejně tak armáda a její vybavení. Objevila se snaha donutit bývalé dělníky nyní vysoce postavené v závodech, aby se kvalifikovali na svá současná místa. Nakonec se od toho ale muselo upustit.

„Na rozhraní let 1955 – 1956 byly pražské komunistické vedení a vedoucí funkcionářské kruhy přesvědčeny, že skončilo období nutných politických korektur a že vymezily hlavní směr hospodářského vývoje.“⁴⁵ Ve skutečnosti došla krize společnosti do druhého stádia. Byla vypracovaná druhá pětiletka (pětiletý plán hospodaření), která ale skončila nezdarem.

14. února 1956 proběhl XX. sjezd KSSS. Hromadily se otázky týkající se Stalinovy osoby, jeho praktik a tzv. kultu osobnosti. Vedení strany se o tom odmítlo bavit, což vyvolalo jen další otázky. Chruščov zde přednesl referát s utajeným tématem – týkal se Stalinových zločinů. Ideologie se tak ocitla v hluboké krizi a společnost v ní přestala věřit. *„Nová politická atmosféra překročila rámeček komunistické strany a stala se faktorem politického života společnosti.“⁴⁶* Stalinovy praktiky lidi šokovaly, nastala veřejná kritika ideologie, moci, propaganda ztratila svůj význam. Vedení tedy muselo přijít s novým přístupem a kritice se otevřít, a tak došlo na jaře 1956 k uvolnění dosud svázaných poměrů. Lidé měli dojem, že mohou konečně promluvit, případně se pokusit vylepšit ztracené vztahy s KSČ. Docházelo k znovufungování organizací.

---

⁴⁵ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 37

⁴⁶ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 41

Významnými událostmi těchto období se staly sjezdy spisovatelů (1949 a 1956). „Od počátku roku 1955 se mezi spisovateli rodily a množily kritické pohledy na dosavadní tvorbu, ojediněle spojení s úvahami o kulturně politických poměrech.“⁴⁷ Strana o tom byla spravena, nicméně pro ni tato skutečnost neměla velký význam. V březnu 1956 ale vedení změnilo své stanovisko a bylo jasné, že spisovatele podcenilo. Nebáli se kritizovat nejen „minulost, ale chtěli nápravu, která se týkala i obecně politických záležitostí.“⁴⁸ Bylo jasné, že sjezd bude i politickou diskuzí. Nastala situace dosud neobvyklá – „tisk je veřejně vyzýval, aby byli svědomím národa.“⁴⁹ To vzbuzovalo u KSČ největší obavy. II. sjezd spisovatelů proběhl po posouvání termínu z politických důvodů ve dnech 22. – 29. 4. 1956 a stal se veřejnou akcí. Témata zde přednesených referátů musela být detailně plánována a připravována, dokonce schválena v SSSR, předem se odhadovalo, která témata by mohla způsobit režimem nechtěnou diskuzi. Na sjezdu došlo třetího dne k negativnímu hodnocení kulturní a politické situace, ve které se nacházela republika. Všichni byli za jedno - kritiky se zúčastnili nejen nekomunisté ale i komunisté, velký ohlas měly převážně příspěvky Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta. KSČ byla touto událostí velmi zneklidněna také proto, že se obsah tohoto sjezdu dostal na veřejnost. Lidé se o tom mohli dočíst v dostupném tisku. Občané vzhlíželi ke spisovatelům, jejichž autorita byla nezpochybnitelná, očekávali od nich nějaký počín. II. sjezd Svazu československých spisovatelů se ale stal oblastí zájmu spíše inteligence, dělnictva se nijak blíže nedotkl. Přesto ale tento počín znamenal velikou událost, spisovatelé mluvili veřejně o problémech společnosti a komunistického režimu – o problémech společenských, kulturních i politických, důležité pro ně bylo smět psát pravdu, konec cenzury a možnost tvůrčí svobody, stejně tak konec ovládnutí kultury stranou. „Politicky

---

⁴⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 47

⁴⁸ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 48

⁴⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 47

*nejodvážnější bylo prohlášení, že spisovatelé jsou a budou svědomím národa*⁵⁰, jak je prezentoval tisk. KSČ proto muselo celou událost jednoznačně odsoudit, mělo dojem, že jejich mocenský monopol je v ohrožení, a tak vyhlásilo boj protistranickým názorům. Následovaly opět čistky a perzekuce. O politice KSČ ale byly i nadále pochybnosti, a to i mezi straníky. Takový postoj byl přijat jako nepřátelský, nastalo opět období kontrolování, hlídání diskuzí týkajících se politiky nebo nechtěných témat, ale vlnu kritiky se přesto nedařilo udusit. Neshody se spisovateli i nadále pokračovaly, trnem v oku bylo heslo, že spisovatel je svědomím národa. Autoři nesouhlasící s režimem dostali zákaz publikování. *„Činnost Svazu spisovatelů měla být odpolitizována a spisovatelé přinuceni, aby sjezd sami odsoudili.*⁵¹

KSČ *„sledovalo dvojjediný cíl: získat kontrolu nad rozbouřenou hladinou ve straně i ve společnosti, aby nepřerostla v široké a lidové hnutí, a udržet politickou pevnost a podporu funkcionářských sborů.*⁵² Jako účinná metoda se jevilo vyvolání naděje u obyvatel – veškerá energie byla věnována převážně na zlepšování životní úrovně, to způsobilo iluze, že politika KSČ přece jen někam spěje, dále se pozornost věnovala dělníkům. Zavládl opět boj proti „stranickým nepřátelům“.

V době krize došlo k několika drobným změnám uvnitř politického systému země. Především nastal konec sovětským poradcům, čili se upevnil monopol komunistické strany. StB ztratila svou dřívější vůdčí pozici, stejně tak armáda, to mělo také za následek příležitost pro KSČ uplatnit svou moc a prosadit své záměry. Přesto byla autorita KSČ v očích veřejnosti otřesena nezodpovězenými otázkami týkajícími se osoby Stalina a Gottwalda. Tato krize, jak bylo výše řečeno, se netýkala pouze Československa, odvíjela se od krize Sovětského svazu a postihla státy východního bloku. Právě díky ní došlo k „procitnutí“ některých i uvnitř KSČ.

---

⁵⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 49

⁵¹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 53, 54

⁵² KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 59

Během let 1953 – 1956 docházelo k stírání platových rozdílů, sociální nivelizace trvala dál. V hospodářské a zemědělské sféře pokračovalo potírání soukromnictví u obchodníků i rolníků, budovala se JZD, probíhaly kolektivizace, typická byla orientace na poskytování služeb. Jak uvádí Kaplan, tyto služby byly laciné a nepostačovaly poptávce a potřebám společnosti. *„Snaha zlepšit svou sociální pozici a uspokojovat vlastní zájmy na rozšiřujícím se trhu byla příčinou jak politické pasivity, tak angažovanosti v místním měřítku a funkcích.“*⁵³ Takto by se dala shrnout situace období. Jelikož ideologie ztratila po smrti Stalina a zveřejněním zrůdnosti jeho politiky možnost propagandy, zmírnila se i atmosféra strachu populace. Kaplan mluví o změně ofenzivního charakteru společnosti v obranný. Díky krizi oficiální politiky došlo v některých případech k uvědomění komunistů i funkcionářů, jelikož snaha ututlat minulost působila příliš podezřele. Režim se pokoušel vytvořit novou nebo spíše přetvořit dosavadní ideologii, které by se mohl dále držet. Takto tedy vypadal přechod od zakladatelského období k období dalšímu.

Období do konce 50. let bývá označováno jako tzv. šedé období, jelikož nedošlo k stěžejním událostem – dále přetrvávaly stejné problémy, jedinou větší událostí byla amnestie z roku 1960, kdy mohli nespravedlivě odsouzení v politických procesech opustit vězení, to se ovšem netýkalo velkých procesů. Posílila na druhou stranu vedoucí pozice StB, jelikož *„v roce 1958 rozkaz ministra vnitra ukládal rozšířit agenturně zpravodajskou síť.“*⁵⁴ a docházelo ke snaze uplatňovat sovětský model moci. *„Charakteristickým znakem znovuuplatnění Stalinovy teorie třídního boje byl rozkaz ministra vnitra z roku 1960 o tzv. evidenci ‚bývalých lidí‘, do kterého StB zařadila na 130 tisíc občanů svého zájmu.“*⁵⁵ Následující roky však znamenaly

---

⁵³ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 75

⁵⁴ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 86

⁵⁵ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 86, 87

pro československý stát období reformy a přípravy na ni. „Byly zároveň důsledkem, zdrojem i projevem pomalého rozkladu existujícího režimu.“⁵⁶

V šedesátých letech dochází k uvolnění politických poměrů na území Československa. Autorita vykonavatelů moci byla otřesena nedávnými událostmi. KSČ byla nucena k ústupkům nebo byla přesvědčena, že si tak získá podporu lidu, že jsou nezbytné pro „novou etapu socialismu“. Neustále docházelo k politickým sporům, odpor býval potlačován, ale už ne tak drsnými praktikami. Kaplan toto období charakterizuje jako průlomové v psychologii strachu (co se týče StB i KSČ), mluví o liberalizujících tendencích, jež přerostly v otevřenou kritiku. Toto se dělo převážně v období mezi roky 1962 a 1964. „V roce 1963 překročil počet stížností adresovaných státním a komunistickým institucím 281 tisíc a kontrolní orgány jich uznaly kolem poloviny za oprávněné.“⁵⁷ V této době se stala kritika tedy naprosto běžnou a veřejnou záležitostí. Bylo to jistě následkem krize ideologie, která pokračovala z minulých let a vnesla pochyby i do samotného vedení strany. „Důvěra v platnost dosavadních marxistických teoretických postulátů u velké části komunistických funkcionářů byla silně otřesena, jejich dosud fungující ideologické šablony se rozpadaly.“⁵⁸ To se projevilo i ve věci cenzury – čím dál běžnější se stalo kladení otázek a hledání odpovědí. Méně tematických okruhů se nyní řadilo mezi zakázané. Povolným tématem se stala například minulost národa, západní svět (převážně díky naší zaostalosti na technickém poli, které vyžadovalo poohlédnutí se od východu k západu). Autorita Sovětského svazu byla otřesena, přesto měl vedoucí roli nad zeměmi východního bloku.

Otevření se západu byl velký krok, který v Československu změnil mnohé. Převážně v uvažování a povědomí společnosti a také uvnitř KSČ. Objevily se tak nové myšlenky a druhy umění, které ještě více prohloubily krizi ideologie a ještě více

---

⁵⁶ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 84

⁵⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 88

⁵⁸ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 88, 89

odhalily socialistickou lež. Lidé nyní mohli porovnat svět východu a západu, začínali si více uvědomovat, v jakém světě žijí.

Toto zjištění bylo šokující zejména pro mladé, kteří nezažili dobu před únorem 1948, vyrůstali v režimu a neznali nic jiného. Začali ještě více odmítat vnucované socialistické postoje a diktáty, jak mají žít. Měnila se populace Československa. „Do společenského života nastupovala nová generace, která vyrůstala nebo získávala zkušenosti už v poválečném Československu. V roce 1965 tvořila 60% občanů v produktivním věku. A téměř polovina všech občanů, 47, 8%, nezažila nástup komunistů k moci v roce 1948, nebo se nacházela ve věku, kdy nebyla tyto události schopna pochopit, dalších 6% mělo tehdy 10 – 15 let, o něco víc 15 – 20 let, přes 6% naopak přes 50 let.“⁵⁹ Pro režim to bylo ještě horší – mladí sice nemohli porovnávat situaci před rokem 1948 a nyní, ale mohli porovnat situaci doma a na západě.

Na krátkou dobu se dalo vycestovat na západ, povolovaly se cesty na západ za vědeckými účely, překládaly se knihy ze západního světa, v novinových článcích se objevovaly zprávy ze západního světa, stejně tomu bylo u televize a rozhlasu. O tisk a knihy emigrantů lidé jeví větší zájem než dosud, poslouchali jejich rozhlas, sledovali zahraniční zprávy v hromadných sdělovacích prostředcích. V této době velké množství lidí, převážně inteligence, využilo možnost a odešlo do exilu.

Tímto se zhroutil ideologická sovětská teze o nadřazenosti východu nad západem, o západním světě, který nepřináší nic dobrého. Odhalila se tak jedna velká lež, moc proti tomu už nemohla nic dělat, ačkoliv se snažila ze všech sil bránit. Odpovídala na neposlušnost obvyklými způsoby – výhrůžky, soudy, perzekuce, StB. Sledovaly se styky občanů, zvýšila se snaha o potírání emigrace, kladl se důraz na tiskovou cenzuru a „radioobranu“.⁶⁰

Na základě informací ze západu si lidé začali utvářet vlastní hodnotový systém, ne ten, který jim předkládala vláda. Chtěli svá práva, možnost volně cestovat, volnost

---

⁵⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 94

⁶⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 93

informací. Kritika se objevovala i v řadách mladých dělníků, kteří měli být oporou režimu, týkala se zejména pracovních podmínek: „*V jejich řadách narůstala nespokojenost s pracovními poměry a technickým vybavením závodů, kritizovali řízení výroby i podniků.*“⁶¹ Nespokojenost panovala i mezi studenty a absolventy škol, a to hlavně z důvodu, že „*téměř 30% absolventů vysokých škol a středních škol pracovalo na místech s požadovaným nižším vzděláním, přičemž přibližně stejný počet funkcí zastávali lidé bez požadované kvalifikace.*“⁶² A tak v 60. letech došlo k přívalu veřejné kritiky.

Režim už nemohl vyrábět veřejné mínění, které by demonstrovalo věrnost východu a souhlas s politickou strategií strany, ani ho dále řídit a kontrolovat. Stalo se konečně zrcadlem společnosti, ukazovalo pluralitu postojů, názorů, zájmů obyvatel Československa. Najednou zde nebyl tlak vedení na veřejné mínění, ale tlak veřejného mínění na vedení. Tím došlo také k utlumení ovzduší strachu z předchozích let.

Média znovu začala volně informovat, jejich příspěvky se týkaly i dříve nemyslitelným témat, předkládaly recipientům různé názory, lidé více četli, poslouchali rozhlas. „*Novináři požadovali zákonné vymezení pravomoci cenzury, aby její hranice libovolně neurčovaly komunistické instituce. Spor skončil sice kompromisem, ale směrnice ÚV KSC nechávaly cenzuře velké pole působnosti.*“⁶³ Cenzura se ale odvíjela od celkové uvolněnosti poměrů. Velký rozmach zaznamenaly kulturní časopisy jako *Literární noviny*, *Kulturný život*, *Tvář*, aj.

Kritickým se stal vztah režimu a mladých lidí, jelikož neplnili socialistickou představu: „*model mládeže jako uvědomělého budovatele socialismu/komunismu.*“⁶⁴

---

⁶¹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 95

⁶² KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 96

⁶³ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 135

⁶⁴ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 139

Měli vlastní hierarchii hodnot, zajímali se o západ, chtěli číst, poslouchat hudbu, cestovat za hranice podle vlastní volby, stěžovali si na sociální poměry. Kaplan mluví o tom, že tyto požadavky mladé generace nemohl režim splnit, ani kdyby chtěl. Na vysokých školách se dokonce rozmohly diskuze politického charakteru, mladá inteligence se stávala problémovou. V roce 1962 na oslavě Majálesu volně mladí kritizovali poměry, musela zasahovat bezpečnost, ke svému překvapení zadržela často nejen studenty, ale i příslušníky dělnictva.

V konfliktu byla moc také s kulturou a jejími představiteli. Umělci totiž odmítali socialistický realismus (více v následující kapitole), chtěli se zabývat tématy, která si sami zvolí, stejně tak si sami chtěli vybrat umělecký směr a způsob, jak téma zpracovat. Bouřili se také proti řízení umění a kulturního života občanů stranou, proti propagandě, agitaci, jednoznačnosti a jiným požadavkům (více v následující kapitole) režimu na umělecká díla. Kaplan rozděluje spory moci a společnosti v 60. letech do okruhu tří období. První etapa končí v roce 1961 a je pro ni typická snaha udržet podřízenost umění a kultury, užívání jí jako prostředek plnění záměrů moci, zákaz vydávání spisovatelů jako např. Kafka nebo Škvorecký. Další etapa probíhala v rozmezí let 1962 až 1965 a mluví o vzednutí kultury díky krizi režimu v důsledku neobjasněných otázek týkajících se Stalina a Gottwalda. V těchto letech zaznamenal rozmach československý film, divadla, vznikala nová literární díla. *„Obrat v kulturní politice přinesl brzy plody. Oživila nejen střední generace tvůrců, ale nastoupila nová, mladá. V letech 1963 – 64 vyšlo 252 nových literárních děl, zrodila se československá filmová vlna, rozhojnily se mladé divadelní scény a slavily úspěch, divadla uvedla 47 nových her domácích autorů, 12 oper, 25 baletů. Ve výstavních síních sice získávali převahu zastánci moderních směrů, ale účast na výstavách starší generace byla ohromující. (...) Československé umění si úspěšně otvíralo dveře do zahraničí, a naopak zahraniční tvůrci, zejména západní, zdomácňovali v Československu.“*⁶⁵ Třetí etapa, která měla probíhat v letech 1965 až 1967, se vyznačovala převážně strachem vedení ze situace, která nastala, snahou o její ukončení a navrácení se ke starým pořádkům. Mezi umělci a vedením opět docházelo ke konfliktům. KSČ se oháněla

---

⁶⁵ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 143

sovětskými pravidly, obávala se, že kultura už nepodporuje, ale ohrožuje jejich mocenský monopol.

V následujících letech došlo k rozkvětu reformního hnutí. Alexander Dubček vystřídal prezidenta Novotného ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ, změnou politiky se změnila i atmosféra, politický systém se také pomalu měnil. „*Politický jazyk funkcionářů i obsah jejich projevů zněly jinak než dosud, byly otevřenější, naznačovaly změněný poměr k občanům.*“⁶⁶ Lidé se více zajímali o politiku, hovořilo se o politických přístupech současných i minulých. K této atmosféře přispívaly i rozhlas, noviny a televize, které podněcovaly diskuzi o dosud nemyslitelných tématech a zveřejňovaly přání všech – přání změny. Cenzura se začala porušovat, lidé měli více odvahy, snažili se o demokratizaci společnosti. „*Politický život v republice se zrychloval a obsahoval stále nové prvky a rysy, diskuse, kritiky a požadavky se stupňovaly a v době přijetí akčního programu KSČ se blížily k nejvyššímu bodu. Od února do dubna 1968 procházel změnami nejen mocenskopolitický systém jako celek, ale i jeho jednotlivé stránky. Rychlý sled událostí a změn předbíhal některé body akčního programu KSČ a některé požadavky a ‚živelně‘ provedené změny překračovaly představy a záměry většiny členů komunistického vedení a funkcionářských sborů.*“⁶⁷ Tato situace byla stejná u všech vrstev společnosti po celém Československu. Obnovilo se veřejné mínění, tisk přestal být podřízen KSČ (šéfredaktoři byli z komunistických řad, přesto cítili potřebu psát pravdivě), psalo se o problémech společnosti a politiky veřejně. Změny, které se děly, byly i politického rázu, převážně snaha o porušení dosavadní podřízenosti straně. S poklesem autority strany vzrůstala autorita spolků a kulturních svazů - umělci, hudebníci, spisovatelé, aj. se veřejně vyjadřovali k dění (např. na stránkách *Literárních novin* a *Kulturného života*), jejich názory společnost zajímaly a ovlivňovaly.

V řadách inteligence začalo vznikat podezření, že postup reformy stagnuje. Vinu přikládali nedůsledné aktivitě vedení státu a opadnutí zájmu lidu. Vědci přišli

---

⁶⁶ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 14

⁶⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 17

s nápadem vyzvat veřejně občany k větší podpoře reformy. Vznikla tak stat' *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem* (dále budu užívat pouze názvu *Dva tisíce slov*), jejímž autorem je spisovatel Ludvík Vaculík, která vyšla 27. června 1968 v periodikách *Literární listy*, *Práce* nebo *Mladá fronta*. Na začátku textu autor mluví o tom, co bylo po válce. Lid hleděl s nadějí na nové vedení státu, nicméně k moci se dostali nepraví, kteří nebyli schopni naslouchat, jen poslouchat. KSČ tak přišla o podporu lidí, i dnešní komunisté jsou zklamaní. V textu se objevuje kritika zavedených pořádků, vedení státu, a fakt, že „*přišly na národ časy, které ohrozily jeho duševní zdraví a charakter.*“⁶⁸ Autor článku se nebál věci pojmenovat pravými jmény. Vyjadřoval se tak i ke své současnosti s velkou trpkostí: „*Pravda tedy nevíteží, pravda prostě zbývá, když se všechno ostatní prošustruje!*“⁶⁹ Součástí článku jsou výzvy k akci, návrhy k dovedení demokratizace a reformy do konce, podněty k aktivitě veřejnosti: „*veřejná kritika, rezoluce, demonstrace, demonstrační pracovní brigády, sbírka na dary (...) do důchodu, stávka, bojkot (...)*“.⁷⁰ Následovaly podpisy signatářů: známé a významné osobnosti z kulturní nebo vědecké sféry, ale i úředníci, dělníci, ... Na konci textu najdeme autorovu poznámku, že „*Podpisy nejsou úplnou sbírkou souhlasu, nýbrž jen vzorkem z různých skupin občanstva podle toho, jak bylo koho možno zastihnout.*“⁷¹ Zejména část textu obsahující výzvy k obyvatelům vládu pobouřila a byla označena za kontrarevoluční, bylo vydáno prohlášení odsuzující článek. Stejný postoj měla i Moskva, která kritizovala i přístup KSČ, která prý nereagovala dost pohotově. Článek bránili kulturní pracovníci a inteligence, lidé s ním souhlasili. „*Během deseti dnů obdržely redakce novin 2050 dopisů a rezolucí s téměř 120 tisíci podpisy, jedna třetina byla od dělníků převážně velkých závodů. Rezoluce obsahovaly hlavně (...) rozhodnou podporu společenské reformě, dále víru, že její důslední zastánci ve vedení KSČ dovedou*

---

⁶⁸ VACULÍK, Ludvík. *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*. *Literární listy*. 1968, roč. 1, č. 18, s. 1

⁶⁹ Tamtéž, s. 1

⁷⁰ VACULÍK, Ludvík. *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*. *Literární listy*. 1968, roč. 1, č. 18, s. 3

⁷¹ VACULÍK, Ludvík. *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*. *Literární listy*. 1968, roč. 1, č. 18, s. 3

*přeměnu k cíli, a konečně kritické výhrady ke stanovisku předsednictva ÚV KSČ. (...) Nesouhlas s 2000 slov vyjadřovalo přibližně padesát rezolucí.*⁷²

Konaly se přípravy na další sjezd KSČ a všichni byli plni očekávání, přikládali mu význam, ať už se jednalo o příslušníky nebo nekomunisty, všichni včetně většiny z vedení schvalovali reformu a považovali ji za nutnou. *„Ve vývoji společenské reformy zaujímaly v červnu a červenci 68 sjezdové přípravy jedno z nejdůležitějších míst. Ukázaly, že komunistická strana překonala nejhlubší bod své krize a na cestě zvláštní přeměny učinila velký krok.*“⁷³

Bohužel Sovětský svaz, který situaci v Československu bedlivě sledoval skrz své informátory, neměl pro naši reformu pochopení. KSČ byla stále podřízena KSSS, nicméně v jejím vedení i v metodách došlo ke změně a stávala se pomalu jinou stranou, jak uvádí Kaplan. Sovětský svaz s přístupem KSČ nesouhlasil, svůj nesouhlas dával najevo, použil zastrašování vojenskou silou a nakonec přistoupil k realizaci hrozeb a došlo k obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy (SSSR, Maďarsko, Bulharsko, NDR, Polsko).

Velkou hrozbu viděl Sovětský svaz v upadání mocenského monopolu KSČ, tudíž v ohrožení vlastní politiky. Logika SSSR byla podle Kaplana následující: *„Rozdělení Evropy a vznik východního bloku, kam patří ČSSR, je výsledkem druhé světové války a sovětským podílem na vítězství, kterého se Moskva nikdy nevzdá.“*⁷⁴, *„Politický základ bloku a všech jeho zemí tvoří mocenský monopol komunistické strany, který je též zárukou snadného ovládnutí bloku Moskvou.“*⁷⁵ Též cituje Brežněvův postoj k dané problematice: *„Protisocialistické síly v ČSSR narůstají, útočí na komunistickou stranu s cílem zbavit ji mocenského monopolu a zlikvidovat socialistické zřízení;*

---

⁷² KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 46

⁷³ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 49

⁷⁴ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 50

⁷⁵ Tamtéž, s. 50

vedení KSČ si toto nebezpečí neuvědomuje a nevystupuje proti nepřátelským útokům a záměrům, a jestliže neučiní okamžitou nápravu, mohou útoky přerůst v kontrarevoluci.“⁷⁶ Moskva nedůvěřovala KSČ, že situaci, ve které strana neviděla takový problém, zvládne. Vedení KSSS zastávalo tento názor: „Protisocialistická aktivita dospěla do stupně boje o moc, ve kterém se musí použít odpovídající mocenské prostředky, neboť nezastaví-li se dosavadní vývoj, dojde k úplnému rozkladu socialistických sil. Odpovědnost za tento stav plně padá na vedení KSČ, které nepřátelům neklade odpor. Československo tvoří západní hranici sovětského bloku a Moskva nedovolí, aby z něho vypadlo ,ani za cenu třetí světové války‘.“⁷⁷ SSSR na našem území pořádal 21. - 30. června (ale ve skutečnosti trvalo do 3. srpna) vojenské cvičení pro jednotky vojsk Varšavské smlouvy. Naše vláda jim to dovolila, jelikož neměla na výběr. Protest proti tomu by znamenal protest proti SSSR a naznačení nelояality. Vláda též cítila, že reforma Československa je v ohrožení. „Potvrdilo se, že dlouhý pobyt jednotek byl přípravou armád pro případný vojenský zásah. Vojenské cvičení a jeho důsledky ve veřejnosti značně posílily protisovětské tendence až k projevům nepřátelství, což Moskva a s ní ideově spříznění funkcionáři KSČ kvalifikovali jako uměle a záměrně podněcovaný antisovětismus.“⁷⁸ Zájem KSSS o naši politiku a vojenské cvičení byl naší společností vnímán jako narušování naší politiky, tudíž negativně, takové chování Čechoslováků bylo tím pádem Moskvou viděno jako protisovětské.

Kolem Československa se na jaře 1968 stahovaly armády Varšavské smlouvy, což neuniklo vedení naší armády, nicméně to nepostačovalo jako důkaz o připravování okupace ČSSR. Dubček a ostatní prosazovatelé reformy viděli naději v prokazování podřízenosti SSSR, čímž by se mohly otevřít dveře pro dokončení reformy, což bylo právě to, čemu Moskva chtěla zabránit. Rozhodnutí o obsazení ČSSR v noci z 20. na **21. srpna 1968** proběhlo již 18. srpna. Tomu předcházelo varování Moskvy

---

⁷⁶ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 51

⁷⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 52

⁷⁸ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 54

a setkání představitelů moci ČSSR a SSSR v Čierné nad Tisou, kde byly na naši vládu kladeny podmínky, a bylo vyvíjeno zastrašování mocenského charakteru. Tyto podmínky jsme dle názoru Moskvy nesplnili nebo nesplnili dostatečně, tudíž jednání SSSR a zemí východního bloku přešlo od výhrůžek k činům a přistoupilo k vojenské variantě řešení dané situace.

„21. srpna 1968 zničil vojenský vpád pěti socialistických států, tzv. ‚okupační pětka‘ v čele se Sovětským svazem, Československou reformu.“⁷⁹ Obsazení Československa bylo Sověty prezentováno jako „bratrská pomoc či internacionální povinnost.“⁸⁰ Po obsazení Moskva vyměnila politiky, kteří vpád odsuzovali. Ti z nich, jež byli zastánci a aktéři reformy, byli zatčeni StB. Vojska Varšavské smlouvy zde neměla příznivé podmínky, jelikož je nepodporovala vláda a setkala se s nepřízní lidu, což bylo vnímáno opět jako protisovětská reakce. Podpora nepřišla ani z řad dělnictva, na což Sovětský svaz spoléhal a doufal, že ospravedlní vpád vojsk na naše území. KSČ se stala organizátorem iniciativy odporu lidu. Na ulicích se objevovaly nápisy a letáky protiokupačního charakteru, lidé volali po osvobození zatčených politiků, kteří byli spjati s reformou. Odpor se stal celostátním hnutím a děl se za podpory hromadných sdělovacích prostředků, po obsazení médií si jejich pracovníci zřídili náhradní vysílání, které se nepodařilo okupantům zneškodnit. Stejně tisk plnil svou roli a organizoval, informoval občany a inicioval odpor. Okupační armáda čekala podporu, ale dočkala se pravého opaku, tudíž tu neměla moc prosazovat nebo kontrolovat. Stejně tomu bylo s politiky KSČ, kteří o připravované intervenci věděli předem – stali se opovrhovanými veřejností a ztratili vliv. Přesto bylo zabito nebo zastřeleno okupačními vojáky kolem devadesáti lidí a zraněno na stovky.

Dne 23. srpna 1968 se uskutečnila schůzka v Moskvě trávající tři dny za účelem jednání představitelů Sovětského svazu a Československa o nastalé situaci. Naši představitelé chtěli odchod vojsk a propuštění vězněných politiků, ale jednání skončilo podepsáním tzv. moskevského protokolu, ke kterému došlo pod nátlakem. Jeho

---

⁷⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 67

⁸⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 68

obsahem byly požadavky a cíle kladené na KSČ vytyčené Moskvou, jež se týkaly převážně kontroly tisku, postavení StB a armády, tvrdého potírání všeho protisocialistického, odchodů z funkce podporovatelů reformy a odpůrců SSSR. Odměnou za to bylo nezasahování sovětských vojsk do našich věcí. Kaplan uvádí, že takové podmínky, kdy jsou představitelé moci vězněni a kdy jsou zástupci moci nuceni k podepsání protokolu pod nátlakem a za okupace, nejsou podle mezinárodního práva přípustné.

Vedení našeho státu bylo přesvědčeno, že pokud Československo podmínky splní, pobyt cizích vojsk na našem území bude ukončen, a tak vznikne opět prostor pro reformu. Té právě ale chtěl SSSR zabránit. Sovětský svaz nebyl s plněním podmínek spokojen, podle Moskvy nebylo potírání protisocialistických tendencí dost rázné. Vedení KSČ se proměnilo a vznikala pomalu nový režim. Naše vláda i zájmy se opět začaly odvíjet od záměrů Moskvy, každý podnik musel být odsouhlasen. Nastala doba dohledu, tvrdé cenzury a potírání jakýchkoliv demokratických jevů. Moskva pobyt svých vojsk na našem území legitimizovala, jejím nástrojem se stalo StB. Vůle občanů byla nežádoucí, byla brána jako pokus o vzdor. Proběhla další schůze, 3. – 4. října 1968, na které Husák projevil souhlas s počínáním si a postojem Moskvy, která kritizovala nedostatečné plnění podmínek moskevského protokolu. Tím byly ukončeny veškeré naděje na odchod okupačních vojsk a pokračování reformy. Vedení KSČ se změnilo – ve funkcích byli sympatizanti s Moskvou. Z vnějšku byl na Československo též činěn nátlak – Moskvou, Moskvě jsme byli čím dál více podřízeni.

Mladá generace protestovala proti nastoupení takového režimu, proti vojenské intervenci, docházelo ke stávkám na středních a vysokých školách (České Budějovice, Bratislava), takové činy byly potírány StB. Na protest proti obsazení země a režimu došlo k událostem, které šokovaly veřejnost – upálení Jana Palacha (16. ledna 1969) a Jana Zajíce (25. ledna 1969). Palachův pohřeb přerostl v demonstraci, proti níž se postavila sama KSČ, jelikož měla strach z reakce Moskvy.

Československo bylo plně podřízeno diktátu vedení Moskvy, Dubček byl nahrazen v úřadu prvního (1969 – 1971) později generálního (1971– 1987) tajemníka Husákem, který přijal sovětské praktiky, nastalo opět období perzekucí. Začala doba **normalizace**. Normalizací se rozumí období mezi léty **1969 – 1989**, na to od kdy přesně se datuje, jsou různé názory – od nástupu Husáka do vedení strany nebo od ledna 1969.

Toto období by se dalo shrnout na několik znepokojivých faktorů – znovuzavedení monopolu KSČ, jeho podřízení KSSS, obnovení radikálního socialismu, ve všech sférách života společnosti došlo k návratu k systému po únoru 1948 a k nezákonným praktikám režimu, úkolem lidí bylo neplést se do politiky, za to je čekaly určité „sociální jistoty“.⁸¹ Milan Otáhal v předmluvě knihy *Normalizace 1969 – 1989: Příspěvek ke stavu bádání* uvádí, že pojem normalizace pochází přímo od komunistů, vztahuje se pouze k počátku období, které normalizací označujeme, a měl označovat „obnovení pořádku“. Pražské jaro mělo za následek rozčlenění ČSSR, kterému došlo 1. ledna 1969. Vznikly tak dva federativní státy: Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika.

Normalizaci provázely politické čistky nepohodlných, které trvaly až do roku 1971 a měly tragické následky pro naši společnost. Předcházely jim prověrky, které zjišťovaly názory občanů na sovětskou okupaci/„přátelskou pomoc Sovětů“. „Vyloučením z KSČ a faktickým zákazem výkonu povolání bylo postiženo téměř 30 000 lidí, z armády bylo propuštěno 17% členů velitelského sboru, ze státní bezpečnosti odešla téměř třetina proreformních důstojníků. Díky čistkám v akademii věd, jejich ústavech, na vysokých školách, v kulturních institucích a sdělovacích prostředcích došlo ke stagnaci československé vědy a kultury.“⁸²

Aby se nějakým způsobem obsazení Československa odůvodnilo, vznikl v roce 1970 dokument s názvem *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti od XIII. sjezdu KSČ*, v němž byla intervence potvrzena oficiální cestou jako „bratrská pomoc“ a „obrana proti kontrarevoluci“. „Text poučení byl vzápětí povýšen na závaznou směrnici umožňující zahájit ‚očistu‘ komunistické strany a celé společnosti od těch, kteří v krizových letech ‚selhali‘.“⁸³ Tento dokument byl považován za pravdivý a jediný výklad událostí a nesměl být zpochybněn po celé období normalizace.

V květnu 1969 došlo k podpisu smlouvy, která stvrzovala „přátelství“ ČSSR a SSSR, které mělo být dokazováno spoluprací. Tento dokument nás zavázal k hlubší

---

⁸¹ OTÁHAL, Milan. *Normalizace 1969 - 1989: Příspěvek ke stavu bádání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, s. 5

⁸² *Dějiny zemí Koruny české II.: Od nástupu osvětlení po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992, s. 291

⁸³ JANOUŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945 - 1989*. Praha: Academia, 2012, s. 295

podřízenosti Sovětskému svazu, pro nějž znamenala tato smlouva velký politický krok, pro nás ale byla prodělečná ve všech ohledech. Vláda KSČ tedy sloužila mocenským zájmům Sovětského svazu.

Lidé byli pod neustálým dohledem na pracovištích, byli odvoláváni z výkonu práce na základě posudků a nečlenství v KSČ, nebyli dostatečně ohodnocováni v práci podle dosaženého vzdělání a svého výkonu. StB měla za úkol sledovat lidi, kteří se pak báli projevat se, nemusela se zodpovídat, její praktiky by se daly označit jako šikana. Proti označení za nepřítele nebylo odvolání, jelikož soudní moc existovala jen formálně, ve skutečnosti plnila záměry strany, které plnila i StB, Lidové milice nebo policie. Sledování prováděli tzv. tajní, kteří byli všude, mohl jím být prakticky kdokoliv. Stejně tak se narušovalo soukromí osob, používala se tzv. ucha (odposlouchávající zařízení), četla se jejich korespondence. Lidé také byli hodnoceni podle svých styků s vojskem Varšavské smlouvy během okupace, inteligence byla záměrně likvidována. Byla omezena svoboda pohybu lidí – do zahraničí. Spisovatele postihla další vlna zákazu publikování a inteligence byla pronásledována. Na základě těchto poměrů docházelo ke stále častějším emigracím do západních zemí (USA, Kanada, Velká Británie, Francie, Belgie, Německo, Itálie) ať už z důvodů politických nebo ze sociálních. Jedinou jistotou lidí, že se vyhnou stíhání, bylo členství v KSČ, které usnadňovalo život, v případě, že se členové dost prostranicky projevovali – chodili do průvodů, na schůze, manifestace, poslušně kývali, neptali se, případně donášeli na jiné. Období mezi roky 1970 a 1989 se vyznačuje nepřítomností spravedlnosti, právo nebylo stejné pro všechny, ale personální, funkcionářů a vedení se nedotýkalo. Situace působila i na morálku lidí – rozvinula se tzv. dvojí morálka – na oko souhlasit s režimem, ve skutečnosti si myslet opak. V takovém prostředí byla těžká třeba výchova dětí, které byly od mala vedeny školou, jež se stala služebníkem režimu, k socialistickým hodnotám. Lidé se báli na ulici mluvit otevřeně, protože se donášelo. Ani doma si nemohli být ničím jistí, agenti StB odposlouchávali domácnosti podezřelé z „protistátní“ nebo „protirežimní“ činnosti nebo myšlení. Raději se uzavírali do svých bytů a rodinných kruhů a hleděli si svého. Poctivost se nevyplácela, naopak byla výhodná tzv. hospodářská kriminalita, ke které byli občané dotlačeni nevýhodnými životními podmínkami.

Kultura se ocitla ve stejném stavu jako v zakladatelském období. Mnozí autoři emigrovali nebo ilegálně šířili své texty. Ti slabí začali sloužit režimu a přijali

socialistický realismus jako jedinou možnou metodu tvorby (více v následující kapitole). „Oficiální zrušení cenzury z roku 1968 přetrvalo i dobu normalizace. Nastoupila však morálně pokleslejší instituce – autocenzura.“⁸⁴ Zásahy strany do činností sdělovacích prostředků byly na denním pořádku. „Zákazy se týkaly všech narážek na politické dění, zmínek o osobách žijících v emigraci či disidentu a také všeho, co se týkalo církvi a náboženství.“⁸⁵ Také úroveň filmové a televizní produkce prudce klesala. Režiséři jako Miloš Forman museli odejít do emigrace, odcházeli i vynikající herci, jiní zůstávali a hráli převážně v ideologických filmech a seriálech pochybné kvality, ty obracely na ruby obraz skutečného života i nedávné minulosti. Seriálové produkci se věnoval Jaroslav Dietl, který vyráběl stále nové a nové seriály, jež otupovaly národ. V takových seriálech dostávali příležitost jinak nadějní herci. „Ze stejného důvodu i řada literárních děl a překladů vyšla pod jménem jiného autora, který obvykle neprovokoval bdělost inkvizitorů.“⁸⁶ V divadelní oblasti se hrálo v tzv. bytových divadlech u umělců doma pouze pro okruh přátel. Domácí literatura vznikala v podobě samizdatu (edice *Petlice*, *Epedice*) (více v následující kapitole), ale v počtu vydaných děl nezaostávala za oficiální literaturou. V exilu vycházely časopisy (Francie: *Svědectví* Pavla Tigrida), vysílaly rozhlasové stanice (rádio *Svobodná Evropa*, *BBC*, *Hlas Ameriky*), fungovala exilová nakladatelství (Kanada, Toronto: *Sixty-Eight Publishers* manželů Škvoreckých, Kolín nad Rýnem: *Index*). Hudební produkce nebyla u nás tolik hlídaná, měla často politický podtext (Nohavica). Kultuře se více budu věnovat v další kapitole.

V roce 1975 se konala v Helsinkách Konference o evropské bezpečnosti a spolupráci (KEBS), kde se projednávalo dodržování základních lidských práva a svobod „včetně svobody myšlení, svědomí, náboženství a přesvědčení.“⁸⁷ Dokumenty z této konference se staly pro občany země vyhlídkou na lepší budoucnost. Vláda tento dokument podepsala ve snaze zlepšit vztahy se západem. Ve skutečnosti neměla v úmyslu dodržovat závazky vyplývající z podpisu.

---

⁸⁴ *Dějiny země Koruny české II.: Od nástupu osvěcení po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992, s. 301

⁸⁵ Tamtéž, s. 301

⁸⁶ *Dějiny země Koruny české II.: Od nástupu osvěcení po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992, s. 302

⁸⁷ JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Charta 77 a právní stát*. Brno: Doplněk, 1995, s. 15

Charta 77 byla reakcí na nedodržování projednaných lidských práv a svobod v Helsinkách (KEBS). Jedním z podnětů bylo též zatčení hudební skupiny Plastic People of The Universe, které bylo přímo v rozporu s ustanovením v Helsinkách a platnými zákony. Zakladateli této iniciativy byla inteligence (vědecká, umělecká) – Václav Havel, Jan Patočka, Jiří Hájek, Pavel Kohout, Zdeněk Mlynář. Další významnou osobností, která se na Chartě podílela, byl Ludvík Vaculík nebo Petr Uhl. Prvním mluvčím *Charty 77* byl jmenován Jan Patočka. Již koncem roku 1976 připravili dokument s názvem *Prohlášení Charty 77*, ve kterém se poukazovalo na nedodržování závazku z Helsinek. *Charta 77* nebyla ucelenou organizací, měla povahu petice. Datovala se k 1. lednu 1977, ale už od konce minulého roku získala velké množství podpisů z řad intelektuálů. *Charta 77* byla 7. ledna uveřejněna v mezinárodních tiscích – například německé *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, francouzské *Le Mond* nebo *New York Times*. Chartu 77 začali podepisovat lidé, kteří nesouhlasili s režimem nejen z řad inteligence, ačkoliv nevyšla veřejně v českých médiích – šířila se samizdatově. „*Seznam dokumentů vydaných Chartou dosáhl před listopadem 1989 přes 550 položek.*“⁸⁸ Z protestu tedy vznikla „*Charta 77 jako neformální společenství lidí, kteří pocítují vědomí o odpovědnosti za to, co se v jejich vlasti děje, a chtějí působit zlepšování stavu věcí veřejných.*“⁸⁹, což bylo pro vedení nepřipustné a znamenalo to nutnost zakročit. 6. ledna byl zatčen v této souvislosti Václav Havel, Ludvík Vaculík a Pavel Landovský. Nastala kampaň proti signatářům a proti *Chartě 77* samotné, jež se navrátila k tvrdým praktikám režimu 50. let. Byly to praktiky nezákonné, převážně z důvodů zabránění jejího šíření, množení podpisů a ve snaze vyvolat v lidech i samotných signatářích strach a paniku. *Charta* byla označena za „*útok na principy socialismu.*“⁹⁰ „*Samo již prosté srovnání jazyka prohlášení Charty a jazyka politického stanoviska ‚Samozvanci a ztroskotanci‘ a ostatních podobných materiálů proti Chartě 77 svědčí o tom, kde je síla argumentů, síla pravdy, a kde naopak silná slova a urážky zakrývají vnitřní slabost, neexistenci či nedostatek přesvědčivých důkazů o správnosti vlastního stanoviska.*“⁹¹ Označení signatářů vládou jako ztroskotanců nebo uvádění polopravd

---

⁸⁸ *Dějiny země Koruny české II.: Od nástupu osvětlení po naši dobu.* Praha: Paseka, 1992, s. 303

⁸⁹ JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Charta 77 a právní stát.* Brno: Doplněk, 1995, s. 16

⁹⁰ *Dějiny země Koruny české II.: Od nástupu osvětlení po naši dobu.* Praha: Paseka, 1992, s. 303

⁹¹ JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Charta 77 a právní stát.* Brno: Doplněk, 1995, s. 18

či nesmyslů týkajících se jejich osob musela prezentovat média a vtoukat tak takováto označení do vědomí občanů za účelem zastrašení dalších, kteří by chtěli podepsat, a znevážení těch, kteří již podepsali. Kampaň proti *Chartě 77* odmítala přiznat, že problémy v ní nastíněné, skutečně existují. Jednání signatářů prohlásil režim za protistátní. Následovaly praktiky domovních i osobních prohlídek, sledování, vzetí do vazby, výslechy, bití, věznění, bránění ve styku s jinými lidmi, porušování dalších práv, které vykonávala bezpečnost. Jan Patočka byl měsíce vyslýchán StB. Tvrdé praktiky vězňů a vyčerpání Patočky, jenž byl vyslýchán osm hodin v kuse, vedly k jeho předčasné a zbytečné smrti (13. března 1977). Dále docházelo podle Zdeňka Jičínského, jenž je autorem knihy *Charta 77 a právní stát* a zabývá se v ní nejen *Chartou* a reakcí vlády na ni z právního hlediska, k rušení pevných linek, odebrání občanských nebo řidičských průkazů, dále signatáři přicházeli o práci a v lepším případě byli přeřazeni do méně kvalifikačního zaměstnání či jinak diskriminováni. Nebylo možno signatáře stíhat trestně, neboť se podle práva nijak neprovinili, jak uvádí Jičínský. Vláda se bála, aby se z pohřbu Jana Patočky nestala manifestace, proto byli lidé pod dohledem bezpečnosti a bylo jim zabráněno se obřadu zúčastnit. „*Samo chování příslušníků bezpečnosti, kteří pohřbu asistovali, bylo takového druhu, že kdyby se tak choval jednotlivec jako soukromá osoba, bylo by to posuzováno jako výtržnictví, jako zjevná neúcta vůči společnosti, a byly by proti němu použity příslušné administrativní nebo trestní sankce. V daném případě šlo ovšem o plnění rozkazu ve „vyšším zájmu“.*“⁹² Reakcí vlády na *Chartu 77* byla tzv. *Anticharta* s oficiálním názvem *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*, kterou ke konci ledna připravila vláda, násilně shromáždila herce v Národním divadle, kde byli nuceni k podpisu. Aktivita *Charty* ovšem pokračovala až do roku 1989. V jejím čele se každý rok obměňovali tři mluvčí různých profesí, aby postihli co největší zájmovou skupinu. Ti měli za úkol zpravovat zahraničí o dalších událostech kolem *Charty 77* a politickém vývoji v Československu, tvoření prohlášení kolem *Charty 77* nebo šíření tohoto dokumentu.

Období jara 1978 bylo poznamenáno stíháním lidí, již přišli s iniciativou Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). „*Obvinění vystupovali především na obranu lidí stíhaných a souzených pro různé tzv. politické delikty, za jaké bylo např.*

---

⁹² JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Charta 77 a právní stát*. Brno: Doplněk, 1995, s. 22

vydáváno opisování a šíření materiálů Charty 77 nebo jiných kritických materiálů apod. Připomeňme tu trestní stíhání proti J. Grušovi za jeho román ‚Dotazník‘, které dosud nebylo zastaveno.“⁹³ Stíhání členů této občanské iniciativy bylo pokračováním aktivity vlády proti Chartě 77. Provázely ho nepřiměřené nepodmíněné rozsudky, které byly odůvodněné protistátním jednáním obviněných – například Václav Havel byl v tomto procesu odsouzen na čtyři a půl roku.

Pojem **Sametová revoluce**, která znamenala konec komunistického monopolu v Československu, označuje dobu mezi 17. listopadem 1989 a 29. listopadem 1989, kdy byl zvolen prezidentem Václav Havel. František Emmert ve své knize *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*, píše, že by k této rozhodující revoluci nemohlo dojít, kdyby nedošlo ke změnám v zemích sovětského bloku, převážně v SSSR. Pro dobu po srpnu 1968 je typická hrozba studené války, díky které byl SSSR zaměřen převážně na zbrojní průmysl, jež zemi ekonomicky vyčerpával. V Sovětském svazu nastaly změny, které připomínaly naše Pražské jaro v roce 1968 – od roku 1987 se začalo v SSSR opět beztrestně podnikat, ve volbách lidé mohli vybírat z více kandidátů, ... Gorbačov „v roce 1988 vyhlásil, že východoevropské země ‚mohou jít svou vlastní‘ cestou.“⁹⁴ Situace v Sovětském svazu představitele Československé vlády nikterak nepoučila. „Některá vyjádření sovětských představitelů, včetně Gorbačova, byla v ČSSR dokonce cenzurována nebo dezinterpretována.“⁹⁵ Kdyby se tedy Sovětský svaz nedistancoval od nadvlády nad ostatními zeměmi sovětského bloku a neustoupil od dřívějších praktik, nikdy by na našem území nevznikla půda pro 17. listopad.

Dvacet let po invazi vojsk Varšavské smlouvy se lidé vzchopili a zmohli se na první demonstrace, vystoupili z pasivity a začali být znovu aktivní. „Československou společnost povzbudil s tříletým zpožděním nástup Gorbačova do čela Sovětského svazu a jeho rozsáhlé reformy.“⁹⁶ V médiích se začalo vyskytovat nové slovní spojení – „přestavba a demokratizace“, které bylo ale pouhou prázdnou frází.

---

⁹³ JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Charta 77 a právní stát*. Brno: Doplněk, 1995, s. 45

⁹⁴ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 19

⁹⁵ Tamtéž, s. 19

⁹⁶ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 19

V prosinci 1987 nastoupil místo Husáka, který byl ale pořád prezidentem, do funkce generálního tajemníka strany Milouš Jakeš, jenž prosazoval dál tvrdou politiku socialismu. Ve vládě byl ale také jeden liberálně založený politik, Ladislav Adamec, předseda federální vlády, pokoušející se o reformu ekonomiky. V osmdesátých letech začaly vznikat nové skupiny zaměřené proti oficiální politice – katolické, nebo byl obnoven třeba Socialistický svaz mládeže, aj. Některé opoziční skupiny měly i politické programy – Demokratická iniciativa, Hnutí za občanskou společnost atd. Z toho je patrné, že lidé se začali více zajímat o politiku a rozhodli se vystoupit se svými názory. V této době také vzrostl počet posluchačů zakázaných rozhlasových stanic, počet čtenářů samizdatových knih nebo samizdatových *Lidových novin*, které vycházely měsíčně od roku 1987. 21. srpna 1988, na výročí obsazení ČSSR armádami vojsk Varšavské smlouvy, došlo k demonstraci. Tomu předcházela ještě náboženská demonstrace v Bratislavě a následovaly ještě demonstrace k výročí založení ČSR a dokonce demonstrace povolená oficiální politikou dne 12. prosince ke Dni lidských práv. Takový ústupek vlády i fakt, že se událo několik neformálních schůzek různých iniciativ (ovšem nepolitických), vyvolal naději, že se blíží podobná reforma jako v Sovětském svazu a jiných zemích východního bloku. K tomu ale nedošlo, vláda a bezpečnost se uchýlily opět k praktikám 70. let.

V roce 1989 občané byli stále v odporu proti režimu aktivní. 16. – 21. ledna proběhl tzv. **Palachův týden**, série demonstrací proti režimu k výročí smrti sebeupálením Jana Palacha (16. ledna 1969). V tomto roce režim přitvrdil ve svých praktikách, ačkoliv dal Gorbačov jasně najevo, že s tím Sovětský svaz nemá nic společného, takže KSČ ztratila svou podporu. Demonstrace Palachova týdne připravily opoziční iniciativy – Charta 77, závislé mírové sdružení, Mírový klub Johna Lennona, aj. Opět se neobešly bez zásahů SNB a Lidových milic. *„Na předpokládaných několik tisíc demonstrantů čekali těžkooděnci, kordony policistů s plexisklovými štíty a dlouhými bílými obuškami, psů, vodní děla, obrněné transportéry, i provokatéři a zatýkácká komanda v civilu. (...) Během dne střed Prahy připomínal obležené město.“*⁹⁷ Brutalita zásahů proti demonstrujícím rozčílila veřejnost domácí i zahraniční. Během protestů došlo k zatýkání, 16. ledna byl zatčen i Václav Havel.

---

⁹⁷ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 23

„Palachův týden představoval nejmasovější a nejrozsáhlejší vystoupení veřejnosti proti komunistickému režimu po roce 1969. Překonaly ho až události 17. listopadu 1989.“⁹⁸

Osobnost Václava Havla byla vnímána od konce 70. let v politickém prostoru jako vedoucí opozičních skupin. Pocházel z kulturního prostředí, působil v divadle ABC nebo Na Zábradlí, kde původně pracoval jako jevištní technik, později jako dramatik. Zde se uváděly některé jeho hry. Také psal do časopisů jako *Tvář*, *Květen*, aj. Občas se v 60. letech politicky angažoval v diskuzích jako nestraník. „V červnu 1967 vystoupil s kritickým projevem IV. Sjezdu československých spisovatelů, který se přeměnil v první veřejnou akci proti režimu. V době pražského jara (1968) stál v čele Kruhu nezávislých spisovatelů a vstoupil také do Klubu angažovaných nestraníků (KAN).“⁹⁹ Po srpnu 1968 vystoupil proti událostem nedávno minulým, což mělo za následek vyhazov z divadla a označení jeho literatury za nepřipustnou. Proto pracoval jako dělník, ale ve svém psaní pokračoval, jeho hry se staly známé v zahraničí. Založil samizdatové nakladatelství *Edice Expedice* (r. 1975). Koncem roku 1976 už pracoval na Chartě – konkrétně na *Prohlášení Charty 77*. V této souvislosti byl 6. ledna 1977 zatčen, ve vězení strávil pět měsíců. Poté byl z politických důvodů ve vězení na krátkou dobu ještě roku 1978. V následujícím roce byl opět zatčen a odsouzen (na čtyři a půl roku) kvůli iniciativě VONS, jejímž byl zakladatelem. Nakonec vězení opustil ze zdravotních důvodů (zápal plic) v roce 1983. „Havel si na přelomu 70. a 80. let získal velké sympatie nejen domácích disidentů a československé emigrace, ale dokonce i zahraničních státníků a představitelů. Začal být vnímán jako hlavní představitel opozice v Československu.“¹⁰⁰ V rámci Palachova týdne byl opět uvězněn, propustili ho v květnu. Po jeho uvěznění začalo čím dál více lidí podepisovat *Petici za propuštění* a byl podán návrh na udělení Nobelovy ceny míru pro V. Havla. Sice byl odsouzen na osm měsíců, ale už v květnu byl z vězení propuštěn. Ihned napsal stať *Několik vět*, kterou otiskly samizdatové *Lidové noviny* a která byla podepsána cca 37 000 lidmi, mezi kterými byli i známí a uznávaní z oblasti vědy a kultury. V této petici poukazuje na planost tezí o demokracii a přestavbě, které

---

⁹⁸ Tamtéž, s. 23

⁹⁹ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 24, 25

¹⁰⁰ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 25

se začaly objevovat v médiích po změnách v Sovětském svazu. Hlavní změnou, ke které by mělo dojít, by měla být diskuze, která bude probíhat demokraticky a nebude za ni nikdo trestán. V textu se mluví o propuštění politických vězňů, svobodě shromažďování, o konci manipulace kultury a hromadných sdělovacích prostředků, o konci pronásledování i kriminalizování opoziční aktivity, o svobodě slova, o minulosti, o konci diskriminace věřících, aj. Prohlášení končí slovy: „*Vládu vyzýváme, aby s ním nenaložila tak, jak je dosud zvyklá s nepohodlnými názory nakládat. Zasadila by tím osudovou ránu nadějším, jimiž jsme vedeni, totiž nadějším a skutečným na skutečný společenský dialog jako jediné možné východisko ze slepé uličky, v níž se dnes Československo nalézá.*“¹⁰¹ Podle Emmerta „*Opozice, vláda i veřejnost pochopili, že bezodkladná změna režimu se stává nevyhnutelnou: společnost, zejména její kulturní a intelektuální elita, se zbavila strachu.*“¹⁰²

Den 17. listopad, tj. Mezinárodní den studentstva, na který byla naplánovaná a režimem povolená demonstrace, se významně zapsal do našich dějin, ačkoliv to měla být pouze demonstrace jako každá jiná, ničím zvláštní. Byla plánovaná k padesátému výročí pohřbu Jana Opletala, který po demonstraci studentů za svobodu zemřel na zranění – postřelení nacisty. Ve čtyři hodiny odpoledne se sešlo 15 tisíc studentů a dalších lidí (tj. doposud nejvíce na demonstraci) na Albertově, kde bylo proneseno několik proslovů a kde účastníci demonstrace skandovali různá protirežimní hesla jako „*Svobodu!*“, „*Ať žije Havel!*“, „*Jakeš ven!*“, „*Masaryk!*“, „*Dubček!*“¹⁰³ U hrobu Karla Hynka Máchy na Vyšehradě ve tři čtvrtě na sedm večer byla ukončena oficiální část, odtud pokračovalo kolem pěti tisíc lidí do města. Prošli kolem Národního divadla, kde se zdravili s herci přihlížejícími z oken. Před Národním divadlem jim policie zatarasila most Legií, proto se mu vyhnuli a pokračovali dále na Národní třídu. „*Asi ve čtvrt na osm večer dostaly bezpečností jednotky rozkaz, aby zabránily proniknutí demonstrantů do městského centra a na Pražský hrad.*“¹⁰⁴ Příslušníci SNB

---

¹⁰¹ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 27

¹⁰² EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 26

¹⁰³ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 31

¹⁰⁴ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 34

(tzv. Pohotovostní pluk speciálně vycvičený), policie a jednotka s červenými barety jim zatarasili cestu, nikdo nesměl odejít, mezi lidmi v tomto sevření byli i náhodní chodci. Ve čtvrt na devět večer začal zásah, který se vyznačoval nebývalou a zbytečnou brutalitou. „*Demonstranti byli stlačeni a biti postupujícími kordony, ačkoliv nekladli žádný odpor.*“¹⁰⁵ Nejsurovější byla ona jednotka v červených baretech, tzv. Odbor zvláštního určení (OZU) spadající pod StB, která byla původně vycvičená k obraně proti teroristům nebo zásahům v případě únosů. Tato speciální jednotka, která podle Emmerta zasahovala od roku 1988 v demonstracích pouze pasivně (její příslušníci se v civilu včlenili do davu, odkud vyvěkli vytipované osoby a předali je policii), byla 17. listopadu poprvé aktivní – příslušníci používali na bezbranné a neozbrojené demonstranty chvaty z karate. Po zásahu zbití studenti informovali Svobodnou Evropu a herce o událostech, o incidentu se brzy dozvěděla veřejnost, která jím byla velmi šokována. A tak začala Sametová revoluce, která byla reakcí lidu, ne nějaké předem připravené organizace. „*Během víkendu 18. a 19. listopadu se víceméně nezávisle na sobě zaktivovali studenti z několika fakult, herci a divadelníci, protirežimní opozice (Charta 77 a nově vzniklé skupinky), zprostředkovatelé (tzv. skupina Most) i opozice uvnitř státní moci (SSM a nekomunistické strany v Národní frontě).*“¹⁰⁶ Studenti DAMU navrhli v následujících dnech stávky, ke kterým se připojili umělci, divadla, vysoké a střední školy. Požadovali po vládě, aby vyšetřila události 17. listopadu a osoby zodpovědné za zásah proti demonstrantům. Dále požadovali diskuzi mezi lidem a vládou. 19. listopadu vzniklo Občanské fórum (OF) jako „*řídící orgán revoluce*“¹⁰⁷, v jehož čele stanul Václav Havel. To řídilo následující protesty za účelem znovuoobnovení demokracie v zemi. Následovaly rychlé události, které přispěly k pádu režimu – demonstrace (po celou dobu Sametové revoluce), projevy Václava Havla, pomalé ústupy politiků (Milouš Jakeš, předseda vlády Adamec, prezident Gustav Husák), zrušení Lidových milic (20. a 21. listopadu), odstoupení Jakeše (24. listopadu), Adamce (7. prosince), Husáka (10. prosince) z funkcí, setkání Adamce s Havlem,

---

¹⁰⁵ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 35

¹⁰⁶ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 38

¹⁰⁷ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 40

zhroucení cenzury – pravdivé informování o 17. listopadu v novinách (poprvé *Svobodné slovo* a *Mladá fronta* 20. listopadu) a veřejný živý přenos projevů Havla v televizi (23. listopadu). Dalšími rychlými událostmi byla iniciativa Most, kterou založila dvojice Horáček, Kocáb pro zprostředkování komunikace mezi OF a vládou, a už nebyla zapotřebí, manifestace na Letné (25. a 26. listopadu), kde vystoupil první emigrant, jenž se vrátil do Československa, Jaroslav Hutka, generální stávka (27. listopadu), které se účastnili i dělníci, dále vznik tzv. vlády národního porozumění (10. listopadu), která se skládala z 10 komunistů, 2 socialistů, 2 lidovců, 7 nestraníků, která byly schválena OF nebo VPN (tj. Veřejnost proti násilí – slovenská obdoba Občanského fóra), sestavení vládního programu („*dovést zemi k prvním svobodným volbám, demokratizace a náboženská svoboda, vypracovat návrh nové ústavy, přechod k tržnímu hospodářství*“¹⁰⁸), otevření hranic s Rakouskem (4. prosince), rušení tzv. železné opony, strhávání soch představitelů moci a demontáže režimních symbolů, změny ve školství – nové učebnice, rušení monopolního postavení ruštiny, rušení marxismu-leninismu jako povinného předmětu, rušení kateder marxismu-leninismu a vojenských kateder. Emmert říká, že situace v Československu se nějakou dobu podobala anarchii. Veřejnost a intelektuálové byli zajedno – aby Havel kandidoval na prezidenta. Dále kandidovali Dubček a Adamec, který se kandidatury později vzdal. Federální shromáždění (tj. parlament) zvolilo 29. listopadu Václava Havla, jenž si získal ve světě uznání jako politik i osoba s pevnou morálkou, prezidentem, den předtím se Alexander Dubček stal předsedou parlamentu. „*Sametová revoluce tím byla završena. Začalo období pozvolného přechodu k plné demokracii a uskutečnění prvních svobodných voleb naplánovaných na červen 1990 – současně skončil jeden z nejpozoruhodnějších úseků českých i slovenských dějin a sametová revoluce.*“¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 60

¹⁰⁹ EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009, s. 70

3 Totalita v umění a kultuře v Československu

Tato kapitola pojednává o totalitním umění v Československu, tedy o umění socialistickém. Zabývám se jím, jelikož chci v poslední kapitole své práce posoudit vývoj názorů na díla Franze Kafky, a to i v totalitním období komunistické moci v Československu. Tomuto druhu umění se budu věnovat pouze obecně, vysvětlím, jakých zásad se umění v této době muselo držet, a postoj vládnoucí skupiny těchto let k umění. Vycházet budu z knih *Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře* Vladimíra Macury a převážně z knih Pavla Janouška *Dějiny české literatury II. - IV., Kultura a politika v Československu 1945 – 1956* Alexeje Kusáka, aj.

V únoru 1948 převzala Komunistická strana Československa na našem území moc. To ovlivnilo všechny oblasti života společnosti, které byly podřízeny sovětským vzorům, stejně tak kulturu, která byla násilně podrobena ideologii a stala se jejím nástrojem k uskutečňování cílů. Jakýkoliv odpor proti tomu byl považován za protistátní a znamenal stíhání. Vznikl dokonce zákon, který měl korigovat kulturu Československa a budování socialismu na tomto území. Přesto, že se zdůrazňoval slovanský původ Čechoslováků, česká a slovenská kultura se měla rychle změnit na kopii kultury Sovětského svazu podle modelu stalinismu. Alexej Kusák ve své knize *Kultura a politika v Českoslovesku 1945 – 1956* poukazuje na fakt, že socialistická kultura, která byla na území Československa zavedena, měla sloužit k převýchově obyvatel. Měla působit na masy a upevňovat mocenský monopol strany. „Vznikla iluze, že právě kultura je oním prostředkem, kterým je možné obyvatelstvo Československa přimět, nejen aby věřilo komunistickým ideám, ale také plnilo budovatelské úkoly.“¹¹⁰ Kusák též uvádí, že převzetí moci bylo pro KSČ snadné, nesetkala se s velkým odporem.

Po převzetí moci v Československu nastalo v oblasti kultury uzavírání a likvidace kulturních sdružení, která byla nahrazována, represe středních a vysokých škol, aj. „Komunistická strana začala podle sovětského vzoru zřizovat tvůrčí umělecké svazy jako výběrové a ideově pevné organizace, zatímco starší spolky, spjaté svou

---

¹¹⁰ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945 - 1956*. Praha: Torst, 1998, s. 261

genezi s tradičním demokratickým systémem (a tudíž pro nový režim nevěrohodný) byly předurčeny k zániku a živoření.“¹¹¹ Syndikát českých spisovatelů byl nahrazen Svazem českých spisovatelů a bylo vyměněno vedení, ve kterém stanuli Jan Drda a Václav Řezáč. Janoušek v knize *Dějiny české literatury 1945 – 1989 II.: 1948 – 1958* mluví o tom, že Svaz českých spisovatelů (dále budu užívat pouze slova Svaz) nyní znamenal „kompaktní celostátní instituci.“¹¹² Pod Svaz patřily *Lidové noviny*, nově vzniklý časopis *Nový život* a nakladatelství Československý spisovatel. Dobré postavení měly i časopisy *Tvorba* nebo *Rudé právo*. Vedení Svazu bylo pověřeno hledáním literárních talentů v řadách dělníků, rolníků a továrníků – více dále u akce Pracující do literatury. Režim se snažil vychovat umělce, kteří měli pomoci s výchovou obyvatelstva na socialistické. Měli být vzorem – pracující umělci, spisovatelé z lidu.

Socialistický realismus se stal jedinou povolenou – oficiální – tvůrčí metodou. „Byl prezentován jako směr, který vychází ze sepětí umělců s pracovním, úsilím v hospodářské oblasti a zároveň předpokladem podřízení tvůrčího subjektu vyšším kolektivním zájmům (tj. budování socialismu) i umělcovu osobní ideovou a politickou angažovanost.“¹¹³ Socialistický realismus kladl požadavek na lidovost umění a jeho srozumitelnost, umění mělo být srozumitelné všem, masám, i dělnické vrstvě, mělo být proto jednoznačné. Akcent v tomto druhu „umění“ je kladen na zobrazování reálného. Socialistický realismus ale neukazuje realitu, pouze její falešný zkraslený ideologický obraz. Socialistický realismus znamenal absolutní závaznou normu pro tvůrce. Museli využívat ideologických symbolů, zahrnout je do svých děl a legitimizovat svou tvorbou ideologii. Umění mělo být radostné až heroické, mělo zobrazovat šťastné lidi v dokonalém socialistickém světě. Díla tvořená metodou socialistického realismu mají být lehce interpretovatelná, nesmí obsahovat žádnou dvojznačnost nebo abstraktnost. Socialistické umění odsouvá stranou funkci estetickou, primární je výchovná funkce a ideová. Artefakty se vyráběly na zakázku, samostatný tvůrčí proces byl potlačen.

---

¹¹¹ JANOUŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 II.: 1948 - 1958*. Praha: Academia, 2007, s. 28

¹¹² Tamtéž, s. 28

¹¹³ JANOUŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 II.: 1948 - 1958*. Praha: Academia, 2007, s. 30.

Umění se tak stávalo prázdným, jednoznačným, bez pointy (pouze opakovalo diktované fráze). Nejčastějšími motivy v dílech (ať už malířských, literárních či jiných) bylo zobrazení vůdce jako nadčlověka – Stalina, Lenina nebo Gottwalda, jejich adorace, zbožštění, mýtizace jejich osobnosti; zobrazení Julia Fučíka jako vzoru lidu, spojení jeho osoby s mládím, krásou, statečností, bojem, pracovitostí, kanonizace jeho tvorby („*Ideální obraz Fučíka byl pojímán jako ‚vzor‘ s naprostou důsledností, byl utvářen jako výchovný soubor norem chování, jako určitý algoritmus podle něhož by bylo možno teoreticky produkovat celé další generace nových lidí (...)*“¹¹⁴); zobrazování lásky, jež již nesměla být soukromou a intimní, ale veřejnou a hlavně politickou záležitostí; zobrazování přípravy na „poslední bitvu“, kterou měla být Velká říjnová socialistická revoluce (VŘSR); obraz domova, který má reprezentovat mír, klid, vlast; zobrazení spokojených pracujících zdravých mladých lidí, jež spoluvytváří socialistickou společnost – lidem bylo předkládáno, že by měli být poctěni, že se smí podílet na utváření a budování socialismu. Sakralizace vůdců, kteří byli často zobrazováni jako bozi kynoucí davu, otcové vlasti, vševědoucí a děti milující bytosti, znamenala popírání možnosti jejich smrti. Vladimír Macura ve své knize *Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře* mluví o krizi, která nastala po zjištění, že tato představa je jen iluze. Reakce na smrt Stalina a Gottwalda byly různé, nejčastěji byli lidé zděšení nebo si odmítali připustit smrt vůdce. Režim se snažil ukázat prezentací nezlomné síly svého světa – vojenskými přehlídky, že smrt vůdce nepřinese socialismu zkázu. Oficiální literatura musela chválit režim, používat prázdné fráze, oslavovat budování socialismu a dělnickou třídu. Psaly se reportáže, historické romány, výrobní dramata, frézistická poezie, budovatelské romány, aj., které měly agitační charakter. Výtvarnému umění vévodila symbolika Sovětského svazu – rudá barva, rudá hvězda, srp a kladivo, byly zobrazovány šťastné tváře dětí a statné postavy dělníků a ztepilých žen, zemědělců a dělníků z továren bojujících za lepší společnost a budujících socialismus. Kultura a umění byly militarizovány.

Nástrojem moci se stala cenzura, která po roce 1948 „*vždy porušovala svobodu slova, tisku, uměleckého projevu a vědeckého bádání*“¹¹⁵ Byla násilným aktem, kterým

---

¹¹⁴ MACURA, Vladimír. *Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře*. Praha: Academia, 2008, s. 41

¹¹⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 II.: 1948 - 1958*. Praha: Academia, 2007, s.

se režim snažil zavázat si média a literaturu. V létě 1949 vznikla Národní ediční rada česká (NERČ), jejíž komise cenzuru uskutečňovaly. Nebyli vydáváni autoři, kteří se jakýmkoliv způsobem „provinili“ vůči socialismu, stejně tak modernističtí autoři jako byli Šalda, Hora, Dyk nebo Šrámek. Rušila se nakladatelství, redakce, z knihkupectví byly stahovány knihy, stejně tak nedošlo k vydání již plánovaných knih, knihy musely zmizet i z knihoven, byly zabavovány. Dělo se tak nekontrolovaně bez jakékoliv organizace, jak uvádí Janoušek. Na jaře (duben) 1953 byla založena Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD) a ta od té doby prováděla cenzuru, podléhala ovšem straně. Dělala se trojí cenzura – rukopisu, při korektuře a kontrola už hotových tiskovin. Tím se samozřejmě zpomaloval celý proces vydávání, což je problém převážně u periodik. Cenzura se hned od začátku zaměřovala nejvíce na poezii a periodika, koncem padesátých let se trochu zmírnila a v tom důsledku se Svaz pokusil o odpor a sestavil za tím účelem zprávu. *„Text dokumentu kritizoval nesystematickou práci cenzurních úředníků a požadoval větší odpovědnost pro šéfredaktory; součástí zprávy byl i návrh, aby HSTD nadále střežila pouze otázky státního a vojenského tajemství a ‚věci veřejného zájmu‘ posuzovali ‚podle pokynů strany‘ šéfredaktoři.“*¹¹⁶ Svaz se úspěchu nedočkal. HSTD měla spolu s SNB za úkol kromě kontroly tisku i sledování pošty a zásilek.

Od umělců (nejen literárních) se očekávala podřízenost moci, odsunutí vlastních tvůrčích zájmů stranou, propagace ideologie. Byl na ně činěn agresivní nátlak, aby se podřídili novým normám. To vedlo k sebevraždám v řadách autorů (Biebel, Frejka). Neposlušnost znamenala umístění do táborů nucené práce nebo stíhání. Docházelo k masovým procesům se spisovateli (např. Josef Palivec, Bedřich Fučík, Zdeněk Kalista, Václav Černý, Jiří Kolář), které byly dokonce ukončeny trestem smrti (Záviš Kalandra) nebo doživotím (Zdeněk Rotrekl, jemuž byl trest smrti nakonec „zmírněn“ na doživotí).

Odpůrci ideologii provázeli po celou dobu režimu do listopadu 1989, ať už byli skuteční, potencionální nebo domnělí. Hned ze začátku upevňování režimu docházelo

---

¹¹⁶ JANOUŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 II.: 1948 - 1958*. Praha: Academia, 2007, s. 67.

k prvním emigracím (nejen) kulturní inteligence (např. Ivan Blatný) do zahraničí. Emigrace byla režimem prezentovaná jako protistátní činnost.

Ladislav Štoll, Jiří Taufer, Zdeněk Nejedlý, nebo Ivan Skála byli ti, jež určovali pravidla tvoření, pravidla zohledňování literární historie, pravidla literární kritiky, směry, kterými se smí kultura ubírat. Socialistický realismus byl závazný, netolerovala se žádná jinakost. Normou pro nazírání na českou literární historii, konkrétně na poezii posledních třiceti let, se stal referát přednesený Štollem dne 22. ledna 1950 na konferenci Svazu československých spisovatelů s názvem *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Tato přednáška vyšla knižně, je plná ideologicky laděných patetických tezí jako například: „vidíme, jak zájmy, tužby a sny skutečně velké poesie splývají se zájmy dělnické třídy.“¹¹⁷, „celá ta moderní teoretická vymoženost futuristického ‚konstruktivismu‘ není nic jiného než odporná mechanistická eklektická kaše – produkt netvořivé hlavy, přecpané cizojazyčnou četbou“¹¹⁸, „veliký statečný Stalin svádí urputný zápas proti šířitelům malověrnosti a nevíry v uskutečnitelnost socialismu“¹¹⁹, aj. Podle něho vévodí poezii S. K. Neumann a „tyčí se v nové české socialistické poezii jako její vedoucí zjev“¹²⁰ (ŠTOL 1950: 15), označuje jej za buditele a budovatele socialismu. Pozitivně též hovoří o Wolkerovi („*Poesie Wolkerova je poezií nového zdravého socialistického světa.*“¹²¹) nebo Nezvalovi („*radostný smyslový život, historický optimismus, nesporná myslitelská síla, láska k lidu, kladný vztah k sovětské zemi, vědomí o historickém poslání dělnické třídy.*“¹²²), jehož prý ale svedl na scení Teige, kterého stejně jako Devětsil, Literární skupinu, Bedřicha Fučíka nebo Kamila Bednáře odsuzuje slovy o bahnu literatury. Kriticky se dívá také na osobu Václava

---

¹¹⁷ ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii: referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*. Praha: Orbis, 1950, s. 13

¹¹⁸ ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii: referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*. Praha: Orbis, 1950, s. 63

¹¹⁹ ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii: referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*. Praha: Orbis, 1950, s. 83

¹²⁰ ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii: referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*. Praha: Orbis, 1950, s. 15

¹²¹ ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii: referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*. Praha: Orbis, 1950, s. 74

¹²² ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii: referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*. Praha: Orbis, 1950, s. 99, 100

Černého nebo Ferdinanda Peroutky. Jeho hodnocení se nevztahuje pouze na české autory, nebojí se hovořit například o Tristanu Tzarovi jako o fašistovi nebo odsoudit André Gida za jeho knihu *Návrat ze Sovětského svazu*. Reakčnost proti režimu nebo naopak příslušnost k socialistickému realismu či proletářství dokládá texty a citacemi vytrženými z kontextu.

Nejedlý, zakladatel oficiálního časopisu *Var* a někdejší ministr školství, jenž považoval za hodnotnou převážně literaturu pedagogicky vydatnou, zase vyzdvihoval tvorbu Němcové, Palackého a Jiráska, produktivním podle něho bylo národní obrození. Nejedlý byl zastáncem lidovosti („*jak by mohla kultura zůstat nelidovou ve státě tak lidovém, jakým jest a bude tato nová naše republika!*“¹²³) a masovosti a nivelizace kultury („*Potřebujeme znovu masovou kulturu, která bude mluvit k milionům a ne kurčité malé skupině lidí. Potřebujeme kulturu, která by sjednocovala národ a ne rozbíjela na kulturní kasty.*“¹²⁴) V nemilosti režimu kromě výše zmiňovaných autorů byly i konkrétní směry – např. surrealismus, formalismus, existencialismus a ostatní –ismy a umění produkující abstraktní díla, jelikož byly považovány „reakční“, nebyly jednoznačné a lehce interpretovatelné.

Kafka, jehož reflexí se budu dále v této práci zabývat, byl vnímán též negativně. Marxistický kritik Howard Fast ho označil ve své knize *Literatura a skutečnost* za Němce čili fašistu, jež píše o člověku jako o nízkém odporném hmyzu a je typickým příkladem maloburžoazního autora. Podobného hodnocení se dočkali například i Orwell, Hemingway nebo Eliot.

Jak již bylo výše řečeno, umělci měli být vychováváni k socialistickému obrazu a měli pomoci vychovat lid v socialistickou společnost podle vzoru Sovětského svazu. V rámci toho vzniklo několik akcí, jež měly formovat mládež, lid nebo spisovatele. Patřila mezi ně Jiráskovská akce, Fučíkův odznak, akce Pracující do literatury a následné školení začínajících autorů. Tzv. Jiráskovská akce, jejímž iniciátorem byl Zdeněk Nejedlý, přepisovala literární historii a dědictví země. Měla zpopularizovat tvorbu Aloise Jiráska pomocí masové propagace. Fučíkův odznak byla plánovaná masová akce, jež měla vychovat mládež v socialistickém duchu a formovat kulturu. Mládež měla za úkol číst knihy ideologicky vyzdvihované, ať už se jednalo o beletrii

---

¹²³ NEJEDLÝ, Zdeněk. *O kulturu národní a lidovou*. Praha: Melantrich, 1948, s. 26

¹²⁴ Tamtéž, s. 26

nebo politická díla (celkem jedenáct knih), sledovat socialistické filmy (celkem pět), které musela umět interpretovat v duchu socialistického realismu a prokázat před komisí tuto schopnost. Název soutěže odkazuje na Julia Fučíka, který byl mladým předhazován jako vzor a jeho *Reportáž psaná na oprátce* patřila do „povinné četby“ k získání Fučíkova odznaku. Ve snaze získat pro režim autory z řad dělníků a zemědělců, kteří by tvořili v duchu socialismu a plnili by tak záměry strany, vznikla akce Pracující do literatury probíhající formou soutěže. Následovalo školení začínajících autorů uskutečněné na Dobříši 6. – 26. srpna 1950. Týkalo se vybraných „talentů“ (Marie Dušková, Josef Kozák, Marie Kratochvílová, Jiří Hadrbolec, Jiří Havel, aj.) z akce Pracující do literatury. Školení mělo účastníky socialisticky vzdělat a poučit, vychovat k potřebnému obrazu. O literatuře přednesly své referáty uznávané autority (Jan Drda, Jarmila Glazarová, František Kautman, Marie Majerová, Vítězslav Nezval, Marie Pujmanová, Stanislav Neumann, Václav Řezáč, Jiří Taufer, aj.). Štoll poučoval o své knize *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Součástí programu bylo promítání filmů a hlavně plán, jak naučit začínající autory, jak psát. Na Dobříši se tato akce konala ještě 23. – 11. srpna 1951 s novými nalezenými „talenty“. Byl připraven ještě další ročník, ze kterého však sešlo z politických důvodů.

Po Sjezdu národní kultury (v dubnu 1948), kde Štoll, Nejedlý a spol. určili směr umění a kultury, následovaly Sjezdy svazu Československých spisovatelů, kterým byl nahrazen Syndikát českých spisovatelů. Sjezdy se konaly v letech 1949, 1956, 1963, 1967, 1969 a významně určovaly kulturní a společenské dění Československa. Zjednodušeně by se dalo říci, že první Sjezd proběhl v duchu potvrzení správnosti stalinistické ideologie v kultuře, následující tři odpovídaly politické situaci a pomalu docházelo k osmělování v rámci diskuze a polemiky s režimem, pátý Sjezd proběhl v době normalizace, kterou zahrnul kritikou. Svaz československých spisovatelů byl roku 1970 zrušen a nahrazen Svazem českých spisovatelů, který byl založen v roce 1972.

Stejně jako dobová literatura, literární historie, teorie i kritika měly mít výchovný politický charakter a pozitivní dopad na další očekávanou literární tvorbu. Literatura se nyní dělila na přípustnou a nepřípustnou (označení jako „dekadentní“, „reakční“, „úpadková“, „kapitalistická“, „buržoazní“, „maloměšťácká“), do které bylo zahrnováno vše, co neodpovídalo požadavkům strany a měřítkům socialistického realismu.

Koncem padesátých let docházelo k zmírnění represí, k diskuzím, rozvoji poezie všedního dne (autoři kolem časopisu *Květen*), k návratu dříve vyřazených autorů (Holan, Kolář, Černý). Došlo k tomu převážně díky krizi režimu – hospodářské i ideologické. „*V roce 1959 sice komunističtí ideologové direktivně zasáhli do nakladatelských plánů beletristických nakladatelství, některé knihy znovu zmizely z pultů knihkupectví, další byly zrušeny už v sazbě a řada autorů, redaktorů a literárních kritiků ztratila zaměstnání, tyto tlaky však neměly dlouhého trvání.*“¹²⁵ Došlo k uvolnění převážně v oblasti kultury, které mělo pozitivní vliv na společnost a další dění, protože „*literatura, respektive kultura a umění, byly tím, co formulovalo rodící se občanskou společnost, poskytovalo jí sebereflexi a sebevědomí.*“¹²⁶ Na konferenci Svazu československých spisovatelů, která se konala 1. – 2. března 1959 bylo sice ustanoveno, že nesmí dojít k uvolnění morálky, fakticky se tomu ale nedalo zabránit. Spisovatelé byli označeni za „*svědomí národa*“, tisk je tak nazýval a pro lidi znamenali autoritu více než kdy dřív. Režim se snažil proti tomu bojovat pomocí prověrek, obměnou vedení uvnitř Svazu a oficiálního tisku a zpřísněním cenzury, ale marně.

V šedesátých letech byli znovu vydáváni autoři současní i minulé dříve odvržení – např. Halasovy *Básně*, Kunderovy *Monology*, Škvoreckého *Zbabělci*, dále mohli tvořit např. Kamil Bednář, Ladislav Fikar, Josef Vohryzek, aj. Inteligence měla povědomí o vývoji literatury a politiky v zahraničí – na západě, uskutečnily se návštěvy ze západu (např. Sartre a Simone de Beauvoir, Ginsberg, kterého musela v roce 1965 vyvést SNB pro údajné podněcování nepokojů na Majálesu a jemuž byl proto zapovězen návrat do Československa, tentýž den napsal báseň *Král majálesu*), nastalo porovnávání kultury se západem a snaha dosáhnout „světovosti“. Situace byla příznivá i pro literaturu překladovou. „*Tato stimulující dobová atmosféra zvyšovala společenskou úlohu literatury, v níž se objevila celá řada dříve tabuizovaných témat a problémů, neodpovídajících oficiálně proklamovaným ideálům a cílům.*“¹²⁷ Byli tak překládáni autoři, jejichž literatura byla v Československém prostředí dříve záměrně

---

¹²⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 III.: 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008, s. 13

¹²⁶ Tamtéž, s. 13

¹²⁷ JANOUŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 III.: 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008, s. 107

přehlížena – roku 1962 byla přeložena Kafkova *Amerika* (překlad Dagmar Eisnerová), roku 1964 jeho *Povídky* a *Popis jednoho zápasu* (překlad Vladimír Kafka); roku 1965 byla přeložena kniha *K majáku* Virginie Woolfové (překlad Jarmila Fastrová) nebo o dva roky dříve *Mor* Alberta Camuse (překlad Milena Tomášková), aj. Strana, uvnitř které došlo také k nedůvěře v ideologii, byla otevřená kritice a diskuzi. Hry Václava Havla se staly ve světě velice úspěšnými a zařadily se tak mezi díla dalších vynikajících autorů absurdního dramatu. K velkému uvolnění došlo v roce 1963. O tom svědčí například uskutečnění mezinárodní Liblické konference věnované Franzi Kafkovi. Jedním z pořadatelů byl Svaz československých spisovatelů. Proběhla 27., 28. května 1963 v Liblicích „oficiálně k 80. výročí Kafkova narození.“ Pavel Janoušek poukazuje na střet rigidnějších marxistů (např. Pavel Reinman) s liberálnějšími (např. Eduard Goldstücker) na konferenci. Na Kafkovy knihy zde bylo nahlíženo z pohledu marxismu-leninismu, ale mluvilo se i o existencialismu. Velký společenský význam měla také stať Ludvíka Vaculíka *Dva tisíce slov* (více v předchozí kapitole). Přes uvolnění bylo veškeré kulturní dění ovládáno stranou. Cenzura stále fungovala, i když nebyla už tak přísná, muselo dojít k úpravám knih, které se měly vydat – Lustigovy *Bílé břízy na podzim*, Škvoreckého *Zbabělci*. V roce 1967 vznikla Ústřední publikační správa (ÚPS), která nahradila HSTD, tím se ale v oblasti cenzury moc nezměnilo, následně 13. července 1968 byla ÚPS zrušena. „*Novelizace se pak dočkal tiskový zákon č. 84 z 26. června 1968, který cenzuru, již rozuměl jakékoliv zásahy státních orgánů proti svobodě slova i obrazu, označil za nepřijatelnou.*“¹²⁸ Liberalizace 60. let se projevovala i v literární kritice.

Obsazení Československa v srpnu 1968 znamenalo nejen pro naši kulturu konec procesu liberalizace. Demokratické tendence byly potlačeny a došlo k obnově praktik 50. let. Začalo období normalizace, ve kterém byla opět propagována jediná povolená tvůrčí metoda – socialistický realismus. „*Normalizační moc ovládala i instituce, které zastřešovaly oficiální umělecký život a své pečlivě vybrané členy vedly ke spolupráci s režimem. Oficiální literární život tak byl opět určován aparátem spisovatelského svazu jako prodlouženou rukou komunistické strany.*“¹²⁹ Spisovatelé, jejichž tvorba dostala

---

¹²⁸ JANOUŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 III.: 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008, s. 53

¹²⁹ JANOUŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 IV.: 1969 - 1989*. Praha: Academia, 2008, s. 15

v 60. letech konečně prostor, byli opět zavržení. Byli vydáváni pouze autoři, kteří tvořili metodou socialistického realismu, vznikala tak převážně průměrná nebo dokonce podřadná díla. Autoři, kteří stáli mimo oficiální proud, ale tvořili dále, na pomezí povoleného a neoficiálního proudu byla tzv. šedá zóna, psali i exiloví autoři. Vznikla také skupina nazývaná underground, která byla tvořena jednotlivci nebo skupinkami spisovatelů navzájem nijak neprovázanými, jediné, co měli společné, byla nezávislost. Jeho součástí byla například i skupina surrealistů kolem Vratislava Effenbergera. Výraznými osobnostmi undergroundu byl Ivan Martin (Magor) Jirous, autor manifestu *Zpráva o třetím českém hudebním obrození ze začátku roku 1975*, nebo Egon Bondy, který napsal například utopické dílo *Invalidní sourozenci*. Domácí neoficiální literatura vycházela v samizdatových opisech v samizdatových nakladatelstvích Edice Petlice, již založil roku 1972 Ludvík Vaculík (vydal například *Morčata* nebo knihu Ivana Klímy *Malomocní*), Edice Expedice založené v roce 1975 Václavem Havlem. Další samizdatové knihy vycházely v Kvartu (Jan Vladislav) nebo v České expedici (Jaromír Hořec). Všichni autoři mimo oficiální proud nechtěli ztratit možnost individuality a svobody psaní, tvořili malou privátní skupinu, navazovali styky se zahraničím a uchýlovali se k „pašování“ knih. Pouze stranou povolené tvorby mohla vzniknout kvalitní knižní produkce. Paralelní proud provázel i divadelní tvorbu. „*Hodnota skutečné kultury stoupala navzdory pokusům ji omezit či dokonce právě díky těmto pokusům.*“ Janoušek uvádí možnost autorů distancovat se od Pražského jara, pak mohli dále tvořit. Spisovatelé byli obzvláště v nemilosti, jelikož byli vnímáni jako hlavní podnět demokratické reformy 60. let. Pokud odmítli spolupracovat s režimem, čekalo je opět tvrdé stíhání. V nemilosti byla i rocková muzika (Pražský výběr, Plastic People of The Universe). Cenzura opět organizovala média, bylo přerušeno vydávání časopisů Svazu československých spisovatelů. Svaz českých spisovatelů, který byl nově vytvořen 8. a 9. prosince 1977, jehož předsedou byl ustanoven Jan Kozák, nestál za zájmy obyvatel, ale za zájmy stranickými. Komunistická strana upevňovala mocenský monopol a likvidovala každý projev nesouhlasu. V této době odcházejí do emigrace naši významní spisovatelé – Arnošt Lustig, Josef Škvorecký, Ivo Fleischmann, Ivan Diviš, Milan Kundera, písničkář a poetik Karel Kryl nebo literární teoretik Eduard Goldstücker. Obyvatelé Československa se znovu báli dávat najevo své rozčarování a nesouhlas a upadali do apatie. Přesto se tu a tam objevil projev nespokojenosti – např. manifest *Deset slov*, jež byl zaslán vedení strany, který podepsali mimo jiné Václav Havel nebo Ludvík Vaculík. Během začátku normalizace byli zaměstnanci

vystavení prověrkám, jež měly zjistit názor na vojenskou intervenci ze srpna 1968, podle odpovědí pak docházelo k udržení si nebo naopak k nucenému opuštění pracovního místa. Lidská práva tak byla v tomto období potlačována. Období demokratizace společnosti bylo oficiálně označeno za protistátní a bylo opět nahrazeno obdobím dogmatismu jako v 50. letech.

4 Texty kafkovského bádání

Tato kapitola se věnuje konkrétním projevům své doby, které se odrážejí v textech – knižních a novinových člancích – týkajících se díla spisovatele Franze Kafky. Zaměřila jsem se na dostupné knihy věnující se kafkovské tematice, které vyšly v letech 60. a 90. Z let 50., 70. a 80., jsem vycházela z novinových článků, jelikož o tomto spisovateli knihy z politických důvodů nevycházely. Novinové články, které jsem použila, byly více či méně ideologicky zaměřené a ukazují postoje a atmosféru své doby. Stejně tak knižní publikace v sobě nesou odraz své doby, v 60. a 90. letech naprosto odlišné. Věnuji se období od začátku komunistického režimu po 90. léta, kdy by měla být patrná změna ve vnímání morálních, sociálních a estetických faktorů, různé přístupy k textům a různé vyjadřování v textech samotných v různých fázích socialistického režimu u nás a přelom k demokracii. Dobovou atmosféru, kulturní politiku a poměry v Československu, které by měly být patrné v textech, ze kterých vycházím, jsem popsala již v předchozí kapitole.

4.1 Novinové články

50. léta

První články týkající se díla nebo osoby spisovatele patřícího do Pražského kruhu, Franze Kafky, vyšly až v roce 1957 v časopisech *Nový život* a *Světová literatura*. Do této doby bylo přeloženo jen několik velkých Kafkových děl – v roce 1929 novela *Proměna*, v roce 1935 nedokončený román *Proces*, v roce 1958 román *Zámek*, též nedokončený, proto se články týkaly těchto děl nebo drobnějších prací. Od změny režimu v roce 1948 se o Kafkovi mlčelo, nevyšel z důvodu zákazu ani jeden negativní (a ani pozitivní) článek, Kafka nepatřil mezi autory, kteří by mohli sloužit záměrům kulturní politiky, spíše naopak.

Měsíčník *Nový život* bylo čistě prokomunistické periodikum, proto bylo jedno z mála, které mohlo vycházet, zatímco se ostatní rušila. Koncem 40. let časopis řídil Josef Věromír Pleva, po něm v padesátých letech stanul v čele *Nového života* Jiří Taufer. Přispívali sem socialističtí autoři jako Marie Pujmanová, Jan Pilař, Josef Rybák,

Václav Řezáč, Bohumil Říha a jiní. Tento měsíčník plnil ideologickou funkci a podléhal dogmatismu socialismu.

Autory článku z *Nového života* s názvem *O Franzi Kafkovi* jsou filozof, redaktor a literární vědec Ivan Dubský, jehož uvedli chybně jako Vladimíra Dubského, a Mojmír Hrbek, esejista, redaktor a překladatel. Kafkovské problematice se věnují na celých dvaceti stranách. Vyjadřují se k tomu, jaká byla dobová atmosféra, když vznikala díla Franze Kafky – byla to doba děsivá, kdy „roztržitost světa izolovala individuum“¹³⁰. Poukazují na to, že už i Weisskopf a Lukács se domnívali, že dílo autora nelze odloučit od doby jeho vzniku. Weisskopf se vyjadřoval k ohlasu, který měl Franz Kafka ve světě, Lukács ho přirovnával k Dostojevskému – podle autorů článku je Kafka první od dob Dostojevského, kdo postihl pocity zmaru, děsu a odcizení bez přetvářky a podle Lukáče, jak uvádějí autoři, tím kritizoval buržoasii. Takto se cítil kvůli své izolovanosti, stál na okraji třídním, národním i celkově na okraji společnosti, proto se v jeho díle odráží chlad a odcizení, myslí si Hrbek a Dubský. Že citují předního marxistického vědce a jeho zakladatele, není nic překvapivého. Typické je i poukazování na třídní původ Kafky. Dále se podle nich Kafka snažil zařadit mezi českou společnost, to vyplývá z jeho korespondence s Češkou Milenou Jesenskou, z jeho četby české prózy Boženy Němcové, z toho, že byl na schůzi českých anarchistů nebo z obrazu české vesnice, který se opakuje v jeho dílech. Autoři se odvolávají na Marxe, který též mluvil o odcizení zvrácené doby, o které prý také píše Franz Kafka, který tak postihl „současný život mnohem dřív“¹³¹. Citace Marxe v této době není nic překvapivého. Rodina, jak ji podle autorů Kafka zobrazuje, se jeví neutěšeně, pravé vztahy se odhalují až poté, co se hlavní hrdina stane hmyzem nebo dojde k jiné krizi. V této pasáži se odvolávají ke Kafkově novele *Proměna* a povídce *Ortel*. Z Kafkových děl je prý patrná jeho snaha postavit se hierarchiím a aroganci doby. Dubský a Hrbek se vyjadřují k tomu, jak jsou Kafkovy texty psány. Mají symbolický význam, obsahují skryté, které dodává Kafkovým knihám na zajímavosti. Ono skryté jsou například otcovský komplex nebo sociální prvky, které Kafka často zobrazuje. Se sociálními prvky díla budou recipienti textů pracovat i později v jiných statích z této doby. Dubský

---

¹³⁰ DUBSKÝ, Vladimír. O Franzi Kafkovi. *Nový život*. 1957, č. 4, s. 416

¹³¹ DUBSKÝ, Vladimír. O Franzi Kafkovi. *Nový život*. 1957, č. 4, s. 415

a Hrbek se zabývají i pojmem symbol. Podle autorů symbol, jak ho užívá Kafka, je v textu jednoznačně rozpoznatelný jako výraz s velkým množstvím významů. Též poukazují na to, že Kafkova metoda psaní je přirovnávaná obvykle k surrealismu, jelikož působí snově. Ona snovost ale má svůj řád a logiku, proto nemůže být surrealistická. Tento svět popisuje s ironií, komikou i tragičnem, mezi nimiž je tenká hranice. Článek obsahuje spoustu autobiografických prvků – pojednává o Kafkově dětství, vztazích s rodiči, o jeho obavách a psychických problémech, které je možno vyčíst z Kafkových deníků. Autoři článku zakládají svoji interpretaci díla na jeho životě. Také říkají, že Kafka prý užívá jazyk, který mu byl dobře znám – právnícký jazyk a řeč obchodníků. Styl vyjadřování se zdá být nudný a strohý, ale „*tato slova však dávají celou škálu lomů svou etymologií, významové odstíny do sebe přecházejí, logické se mění v právní, právní v morální (...), každé slovo je symbolem, jejich spojení násobí tuto odstíněnost a složitost.*“¹³² Hrbek a Dubský se zamýšlejí také nad „literární příbuzností“ Kafky s jinými autory. Na začátku článku ho srovnávají jako mnozí další s Jaroslavem Haškem. Tento článek byl napsán rok po smrti Stalina. Zbořil se mýtus kultu osobnosti kolem Stalina, postupně se tato informace dostala i na naše území, došlo k určitému uvolnění. Objevil se například první článek týkající se dosud oficiální kulturou přezíraného díla Franze Kafky.

Světové literatury, která fungovala od roku 1956 do roku 1996, byla vydávána *Státním nakladatelstvím literatury, hudby a umění*, později *Státním nakladatelstvím literatury a umění*, později jen *Odeon*. A byla zaměřena, jak už název periodika napovídá, na literatury ostatních národů. I tento list podléhal kulturní politice a jejím zájmům, stejně tak reakce na konkrétní díla. V 60. letech došlo v tomto směru k uvolnění, ale prezentované postoje se opět ideologicky zpřísnily po roce 1968.

Článek s názvem *Franz Kafka* v tomto periodiku publikoval Pavel Eisner, esejista, překladatel a specialista na Franze Kafku. Eisner píše, že nejsprávnějším vykladačem díla Kafky bude Max Brod, který byl svědkem jeho života a znal nejvíce faktů o něm. Uvádí životopisné údaje spisovatele, jenž je předmětem článku. Poukazuje na fakt mnohosti výkladů tohoto autora. Srovnává *Kafkův Proces s Trestaneckou kolonií* (pozn. *V kárném táboře*) – říká, že tato díla spojuje, že jejich témata se dají

---

¹³² DUBSKÝ, Vladimír. O Franzi Kafkovi. *Nový život*. 1957, č. 4, s. 434

označit jako právnická. Interpretuje zkrácená jména postav – Josef K. a K. – jako „kdokoliv“, jako obecné postavy bez příjmení, které nemají minulost ani vlastnosti, není popsán jejich vzhled, může to být v podstatě každý. Těmto postavám je kolem třiceti let, kdy se činí největší rozhodnutí, jsou bez závazků, pomoc se svými problémy hledají u ženských postav. Oproti tomu Karel Rossmann z *Ameriky* je trochu jiný. Děj knihy se odehrává v *Americce*, ale může to být kdekoliv v cizině, jde jen to, aby se hrdina nacházel někde daleko. Daleko se odehrávají také příběhy Kafkových menších prací povídkových forem – třeba v Číně nebo v Rusku, jiná dějiště Kafkových próz nejsou konkrétní kromě zřetelného popisu částí Prahy, o které Eisner mluví jako o Kafkově lásce a předmětu inspirace. V Kafkových dílech se prolínají nadreálné prvky s realitou. Eisner tvrdí, že se nad dílem Kafky pouze zamýšlí, že se nejedná o interpretaci. Přesto se věnuje porovnávání autorových próz a hledá v nich autobiografické rysy jako například vztah k otci nebo vlastní pocity osamocení a neštěstí. V jeho díle vidí „*střet stálé životní nejistoty a ohroženosti*“¹³³. Eisner poukazuje na Kafkův sociální cit, který dokládá na jeho dětství. Zastává názor stejně jako Dubský a Hrbek, že se Kafka snažil zařadit do české společnosti – uměl přece dobře česky a četl *Naši řeč*. Zdá se, že zájem Kafky o Čechy se snaží Eisner dokázat na čemkoliv. Také poukazuje na jeho oblibu v literatuře východu – vyjmenovává ruské klasiky, které Kafka četl a měl k jejich tvorbě vztah. Za paradox Eisner považuje fakt, že se z Kafky stala móda, on byl totiž moc skromný, jistě by s tím nesouhlasil a hlavně si nepřál, aby jeho dílo bylo publikováno. V době, kdy vznikl tento článek, prý vydání *Zámku* a *Proměny* mladí chtějí číst, jenže by tato díla nepochopili. Kdyby Kafku měl pochopit každý, nebyl by to autor hodný takového zkoumání. Velké množství lidí na západě se k němu podle Eisnera hlásí a obdivují ho, ve skutečnosti jeho dílo nepochopili nebo ho ani nečetli. Eisner tím faktem ale Kafku vůbec nehání, jen říká svůj názor. Tento článek je rozsáhlý, zabývá se hlavně Kafkovým dílem – nedokončenými romány i krátkými prózami – a životem Kafky. Možná, aby mohl vůbec takový článek vyjít, musel autor upozornit na Kafkovu četbu Rusů, která je totiž jinak z hlediska tématu článku bezpodstatná. Mluví také o Kafkově zálibě v tvorbě Boženy Němcové. Stejně tak poukazoval na Kafkovo sociální citění, snahu přiblížit se Čechům a to Čechům, kteří byli považováni za nejbližší socialisticky smýšlející, tj. anarchistům, nebo o jeho kladném vztahu k českému lidu,

---

¹³³ EISNER, Pavel. Franz Kafka. *Světová literatura*. 1957, roč. 2, s. 121

obdivu jejich fyzických nežidovských rysů, na jeho soucit s dělníky, se kterými se setkával v úrazové pojišťovně, kde pracoval. Zdá se, že tato tvrzení byla nejspíš nezbytná proto, aby článek, který se do autora vůbec nenaváží, naopak je znát, že Eisner považuje Kafku za velkého spisovatele, mohl vyjít.

Čím to, že se první články o Kafkovi za komunistického režimu objevují až po roce 1957? Došlo ve všech zemích socialistického bloku k zborcení kultu osobnosti po smrti Stalina a odhalení represních praktik, které vyšly najevo a šokovaly veřejnost. Následovalo uvolněnější období, kdy přicházela na řadu témata, jež by byla předtím nemyslitelná. Liberalizující tendence se projevy i na II. sjezdu Svazu československých spisovatelů, občané ke spisovatelům vzhlíželi jako ke svědomí národa. To jistě dávalo možnost otevřít diskusi o téměř zapomenutém velkém spisovateli, o kterém se dříve nemluvalo pro nejednoznačnost, „nevýchovnost“ a „neradostnost“ jeho děl. Byl autorem, který nesplňoval žádný z požadavků socialistického realismu na literaturu – jeho dílo nebylo srozumitelné všem, spíše nikomu. Kafka v těchto člancích, které zde rozebírám, není nijak negativně hodnocen nebo vykreslen. Spíše než jeho dílo se interpretuje jeho život, vztah k Praze, Čechům, sociálním vrstvám. V tomto hodnocení se objevuje frázovitost. V obou případech se jedná o tisk sloužící ideologickým záměrům, přesto je Kafka vlastně obhajován tvrzením, že v jeho díle nejsou surrealistické prvky, což by znamenalo podle měřítek socialistického realismu veliký důvod k zavrnutí spisovatele. Do této doby byl zmíněn akorát teoretikem Howardem Fastem, který ho vnímal velice negativně. Interpretoval *Proměnu* Franze Kafky jako přirovnání člověka k hmyzu, k něčemu odpornému a vlastně nepatrnému, na čemž dokazoval jeho depresivnost, zkaženost a nehodnost zkoumání.

Další texty o Franzi Kafkovi a jeho tvorbě vznikly v roce 1958. Jedná se celkem o deset článků publikovaných v časopisech *Tvorba*, *Křesťanská revue*, *Nová mysl*, *Časopis pro moderní filologii*, *Nový život*, *Květen*, *Host do domu* a *Mladá fronta*. *Host do domu*, *Měsíčník pro literaturu, umění a kritiku*, vycházel mezi léty 1954 a 1970, byl vydáván *Svazem Československých spisovatelů* šéfredaktorem Janem Skácelem a později Janem Trefulkou. *Host do domu* se stal jedním z nejvýznamnějších českých periodik. Jeho velký význam spočíval v tom, že byl otevřený novým autorům, jménům, dílům, stejně tak dílům i jménům zapomenutým a rozmanitosti témat. Orientoval se převážně na umění. Odmítal oficiální ideologii. Přispívalo sem velké množství autorů

a známých jmen z různých skupin a s různými postoji. Mezi nimi například Milan Uhde, Jiří Šotola, Ludvík Aškenazy, Vilém Závada, Jan Zábrana, Josef Kainar, Bohumil Říha, Oldřich Mikulášek, aj.

Na téma Franz Kafka v *Hostu do domu* uveřejnil článek v roce 1958 spisovatel Čestmír Jeřábek hned dvakrát – v čísle sedmém a osmém v červenci a srpnu s názvy *Jubileum pražského básníka a Kafkův „Proces“ česky*. V článku *Jubileum pražského básníka* reaguje na jiný článek, jehož autorem je Pavel Reiman, v prvním čísle toho roku v *Nové myslí*. Ten se „pokusil se zdarem zařadit je (dílo) na správné místo ve společnosti a duchovním vývoji moderní Evropy.“¹³⁴ Kraťoučkový článek vyšel k příležitosti nedožitého výročí Franze Kafky. Jeřábek zde mluví o Kafkově četbě ruských klasiků 19. století a českých autorů jako Němcová. O své době nejvíce vypovídající myšlenkou je autorův názor na soudobé hodnocení Kafkova díla: „*Nová mysl' (podobně jako jiné naše časopisy) obrací ke Kafkovi pozornost českého čtenáře právem: bylo by trapné, kdybychom se k němu a jeho problematice stavěli nevšímavě proto, že se ho zmocnila a dosud zmocňuje snobistická část společnosti na obou polokoulích a že otiskuje jeho dílu pečet' nejrůznějších myšlenkových proudů, o nichž se Kafkovi ani nesnilo.*“¹³⁵ Říká vlastně, že Kafkou je třeba se zabývat, i když se jím zabývají na nevyhovujícím západě nevyhovujícím stylem. Sám přidává interpretační myšlenku týkající se doby vzniku díla, které zobrazuje chaos doby svého vzniku. Podle Jeřábka se Kafka snažil o zobrazení problémů národních a sociálních. V srpnovém článku si Jeřábek posteskuje, že překlad *Procesu* přišel až nyní, čtyřicet let po tom, co byl napsán. (Román přeložil v tomto roce Pavel Eisner.) Zde se projevila podle názoru autora typická česká pomalost. V zahraničí už mezitím Kafku všichni znají lépe než u nás, mluví a píše se o něm ve světových jazycích, což mu dává nálepku velkého autora a převyšuje to jeho hodnotu. Kafka je tedy spisovatelem hodným zabývání se, ale ne hodným takového ohlasu, jaký má ve světě. Ona „světovost“ Kafky je vnímána velice negativně, ale ne tolik, aby byla důvodem k zavrnutí tohoto spisovatele. Kafka je zde nejdříve shozen, přesto hodný toho, aby o něm vyšel článek, což by bylo v případě samé chvály ne zrovna komunisty oblíbeného spisovatele,

---

¹³⁴ JEŘÁBEK, Čestmír. Jubileum pražského básníka. *Host do domu*. 1958, č. 7, s. 334

¹³⁵ Tamtéž, s. 334

nemožné. Autor článku má obavy, že se o výklad Kafky budou nyní pokoušet snobové, raději by, aby *Proces* četli a hodnotili milovníci literatury. Sám Kafku srovnává s jinými autory židovského původu – Rilkem a Werfelem. Hlavní problematiku díla Kafky shrnuje v citaci: „*Přišel jsi na svět jako každý jiný, žil jsi z počátku jako každý jiný – a najednou je proti tobě zahájen soudní proces. Jsi tedy asi něčím vinen. Ale ty nevíš, čím jsi vinen. Nikdo ti neřekne, z čeho jsi obžalován. A proces se táhne léta, ale ty žiješ zdánlivě jako předtím, konáš svou práci jako dosud, vycházíš do ulic a potkáváš lidi. Přitom však cítíš: nejsem už jako jiní, jsem něčím vinen, vede se proti mně proces – a jednoho dne bude snad nade mnou vyřčen ortel ...*“¹³⁶ Jeřábek upozorňuje na domnělý sociální charakter Kafkových pocitů a opět se přiklání k myšlence původního článku, že Kafka chtěl řešit problémy sociální a národní, tentokrát ne obecně, ale své: „*Chtěl by k něčemu přilnout, zapustit kořeny do bezpečné půdy, mít kolem sebe ne už cizí, ale spřátelené lidi – a ne jednotlivé lidi, nýbrž lid v kolektivním, kmenovém, národním smyslu ... snaží se o to, pokouší se ... jeho známí užasnou nad tím, že ho zahlédnou na českých táborových schůzích nebo ho spatří pochodovat s manifestujícím davem (...) a ten dav vyznává svou hřmoucí písní lásku ke Slovanu.*“¹³⁷ Fráze o kolektivnosti a upozornění na heroické provolávání věrnosti Slovanu jasně poukazuje na svou dobu – pro jednotlivce nebyl prostor, musel být součástí masy, nejlépe dělnické třídy či prostě národní skupiny. Jeřábek musel do článku nejspíš něco takového napsat, aby mohl článek o Kafkovi vůbec vyjít, aby tím obhájil, proč se zabývat právě tímto autorem. Není jediný, kdo se odvolává na sociální citění Franze Kafky a jeho touhu splynout s češtvím. Stejnou funkci mají v jiných článcích také prohlášení o jeho zálibě v četbě ruských autorů nebo Boženy Němcové. Tyto vsuvky jsou nepodstatné pro téma článků, nicméně to téma, kterým je Kafkovo dílo, obhajují před cenzurou.

Měsíčník *Květen* tvořil zázemí mladým autorům. Vydával ho Svaz československých spisovatelů mezi léty 1955 a 1959, kdy byl zastaven, jelikož se stal nebezpečným pro dobovou kulturní politiku, protože jeho program nebyl určován a kontrolován režimem, a časopis vybočoval. Kolem časopisu *Květen* se totiž tvořila

---

¹³⁶ JEŘÁBEK, Čestmír. Kafkův „Proces“ česky. *Host do domu*. 1958, č. 8, s. 373

¹³⁷ Tamtéž, s. 373

skupina tzv. Květnáků – Karel Šiktanc, Jiří Šotola, Miroslav Holub, aj. – s programem poezie všedního dne zaměřující se na všední a konkrétní a běžné jevy. Jelikož *Květen* nebyl oficiálně řízen kulturní politikou a nepodřídil se jedinému režimu uznávané metodě socialistického realismu, byl v roce 1959 zastaven pro jeho nekontrolovatelnost.

Opět se zde objevuje článek dvojice Dubský, Hrbek s názvem *Kafkův „Proces“*, tentokrát pouze třístránkový. Vyšel stejně jako článek Jeřábka k příležitosti nedožitých 75. narozenin Franze Kafky a při té příležitosti vydanému překladu *Procesu* Pavlem Eisnerem. Autoři poukazují na to, že je dílo Kafky stále nedešifrováno, jeho význam se spíše ztrácí, než že by se s novými interpretacemi po letech čím dál víc odhaloval. *Proces*, který byl právě přeložen, se pokládá za nejvýznamnější a stěžejní dílo Franze Kafky, jak článek říká. Doba jeho vzniku je dávno pryč, ale *Proces* neztratil na přitažlivosti a aktuálnosti. Autoři se zamýšlí nad vydáním nedokončených románů Franze Kafky z jeho pozůstalosti, zda Brodova ediční práce a upravování neudělaly z Kafkova díla něco úplně jiného, než ve skutečnosti bylo. Docházejí k závěru, že není lehké Broda soudit. Zmiňují se o dvojí možné interpretaci *Procesu* – odráží se v něm Kafkův vztah k Bohu, druhá protikladná interpretace poukazuje na Kafkův strach z nemoci. Uvádějí, že výkladů je nespočet a všechny si odporují, opět poukazují na mnohoznačnost jeho textů. Je zde vidět, že většina interpretací včetně této vycházejí z Kafkova života, z jeho dětství a z jeho vztahů. Autor a dílo byly pro interpretaci textu dvě propojené složky.

V *Květnu* vychází také článek Jarmily Mourkové, literární historičky a prozaičky, s názvem „*Deset novel*“ a *Kafka*, kde shrnuje jeho dílo jako vyjádření tragického životního pocitu osamocенého jedince, který jak Kafka, tak jeho hrdinové neumějí překonat. Nevyjadřuje se o Kafkově tvorbě nikterak negativně, jak by se mohlo čekat, pouze věcně. Překvapivý je závěr článku, který si dovoluje vytýkat marxistické literární vědě, že se Kafkou nezabývá: „*Je vůbec pozoruhodné, že se marxistická kritika nezajímá o skutečnost, že Kafka vzrůstá v oblibě mnoha lidí – stává se módou; vždyť tento fakt signalizuje určité nezdravé jevy společenské, který by se neměly přecházet.*“¹³⁸ Spisovatelovou tvorbou přímo se tento článek nezabývá, Kafka je jen jeden z mnoha zmíněných autorů.

---

¹³⁸ MOURKOVÁ, Jarmila. "Deset novel" a Kafka. *Květen*. 1958, roč. 3, s. 279

V roce 1958 vyšel další článek v *Novém životě* autora Oskara Kosty nazvaný *Hledání a bloudění Franze Kafky*. Kosta je další ze zastánců názoru, že důkazem, že Kafka chtěl zapadnout k českému národu, jsou jeho účasti na schůzích českých anarchistů. Zde vidí i Kafkovy sympatie k dělnické třídě, která ačkoliv nemá s anarchisty moc společného, je v této souvislosti v několika člancích uvedena, a naopak negativní postoj ke kapitalismu. Zde se setkáváme s frázovitostí typickou pro svou dobu, s pojmy jako kapitalismus s velice negativním příznakem a dělnická třída s příznakem zcela opačným. To, že si Kafka přál najít cestu k českému národu, vidí jasně i díky Kafkově korespondenci se svou překladatelkou a přítelkyní Češkou Milenou Jesenskou. Je zde hodnocen jako člověk, ne jako spisovatel, je hodnocen on, ne jeho dílo. Tak tomu bylo v tomto režimu vždy – zhodnotil se jedinec, jakým je přínosem pro kolektiv, jeho život, postoje, vztah k dělnické třídě, to rozhodovalo o dalším hodnocení nebo o dostání či sebrání příležitosti. Demagogicky se v článku ovšem jeví tvrzení, že Franz Kafka měl stejné názory na český národ jako Zdeněk Nejedlý, obdivoval totiž též Boženu Němcovou z důvodu, „že totiž dospěla k nezvratnému přesvědčení, že sociální a mravní útisk českého národa může být odstraněn jen zlepšením hospodářských životních podmínek.“¹³⁹ Nejedlý, jak víme z dostupné literatury, byl velikým obdivovatelem Boženy Němcové pro její sociální cit, vztah k venkovu a venkovskému prostému lidu a odporu k buržoazii. Tvrzení, že Kafka v jejím díle viděl to samé, co Nejedlý, je až směšné. Kosta též argumentuje citátem z Kafkova deníku, kde Kafka říká, že dělnictvo je skromné, když chodí na úřad prosit místo toho, aby to tam rozbilo, že měl tudíž Kafka dělnickou třídu v oblibě. Tento citát se objevuje nejen zde, zdá se, že se stal módou ve člancích o Kafkovi, z nichž většina poukazovala na Kafku ve spojitosti se sympatiemi k dělníkům. Koneckonců jeho *Topič* zobrazuje dělníka topiče, jak Kosta v zápětí uvádí, který trpí a je osamocенý. Interpretuje i *Zámek*, který podle něj zobrazuje vesnici a vztahy na ní tak, jak fungovaly kdysi v Kafkově realitě. Vlastně naznačuje, že je to dílo realistické. Kdyby bylo Kafkovo dílo považováno za realistické, měla by k němu ideologie větší sympatie, než kdyby bylo označeno za existencialistické nebo expresionistické, jak tomu bývá, nebo jakkoliv jinak.

---

¹³⁹ KOSTA, Oskar. Hledání a bloudění Franze Kafky. *Nový život*. 1958, č. 10, s. 784

Květa Hyršlová pojednává v časopise *Časopis pro moderní filologii* v článku s názvem *R. M. Rilke a Franz Kafka v Belgii* o belgickém vědci jménem Uyttersprot, který se ve své práci zabývá Kafkou a Rilkem. Zkoumá hlavně pořadí kapitol *Procesu*, které údajně seřadil Max Brod, ale podle tohoto literárního vědce, by měly jít za sebou jinak. Kafkova práce je prý přísně metodická a logická. Zdá se mu totiž, že Kafka byl moc precizní člověk na to, aby v románu bylo tolik logických chyb jako třeba špatné pořadí ročních období. Tyto chyby se tam objevily podle autora článku špatným řazením kapitol, jež má na svědomí Brod. Hledá tyto chyby a jiné souvislosti, podle kterých určuje, jak asi původně šly části knihy (včetně fragmentů) za sebou. Hyršlová zde ukazuje, že se Kafkou zabývají i zahraniční literární teoretikové, kteří přicházejí s novými poznatky, pro které je Kafka hodný zkoumání a jsou ochotni na jeho dílo zaměřit svou kariéru. Řadí ho tak do kontextu světové literatury, nejen literatury národní. Vyhybá se označování východní nebo západní literární teorie, jedná se prostě o belgického vědce.

Dalším periodikem, ve kterém se objevil v roce 1958 kafkovský článek, je *Nová mysl* patřící pod Ústřední výbor Komunistické strany Československa. Je tedy jasné, že tento teoretický časopis podporoval socialistický dogmatismus, ne-li že byl přímo jedním z hlavních aktérů socialistické propagandy.

Autorem článku v *Nové mysl* s názvem *Společenská problematika v Kafkovských románech* je Pavel Reiman, historik, publicista a vyznavač „jediných správných názorů“. Už v úvodu rozsáhlého článku poukazuje na to, že se jím nezabýváme pouze u nás, ale i v jiných socialistických zemích. K postojům, s jakými se ale Kafkou jinde zabývají, se staví kriticky: „*Popularita, kterou si získal Kafka zejména v kruzích inteligence, přiměla buržoasní literární vědu k tomu, aby jeho dílo vysvětlovala a interpretovala v duchu reakčních názorů (...)*“¹⁴⁰ „Inteligence“ je zde užito téměř jako slovo označující degradaci, stejně tak slovo buržoasní. Podle logiky doby musí mít každý příslušník buržoasie reakční názory, ať už jsou jakékoliv. Jde o to, kdo má názor, ne jaký má za názor. Stejně tak nevhodné reakční myšlenky stačí k označení osoby jako nepohodlné. Reiman u samého Kafky nachází reakční myšlenky – pesimistické, rozporuplné, negativní – ale vidí v jeho díle i reakci

---

¹⁴⁰ REIMAN, Pavel. Společenská problematika v Kafkovských románech. *Nová mysl*. 1958, č. 1, s. 52

na kapitalismus, který podle jeho názoru Kafka kritizuje. Tato interpretace se stala nejspíš oficiální, jelikož se s ní budeme setkávat i nadále. Levicově orientovaní autoři socialistických recenzí nacházejí u Kafky kritiku kapitalismu, nikoliv socialismus, který prý Kafka podle nich brání, což většinou není nijak dokázané, jen řečené autorem článku. Černobílost významu těchto až abstraktních slov kapitalismus - socialismus je na první pohled patrná. Hrbek a Dubský v *Novém životě* prý správně, jak tvrdí Reiman, pochopili myšlenku odcizení v Kafkově díle, ale nevšimli si „sociální problematiky“ díla. Reiman se vyjadřuje o pražských Němcích jako o „reakčním ostrůvku“ obyvatelstva Prahy. Kafka prý tíhnul k češství, jak je opět dokládáno poznámkou o četbě Němcové, a odkláněl se od buržoazních Němců, kteří utiskovali podle Reimana český lid. Reimanovy postoje jsou celkem jasné a jednoznačné. Sice považuje Kafku a jeho tvorbu za zvláštní a jedinečnou, protože podle jeho názoru kritizuje kapitalismus a jeho sociální poměry, ale zároveň ho odsuzuje pro negativní styl psaní, který je nemyslitelný a nepomáhá budovat šťastný obraz světa, jak by ho měla literatura podle pravidel socialistického realismu prezentovat. K hodnocení autora užívá typické fráze: „*Jde o představitele oné vrstvy buržoasní inteligence, která si začíná uvědomovat prohnilost kapitalistického řádu, není však ještě schopná vyvozovat z pozorování jeho rozporů socialistické důsledky, a proto propadá náladám a zoufalství.*“¹⁴¹ *Zámek*, *Proces* a *Ameriku* interpretuje jako knihy o sporech s druhou stranou – s kapitalismem, cituje Marxe a vysvětluje si pocity, jež vzbuzuje Kafkovo dílo jako pocity odcizení osamocených individuů v kapitalistickém světě ztraceném ve své ideologii, nelidském a nespolečenském řádu světa, který plodí. Kafka prý pochopil příčiny, ale neviděl to zlo, neuměl ho řešit, „*nepovedlo se mu ideově zvládnout úkol, který si vytyčil*“¹⁴², proto své knihy nedokončil. Mluví o tom, že životní pocity, které nacházíme v Kafkových románech, nejsou jen subjektivní, ale hlavně objektivní. Kafka neuměl také docenit dělnickou třídu a nepochopil její „*aktivní společenskou úlohu*“. Tyto interpretace nejsou nijak podloženy konkrétními ukázkami z Kafkových textů. Reiman dále říká, že pražští Němci byla vládnoucí buržoasie, která utlačovala bezbranné Čechy. Antisemitismus je také typický pro režim, ve kterém tento článek vznikl. Dále Reiman říká, že pesimismus, který je reakční, je ale naštěstí potírán marxismem. Marx připouští jen pesimismus, který hledá řešení v dobách tmářství

---

¹⁴¹ REIMAN, Pavel. Společenská problematika v Kafkových románech. *Nová mysl*. 1958, č. 1, s. 52

¹⁴² REIMAN, Pavel. Společenská problematika v Kafkových románech. *Nová mysl*. 1958, č. 1, s. 54

a je reakcí na něj. Reakční pesimistické postoje má podle tvrzení Reimana rozhodně psychoanalýza a existencialismus. Na tomto tvrzení není nic překvapivého – právě tyto dva směry spolu se surrealismem a jinými socialistický realismus zavrhoval. K těmto směrům ale bývá Kafka řazen. Dále se autor článku snaží vyložit *Ameriku* Franze Kafky jako „*průhledně psaný socialistický román*“¹⁴³, který se dá prý chápat napros to jednoduše jako kritika sociálních vztahů kapitalistického světa. Jeho vykladačům se nelíbí, že by byla tato kniha jednoznačně interpretovatelná, proto tam hledají metafory a podobenství. Podle Reimana chtěl Kafka jednoduše kritizovat současné poměry v Americe. Reiman uvádí, že Kafka byl první autor, kdo si toto dovolil, a chválí ho za to. Topič z první kapitoly je proletářem domáhajícím se spravedlnosti a Karel Rossmann a nakonec i Franz Kafka s ním soucítí. Z Karla Rossmanna se totiž v románu *Amerika* nakonec stane proletář, kterého tam utiskují, tvrdí Reiman. I povídka *Jezdec na uhláku* prý kritizuje kapitalismus a jeho zaměření se na peníze – kdo nezaplatí, nedostane uhlí. Na západě se stal Kafka oblíbeným tématem, jeho dílo je obdivováno pro jeho mnohovýznamovost, ale ve skutečnosti nerozumí tomu, že v Kafkových pracích jde především o „*zastřenost společenských vztahů v kapitalistickém systému*.“¹⁴⁴ I nedávno přeložený *Proces* Reiman interpretuje jako kritiku společnosti, tentokrát měšťácké justice, kterou prý Kafka popsal „reálnými prostředky“. Kafka ale propadl únavě a pesimismu a nesplnil cíle, které měl. Na západě mají lidé kvůli kapitalismu také tyto beznadějně pocity, proto Kafku tolik obdivují, tvrdí autor článku. Jednoduchost výkladu byla jedním z hlavních měřítek pro posuzování literatury. Tím, že Reiman považuje *Proces* za jednoduše interpretovatelný, mu vlastně dává své požehnání. Na tomto textu je vidět myšlení levicových kritiků držících se jediné správné interpretační metody marxismu. Autor článku hledá v komentovaném textu cokoli, co by mohl považovat za kritiku kapitalismu nebo naopak podporu socialismu. Užívá slova jako „reakční“, „tmářství“, jež se staly prázdnými frázemi. Jeho kritika funguje jako nástroj socialistického realismu, určuje, jaké umění je to správné, a ostatní zavrhuje, aniž by se nad ním skutečně pozastavila nebo zamyslela, pouze dodržuje, co si sama vytyčila jako kritéria pro posuzování literatury a ostatního umění. Uplatnila se zde „*nová role literární kritiky, jež měla především praktické a téměř didaktické úkoly: usměrňovat autory, vychovávat čtenáře*

---

¹⁴³ REIMAN, Pavel. Společenská problematika v Kafkových románech. *Nová mysl*. 1958, č. 1, s. 62

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 62

a řídit literární komunikaci. Literární kritici proto měli nejen vysvětlovat čtenáři, jaké texty jsou kvalitní a jaké špatné, nýbrž také ovlivňovat vznik uměleckého díla.¹⁴⁵

Další článek vyšel v časopise *Tvorba, Týdeník pro kulturu a politiku*, fungující mezi léty 1957 až 1962. *Únik z ostrova* napsal Norbert Frýd, redaktor a spisovatel. Vyjadřuje se o literatuře pražských Židů na přelomu století. Pro Čechy nebylo v té době na Praze nic zvláštního, ale pražským Němcům se proměňovala před očima, tvrdí. Němci byli protěžovanou skupinou, německy se mluvilo na úřadech, mezi panstvem, každý, kdo patřil k vyšší společnosti, mluvil německy. Franz Kafka měl proto pocit viny, která se odráží v jeho díle. Na západě se dočkal, jak Frýd poukazuje, velkého obdivu. Podle Frýda proto, že tam byli zklamáni životem a cítili stejný stesk a vinu. Stejně jako u předchozího článku zde vidíme podporu dobové iluze, že kapitalismus je špatný, život v něm přináší lidem na západě jen zklamání, osamocenost, negativní pocity, protože nepřináší nic dobrého. Pro dobu padesátých let byla tato černobílost typická. To, jak špatný je kapitalismus, prý Kafka viděl už ve své době a cítil potřebu to kritizovat. Oproti tomu socialismus je pro lid to pravé. Kafka to prý také věděl, což je patrné z jeho sympatizace s chudými a dělníky. Franz Kafka se ale nehodlal pocitům viny, jež plodí kapitalismus, poddat. Bojoval proti nim tak, že se scházel s českými anarchisty, kteří představovali skupinu nejbližší socialismu. Frýd dodává, že v Kafkových knihách je zobrazeno, co se stane, když se odkloníme od proudu. Ono odklonění se od proudu bylo totiž něco, co se neodpouštělo. Člověk se měl zařadit do skupiny, jakákoliv individuálnost byla okamžitě špatná, odsouzená, brána jako rebelantství a provokatérství. Článek opět nekritizuje Kafkovo dílo, nýbrž podporuje dogmatismus zažitými frázemi, které se snaží opodstatnit, jak se to zrovna hodí. Je patrná jednotnost marxistických interpretací, které nepřinášejí nic nového, pouze opakují fráze, kritizují i chválí neustále to samé. Ve skutečnosti v těchto textech není rozebíráno Kafkovo dílo, ale jeho domnělé názory, které mu vkládají do úst autoři podle toho, jak se jim to hodí. Citace z Kafkových deníků o dělnictvu jsou vytrženy z kontextu a použité jako nástroj marxistické literární kritiky.

Do *Křesťanské revue* přispěl článkem *Bez viny?* Josef Svoboda. V úvodu mluví o tom, že vyšel *Proces*, a představuje Kafku jako neznámého autora, jako by bylo

---

¹⁴⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945 - 1989*. Praha: Academia, 2012, s. 101

pravděpodobné, že ho čtenář nebude znát. Uvádí, že Brett jeho dílo nazval trilogií samoty (řadí do toho *Proces*, *Zámek*, *Ameriku*). To ho proslavilo už na západě a zařadilo mezi velké moderní spisovatele, u nás ho ale téměř nikdo nezná, myslí si. Svoboda poukazuje na fakt, že všichni obžalovaní v procesu stejně jako Josef K. náleží k vyšším vrstvám. Klade si otázku, zda si dílo neinterpretovat jako proces vedený s buržoasií a inteligencí. Tedy s vrstvami, jež byly po celou dobu režimu v nemilosti, bezdůvodně pronásledované ve snaze o jejich likvidaci. Opět se zde setkáváme s prázdnými pojmy jako „východ“, „západ“, „buržoasie“. Článek se ale zaměřuje na interpretaci a není zbytečně agresivní.

Periodikum *Mladá fronta*, deník s bohatou minulostí, jehož spoluzakladatelem a ředitelem byl Jaromír Hořec, na jehož stránkách se setkávali rozmanití autoři se svými články určenými spíše mladým. Příspěvek *Kafkův „Proces“ a hrst úvah kolem něho* zde publikoval v roce 1958 Svatoslav Svoboda. Autor článku stejně jako jiní reaguje na skutečnost, že právě vyšel Kafkův nedokončený román *Proces*, a snaží se o něm pojednat. Představuje děj románu a podotýká, že při čtení Kafky se ocitáme v bizarních sférách, kde se nedá rozeznat sen a skutečnost, přesto, že jsou tato díla psána spořádaně, logicky, podle určitého řádu. Čtenář se v takovém textu spíše ztrácí. Zdá se, že v textu *Procesu* panuje nahodilost toho, s kým se Josef K. střetává, ale je to nahodilost předem promyšlená. Hlavní postava bere soudní proces, jenž je s ním veden, jako vtip svých spolupracovníků, nakonec je ale nucen se procesem vážně zabývat. Proces ho ale ovládá a ničí ho tak, že smrt je pro něj na konci lehce přijatým vysvobozením. Dalo by se říci, že je to vlastně první z pokusů o opravdovou interpretaci, na rozdíl od pojednání výše. Svoboda uvádí též interpretaci Eisnerovu, který soud vidí jako ne běžný, který se zabývá zločiny, ale jako soud řešící vinu lidí. Vinou Josefa K. je jeho životní chladnost – není schopen milovat, usadit se, založit rodinu, jeho vztahy jsou povrchní. Naráží na podobnost s Kafkou. Na západě, píše autor, se dílo Kafky dočkalo velkého ohlasu, jelikož umí vyjádřit pocity úzkosti. *„Je to zcela pochopitelné u lidí, kteří cítí, jak jsou svými politiky zrazováni, věčně zstrašováni především pak atomovou smrtí (kde neklid je tak patrný, že i vysílání rozhlasové hry o přepadu Země Marťany způsobí paniku), kde lidé nemají dost sil věřit v radostný život, kde jsou záměrně ponecháni napospas strachu, mrzačícímu lidské mysli. Kde úzkost je zcela reálnou,*

těžkou skutečností (...).¹⁴⁶ Reaguje tak na aféru v USA - na čtení rozhlasové hry, kterou lidi nepokládali za fikci, nýbrž za fakt a uvěřili tomu, že Zemi obsadili Martřani. V důsledku toho nastala panika, sebevraždy, vyhledávání úkrytů atd. Nad prázdnotou těchto lidí z kapitalistického světa, jak se autor článku vyjadřuje, lze též vynést rozsudek. Je to opět ta samá fráze, s jakou jsme se setkali u článků, které zmiňuji výše. Stejně tak i nad Kafkou, jehož život se autor snaží popsat, lze vynášet rozsudek. „*Kdo ví, možná že kdyby dnes třeba Franz Kafka žil, pokládal úctu, již se těší jeho dílu u čtenářů na Západě, za osobní tragédii, neboť je něco jiného proti úzkosti se vzepřít (jak on to zřejmě zamýšlel – ovšem bez rozhodného výsledku) a něco jiného hledat v uměleckém obraze vlastní program, jak to činí lidé slabí ‚smíření‘ osudem.*“¹⁴⁷, píše dále Svoboda. Na to je třeba dát si pozor. „*Nedopuštění, aby úzkost rozkládala mysl. – Takový je i směr střelby našeho kompasu.*“¹⁴⁸ Negativnost a pesimismus jsou totiž reakční, ale optimismus je správná cesta k lepším zítřkům.

Tyto články vznikly k příležitosti výročí smrti Kafky a k vydání překladu *Procesu*. Už to, že byl *Proces* znovu vydán, znamená velký posun. Ve čtyřicátých letech, kdy se dodržovala striktní pravidla, by k tomu jistě nemohlo dojít, koncem padesátých let se začaly ovšem projevat liberalizující tendence a vycházet knihy, jejichž objevení se na trhu bylo do té doby nemyslitelné. Pokud se články snaží opravdu interpretovat, mluví o Kafkově tvorbě jako o díle o vině a trestu, jako o díle o začlenění se do společnosti nebo o díle, v němž se odráží Kafkovy problémy týkající se vztahu k otci nebo ke snoubence. Za autoritativní se považují názory Maxe Broda, jenž Kafku znal nejlépe, nebo Franze Werfela, dalšího z Kafkových přátel. Nechybí ani názory, že v díle *Zámek* není vztah Kafky k otci, ale vztah Kafky k Bohu. Všechny kritiky, i ty protikafkovské, se ovšem shodují na tom, že Kafka je velký autor hodný interpretace.

70. léta

---

¹⁴⁶ SVOBODA, Svatoslav. Kafkův "Proces" a hrst úvah kolem něho. *Mladá fronta*. 1958, s. 5

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 5

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 5

Sedmdesátá léta, jejichž odraz kontextu jsem též hledala v periodikách, jsou na články s touto tematikou méně plodné. Vyšlo celkem osm článků, a to v *Rudém právu* hned dvakrát, ve *Zpravodaji státní knihovny ČSR*, v *Literárním měsíčníku* též dvakrát, v *Tribuně*, v *České literatuře* a v *Židovské ročence*.

Článek v *Tribuně* nazvaný *S Franzem Kafkou proti socialismu* z roku 1973, jehož autorem je Josef Skála, vychází deset let o po Liblické konferenci, kde „*Vybraná smetánka mezinárodního revizionismu v čele s E. Goldstückerem, R. Gadaurym, S. Fischerem a I. Svitákem na této konferenci zahájila novou etapu svého odporu proti socialismu.*“¹⁴⁹. Je jasné, že Liblická konference musela být odsouzená, jelikož si účastníci dovolili veřejně kritizovat a zpochybňovat socialismus nejen v oblasti literatury. Skála si klade otázku, proč se zabývali právě Kafkou. „*Kafka je jedním ze zakladatelů tzv. literárního modernismu, literatury imperialistického období kapitalismu, která na zostřující se rozpory buržoazní společnosti pohlíží očima maloburžoazní pesimistické skepse, vyjadřuje pocity maloměšťáka decimovaného kapitalistickou velkovýrobou marně toužícího podílet se na obrovských ziscích, jež může shrabovat jen „vyvolená“ menšina, a považujícího toto svoje postavení za věčné břemeno lidstva.*“¹⁵⁰ Chtěli se zabývat jím, říká autor článku, aby prostřednictvím Kafky stáli v opozici socialismu a učinili ho „*měřítkem socialistické výstavby, nástrojem eroze socialismu.*“¹⁵¹ Zde autor vidí pesimismus nejen třídní, ale i osobní komplexy. Na konferenci se mluvilo o odcizení, říká Skála, ačkoliv nikde v Kafkově díle o něm není ani zmínka. „*Pravicoví revizionisté chtěli krkolomně sblížit Kafkovu ideologii s marxismem, aby jejich protisocialistické tažení alespoň vnějškově působilo jako jakési ‚tvůrčí rozvíjení marxismu‘.*“¹⁵² Nejvíce se naváží do Ernsta Fischera, který ho nejspíš pobouřil do největší míry. Mluví o překroucení pojmu odcizení a odklonu významu, v jakém ho použil Marx – ve významu utlačování dělnické třídy. Na konferenci se ale objevil i názor paralely odcizení Kafkovy doby

---

¹⁴⁹ SKÁLA, Josef. S Franzem Kafkou proti socialismu. *Tribuna*. 1973, roč. 5, č. 22, s. 9

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 9

¹⁵¹ Tamtéž, s. 9

¹⁵² Tamtéž, s. 9

s dobou současnou. „*Takto vyložené dílo Franze Kafky mělo zpochybnit celý vývoj naší společnosti po únoru 1948, podnitit a zdůvodnit útok proti všem marxismu-leninismu oddaným silám v naší společnosti.*“¹⁵³ Na konferenci prý chtěli pomocí Kafky ukázat, že socialismus je ještě horší a vyvolává pocity odcizení více než kapitalismus. Skála považuje podle svých slov liblický útok na socialismus ještě za decentní, ale poukazuje na to, že pro jeho účastníky měl veliký význam. Veřejně Liblickou konferenci považovali za diskusi mezi socialismem a kapitalismem. Je vidět tedy, že zůstaly názory, jež posuzovaly dílo Kafky jako kritiku kapitalistické společnosti a západu, jiné názory, ty liberalistické, byly okamžitě odsouzeny a označeny za napadání marxismu. Zahraniční marxističtí vědci konferenci a její ubírání se kritizovali, píše dále autor článku, přičemž účastníci konference v této souvislosti mluvili o jejich konzervatismu. „*I tímto přezíravým postojem vůči zahraničním marxistickým vědcům dali organizátoři tzv. kafkovské liblické konference najevo, že jim vůbec nešlo o nějaké tvůrčí rozvíjení marxismu, ale o revizi jeho základních principů.*“¹⁵⁴ Skála se vyjadřuje velice ironicky k postojům jednotlivých účastníků konference, kteří o Kafkovi mluvili kladně, jeho odpor ke konferenci a jejím účastníkům je více než patrný. Hodnotí ji pouze záporně jako nástroj revizionistů a snahu pošpinit socialismus a marxistickou literární vědu. Význam konference byl překroucen jako nástroj opozice, která se snažila napadnout jedinou podle marxistů možnou metodu díla socialistický realismus, ale hlavně soudobou politiku. Kritika socialismu byla označena za reakční a s ní spojený Kafka se stal opět nepohodlným autorem.

Literární měsíčník, jenž vycházel od roku 1972 pod *Svazem českých spisovatelů*, „*aktivně prosazoval program tzv. normalizace v literatuře.*“¹⁵⁵ Časopis zřídil a vedl Rudolf Kalčík a dále přispívali Josef Rybák, Alexej Pludek, Petr Cincibuch, Petr Skála, Vilém Závada, Karel Sýs, Bohumil Říha, Jan Kozák a další. Časopis byl silně ideologicky zaměřený, prosazoval kulturní politiku a „správný směr umění“, brojil proti všemu „reakčnímu“. Autorem programu periodika byl Jiří Taufer.

---

¹⁵³ SKÁLA, Josef. S Franzem Kafkou proti socialismu. *Tribuna*. 1973, roč. 5, č. 22, s. 9

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 9

¹⁵⁵ *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2008 [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=150>

Mezi pravidelnými přispěvateli byl i Vladimír Brett, který zde uveřejnil článek *Franz Kafka – Mýtus a skutečnost* v roce 1974. Nebojí se ostrých a radikálních slov. Též se vyjadřuje k Liblické konferenci jako ke srazu revizionistů. V 70. letech bylo zrovna padesáté výročí smrti Franze Kafky, jak nezapomněl zmínit. Podle Bretta přišel Brod se scestnými interpretacemi, které kolem Kafky vytvořily bublinu mýtu. Správné jsou podle Brettova názoru interpretace marxistické v čele s Horou, jehož názor na román *Zámek* z roku 1935 cituje: „výstižně charakterizoval Kafkovu tvorbu ,jako jeden z nejstrašnějších výkřiků starého individualismu marně snažícího zařadit se do lidské společnosti‘ a poukazovali na ideovou, etickou a v podstatě estetickou omezenost Kafkovy tvorby a jejího významu pro další boj a pokrokový vývoj skutečně lidské existence.“¹⁵⁶ Brodovy myšlenky dále využili existencialisté, kteří je použili tak, jak se jim hodilo, nebo buržoasní André Gide, říká Brett. Po roce 1957 Kafku prý propagovali „revizionističtí elitáři“¹⁵⁷ hledající nesmyslné shody „*odcizení člověka v kapitalistické společnosti a ve společnosti socialistické*“. Antikomunistické mýty se musí vymítnit. André Gide byl v té době v nemilosti, jelikož popsal deziluzi z komunistického režimu v knize *Návrat ze Sovětského svazu*, stal se velkým nepřítelem komunismu. U nás dokonce vyšla kniha s drsným názvem *Anti-Gide*, jejímž autorem je Stanislav Kostka Neumann. Brett konferenci odsuzuje, demokratickou diskuzi pokládá za revizionismus, frází, která se v sedmdesátých letech rozmohla. 60. léta byla oficiálně odsouzena, tudíž je jasné, že v uveřejněných člancích se nedozvíme nic pochvalného směřujícího ke Kafkovské konferenci či dílu Franze Kafky, které podnítilo demokratickou diskuzi nebo naopak bylo její příležitostí. Brett užívá slova jako elitářský, revizionista, protikladné prázdné označení kapitalismus a socialismus. Kafku hodnotí negativně pro jeho pesimismus, ale hlavně proto, že byl spojován s 60. léty a Liblickou konferencí, jež byla v 70. letech vnímaná jako neposlušnost režimu a útok proti němu: „*Půjde ovšem i o skoncování s kafkovským mýtem, který sloužil revizionistickým silám k pomluvám socialistického řádu a k antikomunistickým útokům.*“¹⁵⁸.

---

¹⁵⁶ BRETT, Vladimír. Franz Kafka - mýtus a skutečnost. *Literární měsíčník*. 1974, roč. 3, č. 9, s. 121

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 121

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 121

Vladimír Brett též přispěl do *Rudého práva*, jež bylo základním prokomunistickým periodikem. Jeho článek, který nazval *K orientaci literární vědy v 60. letech a dnes* z roku 1977, se staví k Liblické konferenci opět velice negativně. Ta prý Kafkovo dílo zneužila k „*protisocialistickým účelům*“¹⁵⁹, konference tak vyjádřila svou „*nedůvěru v socialismus a politiku komunistické strany*“¹⁶⁰. Reakční kritizovali potom marxistické názory, za ostudu Brett považuje, že nejvíce reakční názory měli příslušníci KSČ, které musel napomínat nestraník z NDR. Konferenci označil za ideologické a vědecké selhání. Podle něj konference nesloužila literárněvědným účelům, ale jako nástroj hanění marxistické literární kritiky a režimu. Sami účastníci konference totiž říkali, že konference přesahuje rámec literatury. Opět cituje Horu a dává ho za vzor. Zlobí se, že účastníci konference nenavázali na geniální potenciál Horovy kritiky, ale zmařili ho tím, že Kafku vychválili. Také se odvolává na Weisskopfa, jenž se prý vyjádřil o zájmu o Kafku jako o módním snobismu. Zdá se, že by byl spokojený, kdyby na konferenci zaznělo, že dílo Kafky je tmářské a nepřináší nic dnešnímu čtenáři. Zpochybňuje totiž také názor z konference, že by se měl Kafka číst i dnes. Poukazuje na to, že Goldstücker, který měl též reakční názory, je stejně jako Kafka pražským Němcem, v této souvislosti Brett mluví o snaze propagovat sionismus a izraelský nacionalismus díky Kafkovi. Zpochybňuje také Maxe Broda, který měl podle něj také jen hájit zájmy sionismu. Komunismus se též obrátil k antisemitismu a slovo žid bylo používáno s negativním příznakem. Na závěr Brett uvádí, že správnou cestou je spolupráce s NDR a SSSR. Obrat k SSSR, jež hlídá veškeré dění na našem území, měl napravit onu zkaženost 60. let. Na Brettových člancích je vidět změna oproti létům 60., jeho názory jsou radikálnější ještě více, než byly Reimanovy, který alespoň Kafku uznával jako autora hodného diskuze, ačkoliv diskuze v Liblicích se mu z ideologických důvodů nelíbila. Brett se staví odmítavě k tématu Franz Kafka i k názorům, jež byly řečeny na konferenci. Obrací se k adoranému Sovětskému svazu. Jeho postoj je striktní, což ale musíme u periodik, do kterých přispěl, čekat. Je třeba si všimnout, že se opakuje a používá frázovitost, což je příznačné pro tuto dobu.

Dalším článkem, kde byl zmíněn Franz Kafka, tentokrát značně odlišný, je článek, jenž napsal František Kafka, redaktor, překladatel, spisovatel a otec Vladimíra

---

¹⁵⁹ BRETT, Vladimír. K orientaci literární vědy v šedesátých letech a dnes. *Rudé právo*. 1977, roč. 52, č. 107, s. 4

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 4

Kafky, *Básník a služebník básníků* z roku 1971 v *Židovské ročence*. Autor zde Kafku skutečně jen zmiňuje v souvislosti s Maxem Brodem, jemuž je článek primárně věnován. Brod se mu obětoval, stejně tak pomáhal Franzi Werfelovi nebo Willy Haasovi. Příjemné je, že tento článek neobsahuje ani stopu ideologických tezí. V *Židovské ročence* by nejspíš židovský autor židovského autora nenapadal, navíc František Kafka nepatřil k zarytým komunistům.

Časopis *Česká literatura* sloužil literární vědě a zkoumal národní literaturu a kulturu různých období. Jeho vydavatelem je Ústav pro českou literaturu akademie věd, vychází od roku 1953. Článek *Kafkovské prototypy* autora Františka Kautmanna v něm byl uveřejněn roku 1971. Kautmann reaguje na knihu Bohumila Nusky *Švihova aféra a Kafkův proces* z 60. let. Říká, že Franz Kafka je poslední dobou často předmětem diskuzí a zkoumání, jenže už to nejsou interpretace, nýbrž jen subjektivní dojmy a dohady. Do souvislostí se dávají životopisné údaje s dílem, zkoumá se doba a prostředí, porovnává se s příběhy jiných. K takovým patří právě ona kniha *Švihova aféra a Kafkův proces*. Identifikace těchto dvou „událostí“ se jeví jako neobvyklá, ale autor Nuska nachází velké podobnosti. Chybí mu ale důkaz, stačila by zmínka v Kafkových denících. Je ale nepravděpodobné, že by souvislostem národní aféry Kafka unikl. Že chybí důkazy k takovému tvrzení, ale nevádí, hlavní je, že kniha posouvá naše uvažování o Franzi Kafkovi zase dál.

U předposledního článku neznám autora. Podepsal se iniciálami L. K. Jeho článek *Konec Kafkismu* vyšel v roce 1977 ve *Zpravodaji státní knihovny ČSR*. Autor uvádí, že se z Kafky stala „veliká módní vlna Západu a fetiš našich elitářů v 60. letech.“¹⁶¹ V autorově současnosti, tj. v roce 1977, o Kafku ale už není zájem, stal se jen autorem v knihovně a jeho dílo literární památkou. Jeho největší dílo *Proces*, které vzbuzovalo větší zájem než jiný nedokončený román *Zámek*, se dá najednou sehnat velice levně. Lidi se o Kafku nezajímají. Autor jeho dílo hodnotí jako „rozluční a těžko stravitelné příběhy o absurditě světa a odcizenosti člověka.“¹⁶² Zájem je spíše o Kafkovu korespondenci a život, zajímá se o něj převážně psychoanalýza. Propadákem je, že se pěstuje také tzv. kafkovská turistika – navštěvují se místa, kde autor pobýval,

---

¹⁶¹ L., K. Konec kafkismu. *Zpravodaj státní knihovny ČSR*. 1977, č. 2, s. 34

¹⁶² Tamtéž, s. 34

kteřé navštívil, o kterých se zmínil v denících, jeho hrob. Západ zaujal ke Kafkovu dílu trochu jiný postoj než před lety, píše. Přišli na to, že jeho dílo sice vyvolává mnohé otázky, ale neodpovídá na ně. Stalo se kuriozitou pro svou deformovanost a zkreslenou představu o světě. Vidí Kafku jako „*poznamenaného svým původem, třídní příslušností i prostředím, kde vyrůstal a žil.*“¹⁶³ Kafka už podle něj není „*návod na život v naší současnosti.*“¹⁶⁴ Zde se setkáváme opět s negativním postojem k 60. létům a hodnocením Kafky pro jeho pesimismus. Opravdu v té době Kafka už nikoho nezajímal nebo jen nesměl zajímat?

Poslední článek ze 70. let vyšel opět v *Literárním měsíčníku* v roce 1974. Jeho autoři Ladislav Hrzal a Jakub Netopilík ho nazvali *Filozofie abstraktního člověka*. V tomto článku se opět setkáváme s negativním postojem k Liblické konferenci z roku 1963. Říká, jak negativně to hodnotil Jan Kozák na sjezdu Svazu českých spisovatelů v roce 1972. Uvádí, co bylo napsáno ve sjezdové zprávě k této konferenci: „*Mocenské machinace maloměšťácké ‚elitářské‘ skupiny ve vedení svazu měly samozřejmě své široké teoretické zázemí. Poskytovali je především Robert Kalivoda, Karel Kosík, Ivan Sviták a další ideologové, kteří se pokoušeli marxismus křížit s buržoazními filozofickými směry. Pokoušeli se jej rozředit a zbavit revoluční podstaty, podlomit jej zevnitř.*“¹⁶⁵. Kosík, který stojí proti spojení marxismu s antropologií, podle autorů ve skutečnosti stojí proti marxismu-leninismu a jeho dosavadní teorii považuje za teorii „nečlověka“. Nejen, že si Kosík dovolil odmítat marxismus, ale ještě by vymýšlel nové filozofické teorie. Tyto teorie, ačkoliv se držely marxistických pojmů, se marxismu-leninismu nebezpečně vzdalují. Takové teorie byly použity na kafkovské bádání na Liblické konferenci. Předmětem diskuze 60. let se stalo odcizení člověka a jeho postavení ve světě. To autoři vnímají jako boj marxismu s maloburžoasií. Tyto myšlenky byly závadné už jen proto, že je „*propagovali různí existencialisté, fenomenologové a křesťanští filozofové.*“¹⁶⁶ Například Sarter, který byl k vidění v Praze v listopadu 1963. Autoři rozebírají Sarterova slova a dobírají se k závěru, že Sarter sice

---

¹⁶³ L., K. Konec kafkismu. *Zpravodej státní knihovny ČSR*. 1977, č. 2, s. 34

¹⁶⁴ L., K. Konec kafkismu. *Zpravodej státní knihovny ČSR*. 1977, č. 2, s. 36

¹⁶⁵ HRZAL, Ladislav a Jakub NETOPILÍK. *Filozofie abstraktního člověka*. 1979, roč. 3, č. 6, s. 41

¹⁶⁶ HRZAL, Ladislav a Jakub NETOPILÍK. *Filozofie abstraktního člověka*. 1979, roč. 3, č. 6, s. 42

možná byl trochu ovlivněn myšlenkami marxismu-leninismu, ale je to fenomenolog a existencialista. Jeho postoje se ale dočkaly oblíbenosti našich filozofů. Autoři si vysvětlují to, co se podle nich stalo na konferenci v Liblicích takto: „*Obtížné budování socialismu, různé deformace socialistické demokracie včetně byrokratismu, zaostření boje mezi kapitalismem a socialismem atd. způsobily na některé souběžce dělnického hnutí v tom smyslu, že v rozvoji socialistické společnosti spatřovali jen chyby, jen těžkosti, a jen omyly a nebyli s to postřehnout jeho úspěchy.*“¹⁶⁷ Vadí jim, že Kafkovo dílo tam bylo stavěno na úroveň díla Marxa. Tím konkrétně myslí pojem odcizení, který užíval Kafka stejně jako Marx, a bylo to tam uvedeno do souvislosti. Za netřídní postoj považují též myšlenku, že by mohl být Kafka pojítkem mezi kulturami východu a západu mezi českou a německou literaturou. Vyvracely se tam přístupy třídní a historické, což autoři považují za projev snobismu. „*Konference o Kafkovi byla jedním z názorných příkladů, jak se filosofie v rukou revizionistů změnila v nástroj politikaření, v nástroj, který byl vědomě využíván k boji proti socialistické výstavbě v naší zemi, v nástroj, který pomáhal zavádět naši literaturu z cesty revolučního socialistického myšlení.*“¹⁶⁸ K propagaci reakčních názorů se v tomto případě využila literatura a umění, aby je zpopularizovalo. Česká literární věda se tak „*zavedla na scesti, vedla i k tomu, že někteří spisovatelé přešli zcela na pozice buržoazního světového názoru.*“ Článek zakončili slovy: „*Znovu se potvrdilo, že není třetí cesty, není kompromisu v ideologii – buď buržoazní, nebo marxisticko-leninská ideologie.*“¹⁶⁹ Z poslední citované věty autora jasně vyplývá, že marxismus a socialismus nepřipouštěly diskuzi, musely být absolutní, jediné pravdivé a pokud se objevil jiný směr či metoda, musel být nemilosrdně potlačen a zlikvidován. Oproti 50. letům byly poměry let 70. přísnější nejspíše kvůli odporu a neposlušnosti z let 60. Autor tohoto článku opět užívá zažitě socialistické fáze o budování socialismu, dělnickém hnutí, označuje komunistické bezvěrce za revizionisty.

Z uvedených textů plyne, že v 70. letech bylo jméno Franz Kafka používáno hlavně jako příležitost k písemné veřejné kritice tzv. revizionistů, odpůrců

---

¹⁶⁷ HRZAL, Ladislav a Jakub NETOPILÍK. Filozofie abstraktního člověka. 1979, roč. 3, č. 6, s. 43

¹⁶⁸ HRZAL, Ladislav a Jakub NETOPILÍK. Filozofie abstraktního člověka. 1979, roč. 3, č. 6, s. 45

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 45

a nepohodlných autorů. Články týkající se tohoto jména se nezabývaly jeho dílem nebo alespoň jím samým, ale sloužily k propagaci tezí normalizačního období, vychvalování poměrů současných a budoucích a kritice poměrů minulých, k projevení obdivu a věrnosti Sovětskému svazu a zavrnutí západu jako kapitalistického nepřítele. Politika nepřipouštěla uveřejňování jiných typů článků. Příspěvek v *Židovské ročence* je ideologicky nestranný, nepřiklání se na žádnou ze stran. To, že nevyjadřuje žádný postoj, je možná důvod, proč mohl být článek otisknut.

80. léta

V osmdesátých letech periodika *Tvorba*, *Svobodné slovo*, *Praha – Moskva*, *Kmen* uveřejnila šest článků reflektujících postoje k Franzi Kafkovi. Některé vyšly před a některé po 17. listopadu 1989.

Významný je článek v časopise *Moskva – Praha* s názvem *Sté výročí narození Franze Kafky* Františka Jaromíra Kolára z roku 1983. Vyjadřuje se o Kafkovi jako o „géniovi slabosti“. Údajně se na západu říkalo, že ačkoliv Kafka pocházel z Prahy, u nás se o něm nemluví. To ovšem není, jak píše Kolár, pravda, protože se jím zabýváme „přiměřeně jeho významu pro náš život“.¹⁷⁰ Kafka také vycházel dřív nejenom u nás, ale i v jiných socialistických zemích. Autor vyjadřuje svůj názor, že „ve druhé polovině 50. let začíná u nás pravá epidemie kafkismu. (...) Pravicově opurtinistická, revizionistická, velká intelektuálská koalice spatřovala v Kafkovi jeden ze styčných bodů velké diskuze mezi Východem a Západem, symbol nikoliv mezinárodně politické, ale ideové koexistence.“¹⁷¹ „Progresivisté prohlašovali, že odcizení existuje jak ve společnosti kapitalistické, tak i ve společnosti socialistické.“ Obě strany proti něčemu bojují. Na východě proti dogmatismu, na západě proti pragmatismu. Liblická konference se snažila tyto dva světy propojit. Původně marxisté Kafku viděli jako velikého literáta. Jenomže v jeho díle lidé nalézali i problémy socialismu, proto byl odmítán jako nevhodný a při jeho čtení se mohlo „propadnout rozkladu a hnilobě“¹⁷² Mládeži byli tedy doporučeni jiní autoři – Jirásek,

---

¹⁷⁰ KOLÁR, František Jaromír. Sté výročí narození F. Kafky. *Praha - Moskva*. 1983, s. 26

¹⁷¹ Tamtéž, s. 26

¹⁷² KOLÁR, František Jaromír. Sté výročí narození F. Kafky. *Praha - Moskva*. 1983, s. 27

Kisch, Fučík. Autor mluví o stavění problémů kapitalismu a socialismu na stejnou úroveň. Vidíme, že v 80. letech se opět objevil zájem o dění nejen politické, ale i odvaha projevit se. Článek Kafku neztracuje, jak bychom čekali, ale také ho vlastně neinterpretuje. V příspěvku o literatuře je největší diskutovanou otázkou opět politika.

Článek Petra Kovaříka s nadpisem *Nejen knihy mají své osudy*, který vyšel ve *Svobodném slově*, informuje čtenáře o nových nalezených textech v jakémisi antikvariátu. Jedněmi z nich jsou Kafkovy dopisy, které antikvariát koupil a které hodlá nyní vydat Odeon. Článek je z května 1987. Má vlastně pouze informační charakter. Dopisy Kafky, které dosud nebyly známé, představovaly veliký poklad, jak jsem již uvedla výše.

V *Tvorbě*, kam přispívala Květa Hyršlová, vyšly hned dva její články. V říjnu 1989 s názvem *Franz Kafka: Realita a objevování nového světa*, druhý vyšel až po 17. listopadu, v prosinci 1989, pod názvem *Knihy nově objevené*. První článek se věnuje *Americ*, která se má znovu uvést. *Amerika* se jí zdá jiná, než *Proces*, *Ortel*, *Zámek* a v *Kárném táboře*, ačkoliv Kafka prý ve svých denících poukazoval na jejich propojení. Autorka článku mluví o *Americ* a díle Kafky jako o moderně, tzn. že její autor neumí zobrazit skutečnost osvědčenými prostředky. Sice se snaží psát realistickou formou, ale jedná se o dílo moderní. Jakou však skutečnost? Mluví o posunutém vnímání skutečnosti, která je pro Kafkovo dílo typická. Posunuté je to, co Karel Rossmann pocítuje nebo vidí. Vidí pouze kolem sebe, ne za roh, přitom celek situace vysvětluje její části, které se zdají nevysvětlitelné. Ten však postava není schopna vidět. Podle Hyršlové jsou v knize dobře vidět sociální rozdíly. Karel se staví na stranu nemajetných stejně tak jako určitě Franz Kafka, říká, stává se jedním z nich. Podle Hyršlové je pointou příběhu nemožnost člověka v moderním světě poznat realitu nebo pochopit mechanismy, na to není v moderním světě místo. V druhém článku si klade otázku, zda vůbec odpovídá to, jak je Franz Kafka zafixován. O některých knihách totiž bývají zkreslené představy, které nakonec vůbec neodpovídají skutečnosti. *Zámek*, nedokončený román Franze Kafky, interpretuje pomocí jeho deníků. Co se stalo, když Kafka psal toho dílo? Onemocněl, byla válka, opustil úřad, proto je román tak snový a pesimistický. „*Fikce se opírá o autentický zážitek.*“¹⁷³

---

¹⁷³ HYRŠLOVÁ, Květa. *Knihy nově objevené. Tvorba: Příloha*. 1987, č. 51, s. 8

Postavy se projevují jako nespavci, jejich spontánní reakce až šokují, protože jsou jinak plaší. Stejně jako Kafka. Protiřecí si ovšem tím, že po chvíli píše, že K. a Josef K. z *Procesu*, dalšího nedokončeného románu Franze Kafky, jsou úplně jiní. Josef K. je totiž aktivnější a samostatnější, sám řeší nastalý problém. Podle Hyršlové se K. nechce ve vsi usadit, jak to píše Max Brod, chce něco udělat s odevzdaností obyvatel vesnice, šokovat je, narušit pořádky. Hyršlová se snaží interpretovat, její články nejsou místem pro napadání nebo ideologické řeči. Po roce 1989 zpochybňuje obraz Kafky, jak byl dosud nastaven. V době osmdesátých let byla oblíbená autentická literatura, i autorčina citovaná část se týká literatury stojící na vlastních zážitech. Oblíbenými se ostatně staly Kafkovy deníky a jeho korespondence.

Radko Pytlík též přispěl Kafkovským článkem do *Kmenu*, a to v roce 1989 v září s názvem *Pražská ironie*, který je historicko-filozofickým pojmem. Opět se zde setkáváme se zaměřením na Prahu spíše než na autora. Pytlík se zabývá hlavně poměry panujícími v Praze, Kafku zmiňuje mezi autory, kteří zde psali a nechali se jí ovlivnit.

V *Kmenu*, literárním oficiálním měsíčníku vydávaném *Tvorbou a Svazem československých spisovatelů*, časopisem vedeným Jiřím Tauferem nebo Josefem Rybákem, vyšel článek Květy Hyršlové s názvem *Mýtická, magická, matička s drápky?* z prosince 1989. Hyršlová zde pojednává o Praze jako o domově fiktivních postav příběhů. Mluví o termínu Bohumila Hrabala „*Pražská ironie*“, který vysvětluje „*jako výraz životního postupu, jako svého druhu pražský modus vivendi – a jako projev uměleckého prostoje, jehož kořeny tkví u Haška a Kafky.*“¹⁷⁴ Tomu, jaká byla Praha na přelomu století, můžeme porozumět jen my, proto my bychom měli zkoumat takovou literaturu. V jiných zemích totiž došli k názoru, že je Praha městem desiluze. Kafka i Werfel se vyjadřovali o Praze jako o matičce s drápky, která když chňapne, tak nepustí. Kafku fascinovala a zároveň trýznila. Jsou na ní spíše patrné stopy minulosti. Styl, jakým psali pražští Němci o Praze, je jen způsob loučení se s ní. Na přelomu století totiž přestávala být taková, jakou ji znali. Vztah Kafky a Prahy byl trend už z minulých let, který byl ale stále aktuálním tématem. Článek vyšel po 17. listopadu 1989, proto není překvapením, že se v něm neobjevují stopy

---

¹⁷⁴ HYRŠLOVÁ, Květa. Mýtická, magická, matička s drápky?. *Kmen*. 1989, roč. 52, č. 107, s. 1

po dogmatismu. Opouští rozbor díla, zajímá se o autorův vztah k městu. Chápe autora i Prahu jako „naše“, my jediní ho můžeme pochopit. Dřívější články, které by mohly vyjít v *Kmenu*, by se od Kafky možná distancovaly jako od reakčního pražského Němce, není pravděpodobné, že bychom se setkali s názorem, že Kafka byl jenom náš, proto ho můžeme jen my správně interpretovat.

4.2 Texty, které vyšly knižně

60. léta

60. léta znamenají v oblasti Kafkovského bádání velký mezník díky kafkovské konferenci, která se uskutečnila roku 1963 v zámku Liblice za Prahou. Z této konference vzešla kniha *Franz Kafka: Liblická konference 1963*, ze které jsem v této práci vycházela. Zaměřila jsem se na příspěvky českých vědců, protože tato práce se zahraničními interpretujícími nezabývá. Liblická konference se uskutečnila 27. a 28. května 1963 k příležitosti 80. výročí narození spisovatele Franze Kafky, jehož dílo bylo předmětem diskuze. Ke konferenci došlo se souhlasem Komise československých germanistů při Kabinetu pro moderní filologii a Ústavu pro českou literaturu ČSAV, dále se na ní podílela Filozofická fakulta Karlovy univerzity a Svaz československých spisovatelů.

Velkou událostí byla účast zahraničních osobností na konferenci – převážně byla oceňována spolupráce s Francouzem Rogerem Gadaurym, dále se účastnili Rakušané Ernst Fischer, Anna Sehersová, Klaus Hermsdorf, Helmut Richter, Ernst Schumacher, Werner Mittenzwei, dále Kurt Prolop z NDR, Roman Karst z Polska, Maďar Jenő Krammer a v zastoupení Rakouska Dušan Ludvik.

Na konferenci se uskutečnilo 27 vystoupení, které přinesly nové poznatky vhodné pro bádání směřující k textům Franze Kafky. Byly to příspěvky v duchu marxismu-leninismu – jiné by ani nemohly být zveřejněny, ale jsou v nich patrné liberalizující tendence doby a kritika dosavadních poměrů a přístupů k literatuře. Objevilo se velké množství rozporných názorů, kam dílo Franze Kafky zařadit, od dekadence k socialistickému realismu. V jednom se ale přispívající shodli. V tom, že Franz Kafka je velkým spisovatelem, jehož dílo stojí za zkoumání. Příspěvky jsou uvedené v knize v plném znění v překladu Dagmar Eisnerové z němčiny,

francouzštinu přeložila Eva Janovcová-Střížná a Jarmila Fialová. Zahajovací proslov pronesla Marie Majerová, která zdůrazňovala Kafkův původ – ačkoliv psal německy, byl náš, byl Pražan. Příspěvatele uvítal Eduard Goldstücker. Zajímavostí je, že byl pozván Max Brod žijící v té době v Tel Avivu. Nemohl se zúčastnit, ale poslal dopis, který byl před všemi přečten. Broda pozvání potěšilo, rád by se do Prahy vrátil a účastnil se konference, ale nemůže chybět na slavnostech v Tel Avivu pořádaných k příležitosti jeho 79. narozenin. Poslali mu tedy telegram s přáním všeho nejlepšího.

Příspěvek Pavla Reimana byl nazván *Kafka a dnešek* a začíná vysvětlením cíle debaty: vzdát čest tomuto autorovi a kriticky reflektovat jeho život. Mluví o projevu zoufalství nad kapitalismem tj. zoufalstvím v díle Kafky, který tomuto pocitu na rozdíl od současníků konference, kteří zastávají světonázor, podlehl. Je vidět, že jeho názor se tedy vůbec nezměnil. Abychom pochopili Kafkovo dílo, musíme pochopit dobu a okolnosti jeho vzniku, říká. Proč byl hlavním motivem jeho díla stesk? Reiman by chtěl dílo posuzovat ze socialistických aspektů, často mluví o marxisticko-leninském světonázoru. Kafkovi se nelíbila sociální role jeho otce – neměl rád vše, co nemá rád marxisticko-leninský světonázor, říká Reiman. Toto je nejspíš nejscestnější srovnání celého příspěvku. Kdežto Kafka má stejně jako světonázor rád dělnickou třídu, jak tomu nasvědčují jeho díla. To prý dokazuje dopis Brodovi, ve kterém Kafka líčí nesnáze, o nichž se dozvěděl v dělnické úrazové pojišťovně, které dělníci musí vytrpět a přece se nevzbouří. Měl také kladný postoj k Čechům – četl Němcovou, měl rád Janáčka, byl ve spojení s českými literáty, účastnil se anarchistického setkání, zaujal S. K. Neumana, který publikoval jeho *Topiče*, první kapitolu k románu *Amerika*. Tento názor již panoval delší dobu, možná byl považován za „jediný správný“. Pokládá Kafku za velkého básníka, který ale promarnil talent. *„Kdo Kafku skutečně pochopil, musí nesmiřitelně nenávidět vše, o co se rozbil jeho velký talent: nikoli k nesplnitelným humanistickým snům, nýbrž k činům pravého humanismu nás vyzývá tragický osud Kafkův.“*¹⁷⁵ Reiman řekl, že „hniloba a rozklad“ nesmí být vzorem národní literatury. Ale literární teorie má soudit, nikoliv řešit dobu v kontextu vzniku. Mluví hodně ideologicky – například zdůrazňuje, že Kafka hledal cestu, kterou „oni“ našli. V jeho myšlenkách se objevují až demagogické projevy: *„(...) my jsme se nechtěli*

---

¹⁷⁵ REIMAN, Pavel. Kafka a dnešek. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 18

*podobat takové myšce, nemohli jsme přistoupit na chmurný závěr, který nepředkládal Kafka, že nelze najít záchranu, spásu. Vnímali a poznali jsme to, co tu již vnímat nemohl: že existuje reálná, bezpečná cesta na svobodu, cesta, kterou hledal a kterou nenašel. (...) Útokem jsme pronikli k zákonům života, které Kafka nikdy nepoznal. A tu, uprostřed boje jsme poznali svět z nové strany a Kafku překonali tím, že jsme objevili to, co on hledal. A proto jsme zavrhli Kafku, byť i přiznávající jeho uměleckou sílu v zobrazení rozporů života, ano, zavrhli. Pomohl nám sice uvidět svět, jaký byl, ale bránil nám jít tam, kam jsme směřovali, jít cestou, na kterou nás volali Marx a Lenin, cestou přeměny světa, bránil nám vyřešit úkol, který se stal smyslem života naší generace: vzít do svých rukou zákony života a zařídit svět tak, aby v něm lidé mohli žít a tvořit.*¹⁷⁶ Absurdnost z tohoto hysterického projevu jen číší. Reiman pokračuje těmito slovy a citací Fučíka, národního téměř až adorovaného hrdiny s vykonstruovanými zásluhami, vytrženou z kontextu: „*K tomu, abychom tento úkol vyřešili, abychom naplnili smysl našeho života, potřebovali jsme jinou literaturu, než je kafkovská, literaturu, jejíž smysl a poslání vyjádřil Julius Fučík nezapomenutelnými slovy své poslední reportáže: Opakuji: žili jsme pro radost, pro radost šli jsme do boje a pro ni umíráme. Ať proto smutek není nikdy spojován s naším jménem.*“¹⁷⁷ Reimanovi nejvíce na Kafkovi vadí negativita. „*(...) souhlasíme, že tento kafkovský postoj není a nemůže být normálním postojem člověka, který se aktivně podílí na budování socialistické společnosti, která před sebou má životní perspektivu.*“¹⁷⁸ Hlavně proto byl Kafka považován za nevhodného. Názor Reimana se dá shrnout tak, že Kafku lze uznat jako umělce, ale nemůžeme ho považovat za vzor nebo si ho přehnaně vážit, protože se neshoduje se socialistickým radostným postojem, kterým socialismus buduje lepší společnost, což už bylo vidět v textu z let padesátých. Reiman se vůbec nesnaží o interpretaci, jen hodnotí Kafku podle měřítek marxistické literární vědy, které nemohl Kafka nikdy vyhovět.

K tomuto tématu se vyjádřil také František Kautman, redaktor a nakladatel a též zarytý marxista stejně jako Reiman. Podle jeho názoru Kafkovo dílo předběhlo jeho dobu, jeho současníci ho nepochopili. Stejně tak byl ale Kafka zahrnut mnoha

---

¹⁷⁶ REIMAN, Pavel. Kafka a dnešek. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 19

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 19

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 19

různými interpretacemi. Smysl jeho díla se neustále vzdaluje. Některé interpretace mají své odpůrce, interpretace se stávají předměty interpretace – dost času se věnuje tomu, co o něm kdo napsal, ne tomu, co napsal on sám - a nastává kolem Kafky zmatek. Je to „jedna z příčin dosud plně nepřekonaného odporu marxistické kritiky vůči Kafkovi.“¹⁷⁹ Kautman cituje marxistu Howarda Fasta, který se vyjádřil o *Proměně* jako o díle prezentující názor o snížení člověka na úroveň hmyzu, a označil toto dílo za „kulturní hnojiště reakce.“¹⁸⁰ a kritizuje ho. I jiní marxističtí vědci mluví podobně jako Fast. Zatonský prý hodnotí Kafku jako případ „dekadence rozkládající se buržoasie“.¹⁸¹ Různost interpretací vyvolala útoky autorů interpretací mezi sebou a tato nenávist se podle Kautmana přenesla na autora samého – na Kafku. Rozdíly interpretací se dají, jak říká Kautman, rozdělit do skupin. Náboženské interpretace jsou židovské nebo křesťanské, existují existencialistické nebo i psychoanalytické, mezi nimi jsou různé rozpory. Rozpory se objevují už ve snaze klasifikovat Kafku. Kdo to byl? Spisovatel, filozof, náboženský myslitel? Dílo Franze Kafky se vyznačuje mnohoznačností. Lze v něm vidět německý expresionismus, vídeňský román, spojitost s pražskými Němci. Stejně jako jiní mluví Kautman o Kafkovu vztahu k Čechům. Sice byl vychován německy, ale česky uměl velice dobře, odebíral *Naši řeč*, dopisoval si s Milenou Jesenskou, která mu zprvu psala německy, on si však o češtinu řekl sám. Z toho ale nelze vyřešit otázka národní příslušnosti, říká Kautman, neboť Kafka četl knihy v němčině, chodil do německých divadel nebo na přednášky v němčině, ačkoliv si nepřipadal jako Němec. Četl ale i česky – Arnošta Procházku a *Moderní revue*, četl časopisy, kde byly uveřejněny překlady jeho prací – *Kmen*, *Cesta*, *Červen*, *Venkov*, nejspíše i *Tribunu*, *Národní listy*. Setkání s českými anarchisty, jak ho interpretuje marxistická literární věda, je možná přeceňováno. Mluví o Kafkových krátkých textech jako o symbolistních a vysvětluje, co je to symbol, že představuje pointu díla, předpokládají se protichůdné interpretace. Kautman vidí v díle Kafky i souvislost s *Babičkou* Boženy Němcové, o které se prý S. K. Neumann vyjádřil jako o socialistce. I Kafka měl rád prostotu,

---

¹⁷⁹ KAUTMANN, František. Franz Kafka a česká literatura. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 39

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 39.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 39

venkov, jež se objevují v jejích pracích. Sám tyto obrazy v okolí neměl. S. K. Neumann byl od 50. let jedním z protěžovaných, komunisty uznávaných autorů. K expresionismu, ke kterému je Kafka řazen, se nikdy nehlásil veřejně, ale to je sporná myšlenka, jak autor přiznává. Srovnává Kafku s Wolkerem, Čapky, Haškem. Kautman se však opíral o tvrzení S. K. Neumanna, uznávaného marxisty. Předmětem jeho řeči byl i vztah Kafky s Milenou Jesenskou, které vděčíme za překlady jeho prvních prací. Více ale vděčíme Neumannovi, že jeho díla otiskl, říká Kautman. Díky tomu totiž nastal zájem o Kafku. „*Údobí kultu opět utlumilo zájem o Kafku, který znovu nastupuje po XX. sjezdu KSSS, kdy vychází Kafkovy romány Proces a Ameriky, povídky V trestanecké kolonii a Doupě, Dopis otci a řada překladů drobnějších Kafkových prací, dále pak studie, úvahy, recenze i informační zprávy o ohlasu Kafkova díla ve světě.*“¹⁸² S. K. Neumann byl oblíbeným autorem kulturní politiky, jeho zásluha byla tedy zmíněna, ačkoliv třeba jména vydavatelů Kafky byla v souvislosti s vydáváním jeho prací opomenuta. Dále se autor článku vyjadřuje ke vztahu Kafky k ostatní literatuře. Surrealisté se hlásí k Dostojevskému a Apollinairovi, stejně tak i Kafkovi jako ke svým předchůdcům. Ale dodává: „*Ale nebudeme dále rozmnožovat řadu málo prokázaných, ať už skutečných nebo domnělých souvislostí.*“ „*Dílo Franze Kafky vzniklo v určitých specifických podmínkách, bez jejichž prolámaní si nedovedeme vysvětlit příčiny vzniku. Ale toto dílo trvá.*“¹⁸³ Opět se zde setkáváme s názorem, že dílo nelze pochopit bez pochopení doby jeho vzniku a souvislostí, které tento proces provázely. Interpretuje Kafkovy texty jako mnozí. „*Kafkovo dílo zůstává, a jedině tak je také chápeme my, především protestem proti nelidskosti vnějšího světa.*“¹⁸⁴ Interpretuje ale dílo dále v duchu socialismu. „*Bude-li Kafkovo dílo chápáno jako mobilizující síla v boji proti odlidštěným lidským vztahům, pak jeho vliv můžeme vítat a můžeme je hrdě zařadit do našeho kulturního dědictví. O zlidštění společnosti, o vytvoření uvědomělé*

---

¹⁸² KAUTMANN, František. Franz Kafka a česká literatura. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 71

¹⁸³ KAUTMANN, František. Franz Kafka a česká literatura. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 74

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 74

a dobrovolné kolektivity svobodných individuí usiluje i socialismus a komunismus. Teprve jím se začne skutečná historie lidstva, následuje po krvavé předhistorii.“¹⁸⁵

Petr Rákos pojednává *O mnohoznačnosti Kafkova díla*. Nelíbí se mu, že teoretické zásady pro posuzování díla všichni znají, ale nedodržují je. Je evidentní, že šlo o striktního komunistu nespokojeného se situací 60. let. Slovo „mnohoznačnost“ dává v souvislosti s Kafkou do uvozovek. Kafka prý je jednoznačný, užívá lékařskou a právníckou terminologii, které se dají zaměnit. Jednoznačnost z těchto termínů ale vůbec nevyplývá. Snižuje tak záměrně dílo tohoto autora. Jistě to bylo jeho nemocí, ale prý to nebude tvrdit přímo. „*Obrazy autorovy (...) znamenají vždy něco více než samy sebe, ale znamenají zároveň doslova také sebe.*“¹⁸⁶ Dá se tedy místo víceznačnosti chápat jednoznačně, obecně, univerzálně. Mnohoznačnost je jen výsledek toho, co dílo řešilo a čím je se třeba zabývat: společenskými aspekty. Tento příspěvek považuji po příspěvku Pavla Reimana za nejvyhrocenější.

Ivan Sviták, básník a filozof, zase přichází s příspěvkem *Kafka – filozof*. Říká, že s moderním románem došlo ke zborcení realistického popisu okolního světa. Kafku řadí k Proustovi a Joycovi, stejně jako oni bořil zažité formy psaní. Moderní spisovatel podle jeho slov musí být zároveň i filozof, což Kafka je. Můžeme o jeho díle říci, že je náboženské nebo expresionistické, ale nejvíce ze všeho je filozofické. Podle Svitáka nastává doba, kdy umění a filozofie splývají a vzájemně se prolínají. Kafkovou filozofií je, jak uvádí Svitákův příspěvek, jeho vlastní zkušenost se světem. Jeho díla mají podobu šifry, jež je obtížně rozkrytelná. Sviták hodně staví argumentaci na filozofii, rozvádí myšlenky filozofů od středověku po Marxe a komentuje je. Pointou jeho příspěvku je tvrzení, že umění se dnes neobejde bez filozofie a filozofie bez umění. Sice zmiňuje Marxe, ale jen v řadě filozofů, nedá se říci, že by byl tento příspěvek nějak výrazně ideologický. Je to spíše filozofická studie umění a zamyšlení se nad moderním románem. Jediný ze všech příspěvků se zabývá filozofií.

---

¹⁸⁵ KAUTMANN, František. Franz Kafka a česká literatura. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 74

¹⁸⁶ RÁKOS, Petr. O mnohoznačnosti Kafkova díla. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 82, 81

Na konferenci vystoupil i diplomat KSČ, tehdejší ministr školství a kritik Jiří Hájek s příspěvkem *Kafka a my*. Ten Kafku nepovažuje za pojem. Jeho dílo se mu zdá, jak řekl doslova, malé, bez ambic, pouze jako zápisník nesouvisejícího, ale přesto se z Kafky stal symbol „*tragických základních podmínek lidské existence*.“¹⁸⁷ Podle Hájka je správnou interpretací Kafkova díla nespokojenost s kapitalismem, který hlásá, že lidem dá, co potřebují, neumí ale uspokojit jejich potřeby jako socialismus. Neříká tedy nic nového, prostě jen opakuje teze, které by měly být dle pravidel jediné správné. Je si vědom toho, že existují další interpretace: reakční, pokrokové, idealistické, náboženské, židovské odlišných, psychoanalytické, sociologické, ideologické, aj. Kafka ale popisuje mašinérii a situaci kapitalismu. „*Žijeme ve světě, který uskutečnil největší převrat moderních dějin, který zrušil hmotnou závislost člověka na moci majetku a věci. (...) Soudí všechno, co do našeho společenského zřízení vnesl kult osobnosti, co v jeho důsledku mezi námi i v nás přežívá a co je v přímém rozporu s osvobozujícím humanistickým smyslem socialismu.*“¹⁸⁸ Říká, že se liší pohled kapitalismu a socialismu na Kafku. Západ zde našel tragiku osudu lidstva, bezmocnost člověka a jiná negativa, východ a socialistická část západu v díle Kafky vidí brojení „*proti iracionalitě lidské existence v podmínkách kapitalismu.*“¹⁸⁹ S východní částí Evropy by prý souhlasil i Max Brod. Opět se zde setkáváme s vyhoceným ideologickým názorem, který měl více zastánců, s nepodloženými tvrzeními, které jsou ve skutečnosti prázdnými frázemi. Hájek nemohl podpořit tvrzení, že je Kafka velkým spisovatelem, naopak mluvil o jeho malosti, jelikož nezapadal do šablony umělce uznávaného marxismem. Opět se zde užívá černobílého označení socialistický – kapitalistický nebo východ – západ, které jsou příznačné pro dobu komunismu a pro marxistické hodnocení umění.

Filozofka a pedagožka Jiřina Popelová přišla s příspěvkem *Kategorie osamocení v díle Franze Kafky*. V díle vidí odcizení, osamocení jako pocit,

---

¹⁸⁷ HÁJEK, Jiří. Kafka a my. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 107

¹⁸⁸ HÁJEK, Jiří. Kafka a my. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 108

¹⁸⁹ HÁJEK, Jiří. Kafka a my. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 109

ne filozofický pojem, jak o něm mluví Marx. Jedinci se ztratili v současnosti, nerozumí jí, rozbil se čas. To podle Popelové reflektují romány tohoto autora. Kafka je v tomto čase tak oblíben, jelikož „*nachází cestu k lidem v jejich opuštěnosti a bezmoci.*“¹⁹⁰ Nespecifikuje, zda myslí odcizení v kapitalismu nebo v socialismu. Zdá se mi, že je to záměr, že je tím myšleno odcizení obecně ve světě. Takže tedy i v socialismu, což byl podle oficiálního myšlení reakční názor.

Autorem příspěvku *K problému umělce u Franze Kafky* je literární historik Karel Krejčí. Vyjadřuje se k menším pracím, drobnějším povídkám jako *První hoře*, *Umělec v hladovění*, *Zpěvačka Josefína neboli Myší národ* a *Drobná žena*, které vyšly v roce 1924, jež mají společné postavy podivínských umělců. Jeho příspěvek není nijak ideologický, naopak se zaměřuje na postavy a na díla jako taková, zabývá se úplně jinými texty než ostatní pojednání.

Dagmar Eisnerová, manželka Pavla Eisnera a překladatelka z němčiny, přišla s příspěvkem nazvaným *Poznámky o mravní problematice Kafkových románů*. Zamýšlí se zde, jak moc je důležitý pro posuzování Kafkova díla kontext vzniku. S kontextem a autorskou intencí, které lze brát v potaz, lépe pochopíme smysl díla. Podotýká, že je třeba „*překonat vize Kafkovy nejisté existence člověka.*“¹⁹¹ Příkládá postřeh, že nejvíce se interpretují a považují za nejdůležitější Kafkova díla právě ta, která autor nedokončil. Tato díla prý sloužila Kafkovi k sebereflexi, proto jsou pro nás tak zvláštní. Kafka nám ve svém díle ukazuje kriticky, satiricky společnost – byrokratickou a zmechanizovanou, jíž vládou pochybné existence. Eisnerová dílo klasifikuje jako striktně mravnostní. Systém reprezentují soudní orgány, úředníci a tajemníci, které se hlavní postavy snaží poznat a díky nim se zařadit. Eisnerová tvrdí, že onen řád, systém můžeme interpretovat jako „*ideální řád lidské pospolitosti*“ nebo metafyzicky. Tématem Kafkových knih shledává mravnost, mravní postoje, vinu a taky vztah jednotlivce ke společnosti. Za nejpozitivnější v tomto bodě považuje *Ameriku*,

---

¹⁹⁰ POPELOVÁ, Jiřina. Kategorie osamocení v díle Franze Kafky. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 114

¹⁹¹ EISNEROVÁ, Dagmar. Poznámky o mravní problematice Kafkových románů a o pražském pozadí Procesu. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 129

kde je postava Karla Rossmanna akční, jedná z vlastního popudu, sleduje nějaký cíl. Postavy Josefa K. a K. prý bývají nesprávně interpretované jako prostředky vyjádření pesimismu a bezvýchodnosti. *Proces* a *Zámek* nejsou ale tak jednoznačné, jak se tvrdí, jejich interpretace není nikterak jednoduchá kvůli mnohovrstevnosti děl. Román je podle Eisnerové etický – Josef K. je obyčejný maloměšťák, který je nejprve pln energie k protestu, nakonec ale rezignuje. Všímá si v tomto díle právnické terminologie stejně jako Pavel Reiman. Považuje *Proces* za autobiografický nejvíce ze všech Kafkových nedokončených a posmrtně vydaných románů. Tvrdí, že se v díle odráží vztah ke světu a etické zásady autora. Dodává, že to ovšem neznamená, že by Josef K. měl představovat Franze Kafku. Je to pouze fiktivní postava, mezi níž a autorem je veliká paralela. Podobnost sebe s postavou je pro autora negativní. Také shledává paralelu mezi slečnou Bürstnerovou (Freulein Bürstner) a Felice Bauerovou, jejichž iniciály jsou F. B. Autorka poukazuje na to, že všichni v *Procesu* patří k soudu, stejně jako všichni ve vsi v románu *Zámek* jsou nějak spjati se zámekem. Eisnerová, jak můžeme vidět, interpretuje dílo bez jakéhokoliv ideologického stínu. Jako jedna z mála, kdo se zabýval postavami románů, netvrdí, že Kafkovy postavy jsou Kafka, nýbrž říká, že se mu jako fiktivní postavy podobají.

Otto František Babler, překladatel, básník, novinář, pojednává v projevu *Rané české překlady z Franze Kafky* o překládání Kafkova díla, jak už tomu název článku napovídá. Faktograficky pojednává o překladech Mileny Jesenské, jež považuje za Kafkovu velikou lásku. Překlad první kapitoly *Ameriky* s názvem *Topič* vydaný v *Kmenu* S. K. Neumanna, překládala právě ona. Zde ve stejném ročníku vycházely další drobné Kafkovy prózy přeložené Jesenskou. Právě tyto překlady považuje autor za začátek zájmu o tohoto spisovatele na našem území. Dále Kafku překládal O. F. Babler do časopisu *Eva*, Josef Florian v edici *Dobré dílo* atd. Zájem literární vědy šedesátých let se soustředil tedy i na překlady. Stejně tak zde můžeme vidět trend pojednávání o soukromých záležitostech a vztazích, který se velice rozmohl později. Alespoň se zde ale na autorově vztahu k Jesenské nedokazuje jeho zájem o Čechy, jako tomu bylo v nejideologičtějších příspěvcích.

S projevem *Poznámky k marxistické interpretaci Franze Kafky* vystoupil Alexej Kusák, jenž se prý baví prací, kterou marxisté doposud předvedli. Říká, že než začneme používat slova jako dekadentní umění, je třeba tomuto pojmu porozumět. Uvádí: „*Jsem pro realismus, jestliže uznáváme pobyt uvnitř realismu, jestliže uznáváme*

*realismus jako metodu, která má postihnout typické znaky reality, ale ne jako metoda, jak se těmito znaky elegantně vyhnout.*¹⁹² Píše o tom, co znamenal realismus na přelomu století. Také tvrdí, že není podstatné, co si Kafka myslel o své tvorbě, ale to, jak vyjádřil pojetí světa. Považuje ho za „monumentálního realistu“ 20. století. Nelíbí se mu, jak se omílá Kafkova závěť – přes tu přece nelze interpretovat tvorbu. Měla by se zkoumat skladba díla Kafky nikoliv jeho geneze, jedině tak lze dílo pochopit, jinak bude literární věda navrácena k pozitivismu. To prý tvrdí i György Lukács. Panuje názor, že Kafka psal o hrůzách fašismu, ten je ale podle Kusáka scestný. Kafka se nedíval do budoucnosti ale do své současnosti, o jejíchž hrůzách psal. Literární věda by se měla zabývat „pomocí jakých prostředků se toto vidění zkonkrétnovalo“.¹⁹³ Mluví o podobenstvích. Kafkovi je vytýkáno, že jeho dílo není realismus, ale Kusák se ho zastává. Podle něj Kafka píše více realisticky, než by psal v duchu realismu. Cituje též Howarda Fasta, kterému se nelíbí pocity hnusu, jež Kafkova próza vyvolává. Kusák se ohrazuje tím, že takové pocity vyvolává i Bible nebo antické drama. Polemizuje hlavně s Pavlem Reimanem. Jeho názory byly jistě nejvíce nevyhovující. Z dnešního pohledu ovšem jedině neideologické. Kritizuje vlastně marxistickou literární vědu a její výsledky, než aby se zabýval Kafkou a jeho tvorbou. Jeho názor je prvním opravdu nescestným a sympatickým.

Poznámka k diskusi, jejímž autorem je Eduard Goldstücker, editor vyšlé knihy obsahující texty z konference a germanista, literární teoretik a historik, byla vznesena mimo pořadí, protože její autor chtěl reagovat na Alexeje Kusáka. Chtěl jen říci, že je třeba brát v potaz Kafkův život i vztah k Praze, což Kusák předtím odmítal. Též nesouhlasí s tvrzením, že nemáme dávat odmítání svých vlastních textů autorem zvláštní význam, jelikož to dílo doplňuje. Zdá se, že Goldstückera pobouřil předchozí příspěvek, ohrazuje se, že je třeba mluvit vědecky. Opět se zde dává význam životu autora ve vztahu k jeho dílu.

---

¹⁹² KUSÁK, Alexej. Poznámky k marxistické interpretaci Franze Kafky. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 163

¹⁹³ KUSÁK, Alexej. Poznámky k marxistické interpretaci Franze Kafky. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 168

Dalším příspěvatelem k diskuzi byl český spisovatel Norbert Frýd s vystoupením nazvaném *Proč právě Kafka*. Podle jeho názoru je obecně platné to, co Kafka popisuje ve svých dílech. Staví Kafku vedle Jaroslava Haška stejně jako jiní. K obojím chová sympatie a nesouhlasí s jejich opomíjením: „*Nesdílím mínění některých jednotlivců, že by Kafka nebo daleko přístupnější a konkrétnější, rabijáčtější Hašek byli nebezpeční autoři. A jestli v nich je jakási zvláštní skrytá síla: v zápalkách je taky, a přece se nerozpakujeme volně je prodávat. Dospělí lidé se bez sirek neobejdou.*“¹⁹⁴ K tomuto krátkému příspěvku není třeba nic dodávat, jelikož je jeho povaha jasná – nesouhlasí s opomíjením Kafky a degradováním jeho díla na nepovolené.

Příspěvek *O fragmentárnosti Kafkova díla* přednesl Pavel Reiman, jenž vystoupil toho večera již podruhé. Mluví opět radikálně. Ujímá se slova s tvrzením, že je nespokojen a že se mu zdá, že o některých věcech může mluvit jen on. Podle něj Praha důležitá v Kafkově díle je. Obracejí se ke „komunistickému světovému názoru“. Komunistů nebylo po válce mnoho, Reiman k nim patřil a proti nim stála jiná skupina. Byli „*proti obrovské přesile zfanatizované nacionalistické německé inteligence.*“¹⁹⁵ Kafka byl ale jiný a protestoval proti kapitalismu. Vychvaluje osobnost Rudolfa Fuchse jako komunisty, jenž se přátelil s Kafkou, znal se s Reimanem osobně a říkal mu, že Kafku komunismus zajímal, že by k němu byl našel cestu, kdyby neonemocněl a nezemřel. Toto mu prý tvrdil i Gustav Janouch. Polemizuje s Kusákem, jenž vidí ve fragmentárnosti díla modernost. Dle Reimana to svědčí spíše o neschopnosti a nezdaru, znamená pro něj zklamání. Kafkovi se ostatně jeho dílo také nelíbilo a měl v plánu nechat ho zničit. Podle Reimana ne díla nedopsal, protože skonal, ale nedospal je proto, že s nimi byl nespokojen. To prý potvrdilo i svědectví Rudolfa Fuchse. Max Brod se tedy dopustil údajně omylu vydáním díla i jeho interpretací. Kafkovy texty pokládá, jak už řekli jiní i on sám několikrát, za kritiku kapitalistického zřízení světa. Je to forma protestu, nikoliv snahy cokoliv změnit. Reiman nepřipouští diskuzi, že by Kafkovy texty byly o něčem jiném, než o kritice kapitalistického světa, která si ho jako

---

¹⁹⁴ FRÝD, Norbert. Proč právě Franz Kafka. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 212

¹⁹⁵ REIMAN, Pavel. O fragmentárnosti Kafkova díla. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 214

komunistu získala, ačkoliv mu vadí nedořešenost oné problematiky. Je jasné, že Reiman patřil k radikálním komunistům, kteří bránili ideologii naučenými tezemi, kterým možná i sami věřili. Ideologické příspěvky jako tento nepřinášejí žádná nová tvrzení. Reiman se striktně drží toho, co předepisovala ideologie, a vůbec se dílem ve skutečnosti nezabývá.

Krat'oučkový příspěvek s názvem *K metodě výkladu Kafkových děl* Pavla Trosta si klade rozumnou otázku: Jak určit, která metoda výkladu díla Kafky je správná? Cílem diskuze je najít správný výklad. Ale který je správný? Čtenářské výklady jsou spontánní a subjektivní, ty vědecké mohou být hermeneutické nebo třeba genetické. „*Za správný lze pokládat jen takový výklad, který postihuje co nejvíce z toho, co je v textech řečeno.*“

196

Pavel Petr, mladý básník, vystoupil s příspěvkem nazvaným *Franz Kafka a cesta k syntéze*, kde se ptá, proč je zájem o Kafku právě v této době. Odpovídá si, že je to též z důvodu výročí Kafkovy smrti, ale nejen tím. Různí lidé jsou Kafkou ovlivněni jinak, on ne tolik, přesto k němu chová obdiv. Považuje jeho texty za neúprosné a bolestné hledání pravdy, mnohoznačnost mu dodává na pravdivosti. Dovolil si říci, že marxistická literární teorie „*nepřekonala některé slabiny*“¹⁹⁷, proto je nyní napadána. Za ony slabiny považuje to, že nemají definovanou sociologii, přesto se často operuje se sociologickým přístupem k literatuře, který tak může být chápán různě. Dalším nedostatkem marxistické literární vědy je podle něj zjednodušené vykládání a interpretace literárních děl. Říká: „*mám na mysli ony známé tendence redukovat hodnotu díla na výchovnou stránku jeho působnosti nebo měřit ji podle dokonalosti a úplnosti projevených názorů.*“¹⁹⁸ Přístup by se měl dle jeho názoru změnit a mělo by se zabývat strukturou díla, jeho formou a co znamená v historii literatury. Říká také, že text je podle něj výsledek společenských jevů. Kafkova díla bývají potlačována, ale je důvod, proč se jimi dnes zabývají. „*Kafkovo*

---

¹⁹⁶ TROST, Pavel. K metodě výkladu Kafkových děl. In: GOLSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 225

¹⁹⁷ PETR, Pavel. Franz Kafka a cesta k syntéze. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 228

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 228

*dílo může být dnes oporou v úsilí dostat se dál, kupředu, totiž pryč od zjednodušujícího, příliš simplifikujícího uměleckého (nebo už dokonce ne uměleckého, jen se tak tvářícího) odrazu skutečnosti.*¹⁹⁹ „Zejména věcnost a střízlivost jeho pohledu, schopnost umělecky zachytit složité a typické pocity, obohacení lidského pohledu tam, kde se tento pohled zmocňoval skutečnosti příliš přímočaře, a tedy méně realisticky, méně pravdivě.“²⁰⁰ Kafka, jak se autor článku vyjadřuje, nám přinesl emocionalitu v přístupu ke skutečnosti. Za svou kritiku marxistické literární vědy byl autor příspěvku jistě později uvrhnut do nemilosti. Je vidět uvolnění v 60. letech, kdy docházelo ke kritice marxismu, což bylo v dřívějších i pozdějších letech nemyslitelné.

Josef B. Michl v příspěvku nazvaném *Ke vztahu severské moderny k Franzimu Kafkovi* mluvil o zájmu Skandinávie o dílo tohoto autora. Srovnává ho se severskými básníky, kteří se jím nechali inspirovat nebo píšou o podobných tématech – odcizení, či zkaženost moderního světa také. Konkrétně mluví o Arturu Lundkvistovi, Vertilovi Einar Geddovi, Gannarovi Larsenovi, Tarjeiovi Vesaasovi, Edith Södergranové, Sørenu Kierkegaardovi. Článek je ideologicky nezatížen, není patrné ke které „straně“ jeho autor patřil. Kafkovo dílo rozebírá v kontextu evropské (nebo světové) literatury. Srovnává našeho velkého autora s velkými autory severskými. U některých z nich dokládá, že Kafkovo dílo znali (např. zmínění povídky *Lovec Gracchus*), tudíž že se Kafka dostal daleko za hranice našeho státu a začlenil se do světové literatury.

Zpráva o neznámých kafkovských dokumentech Josefa Čermáka je podle jeho slov spíše poznámkou, nesnaží se o interpretaci. Pojednává o vztahu Kafky k Ottele, mladší sestře, zabývá se dílem *Dopisy Ottele*. Je to jen příspěvek informativní povahy, neinterpretuje, pouze říká, že bude vydána Ottlina a Franzova korespondence. Článek proto pro tuto práci není nikterak důležitý.

---

¹⁹⁹ PETR, Pavel. Franz Kafka a cesta k syntéze. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 230

²⁰⁰ PETR, Pavel. Franz Kafka a cesta k syntéze. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 228.

Antonín Václavík, politik, literární vědec a pedagog, v příspěvku *Franz Kafka a jeho umění psychologické analýzy* definuje Kafkovu metodu psaní jako popis „vnitřního duševního světa člověka“.²⁰¹ Marxistická literární věda je podle něho uzavřena cizím názorům. Třeba pojem psychoanalýza dostal negativní nálepkou, proto můžeme být Kafkovi vděční, že se díky němu můžeme zabývat vědomím člověka. Hrdinové Kafkových próz jsou podle Václavíka s nejasnou tváří. Kafka klade existencionální otázky po smyslu života. Zabývá se i časem a vypravěčem v Kafkových prózách. Mluví dále o socialistické společnosti, která by mohla číst Kafku, s jehož texty by se dalo pracovat „za předpokladu, že budou organicky zařazeny do služeb již jiného, socialistického pojetí člověka: Na čtenáře může Kafkovo dílo v našich podmínkách kladně působit zejména těmi hodnotami, které umocňují senzibilitu člověka naší doby.“²⁰² Václavík by rád prosadil kompromis, jak se zdá.

Diskuzi zakončil a shrnul opět Eduard Goldstücker. Uvedl, že cílem konference bylo porozumět dílu Kafkovu. Je dnes aktuální. Nemělo by se zjednodušovat, což by vedlo k dogmatismu. To považují za narážku na marxistickou literární vědu, která zjednodušovala interpretaci děl podle svých potřeb.

Knižně dále vyšlo *Na téma Franz Kafka* Eduarda Goldstückera přepis jeho příspěvku z Liblické konference. Rád by pomohl znovunalézt trvalé hodnoty měšťácké kultury popsané Kafkou, za což mu máme být jako jeho čtenáři vděční. Popisuje Kafkův život. Je skeptický k tomu, že zájem o Kafku nastal až teď na popudy zvenčí (Sarter). Teď nastává opět svoboda, kdy se teoretici mohou zabývat, čím chtějí, ne tím, co je předepsáno. Kafka se stal podle autora „objetí následků kultu osobnosti“²⁰³, toho, že z čeho nevznikl sociální realismus, bylo považováno za dekadentní. „Místo kritického marxistického zhodnocení Kafkova díla nám často byly

---

²⁰¹ VÁCLAVÍK, Antonín. Franz Kafka a jeho umění psychologické analýzy. In: GOLDTÜCKER, Eduard (eds.). Liblická konference 1963. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 253

²⁰² VÁCLAVÍK, Antonín. Franz Kafka a jeho umění psychologické analýzy. In: GOLDTÜCKER, Eduard (eds.). Liblická konference 1963. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 263

²⁰³ GOLDSTÜCKER, Eduard. *Na téma Franz Kafka*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 24

*servírování vyčichlé odvary buržoazních názorů.*²⁰⁴ Marxistické bádání se nyní vydává cestou mezinárodní. Popis byrokratismu, jak jej ukazuje Kafka, lze vztáhnout na poměry u nás: „*totálně se mýlil každý, kdo se domníval, že nový, vyšší lidský řád lze budovat bez humanismu a spravedlnosti, kdo si myslel, že veliké výboje lidstva v kterékoliv oblasti lze natrvalo slovy přijímat a ve skutečnosti pošlapávat.*“²⁰⁵ O Kafkově době se vyjadřuje též: „*Byla to především krize doprovázející zánik měšťáckého liberalismu, pronikavé zrychlení tempa industrializace a s ní vzrůst antihumanistických tendencí ve směrodatných vrstvách vládnoucí třídy.*“²⁰⁶ Takový text je na dobu komunismu dost odvážný už jen z důvodu, že otevřeně kritizuje a říká veřejná tajemství. Doba je opět považována za důležitou pro dílo, které v ní vzniklo. Doma měl Kafka spory s otcem, které připomínaly liberalistickou a kapitalistickou problematiku, prožíval „zamerikanizovanou skutečnost“, píše Goldstücker. Za důležitý byl považován pro interpretaci i autorův život. Kafka užívá podle Goldstückera metodu kombinující realismus a symbolismus. Jeho postavy jsou mnohoznačné, interpretací, které si navzájem ale odporují, se nabízí spousta. V době Kafky došlo k zániku liberalismu především kvůli německému imperialismu, touto situací se zabývá Kafka, který si myslí, že osud nelze změnit. Buržoazní výklady považuje Goldstücker za scestné. Kafka podle něj nepatří rozhodně k -ismům, jak tyto výklady tvrdí, byl přece na schůzi anarchistů a pracoval v dělnické úrazové pojišťovně. Je tomu tak i v Kafkových knihách – Karel Rossmann sympatizuje s topičem, K. se snížil na úroveň lidí ve vsi a chce se stát jedním z nich. Interpretuje *Topiče*. Jako se Karel Rossmann ocitá uvnitř lodi, ocitá se i uvnitř sebe, říká Goldstücker. Zabývá se i vedlejšími postavami. Topiče považuje za mechanismus, stejně tak soud nebo úřednictvo (v *Procesu*, *Zámku*). Goldstücker si ale stojí za názorem, že se Karel vydává k dělnické třídě, když sestupuje do útrob lodi, s dělníky sympatizuje. I Kafka sympatizoval s dělnictvem, do deníku si ostatně zapsal svůj vlastní program pro „nemajetné dělnictvo“. Autor textu si pochvaluje účast významné osobnosti, Rogera Gadauryho, na konferenci v Liblicích. Apeluje na určení metody, kterou se bude Kafkovo dílo zkoumat. Podle něj nastala v tomto směru zvláštní situace – bádání je zatím dvojitě – měšťácké rozsáhlé a marxistické na samém počátku. Je třeba určit cíl

---

²⁰⁴ GOLDSTÜCKER, Eduard. *Na téma Franz Kafka*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 25

²⁰⁵ Tamtéž, s. 25

²⁰⁶ Tamtéž, s. 25

kafkovského bádání. Neměli bychom se zabývat pouze životem autora nebo jen pouze jeho dílem už jen kvůli paralele Franze Kafky a jeho postav. Dříve docházelo k životopisným redukcím kvůli kádrovým posudkům, podotýká autor. Důležitá je myšlenka, kterou vyjadřuje: „*Jsem přesvědčen, že marxisticky orientované kafkovské bádání, jehož první plody již dávají oprávnění k velkým nadějím, bude-li vedeno v naznačeném duchu, vezme-li si za vzor tu neúprosnou bezpředsudkovost, kterou obdivujeme u Marxe a Lenina, nebude-li chtít povyšovat příliš relativní pravdičky politického okamžiku na obecně platné pravdy, je povoláno k tomu, aby se vpravdě vědecky vyrovnalo s velikým uměleckým dílem Franze Kafky a oddělilo v něm to, co je příliš poplatné době, i příliš smrtelné zrcadlo, v němž se tato doba zračila, od toho, čím Franz Kafka trvale přispěl do pokladnice světové literatury.*“²⁰⁷ Kafka měl podle Goldstückera pozitivní vztah k socialismu a dělnictvu. Mluví o kriticko-utopickém socialismu Marxe a Engelse, který se prý projevuje v *Zámku*. Kafka ale nebyl schopen jednat, zbourat clonu mezi sebou a dělnickou třídou. Prý byl na srazu anarchistů, stejně tak na srazu Strany mírného pokroku v mezích zákona, ale pak dodává, že nejspíš ne. Dělnictvo pro něj znamenalo utlačovanou vrstvu společnosti. Ke konci života možná měl už Kafka jiný názor, což se projevuje v *Procesu*, kde K. jedná z vlastní iniciativy, kdežto jiné Kafkovy hlavní postavy jednájí z donucení. Podle Goldstückera je lež, že by byl Kafka neaktuální, že odcizení v dnešní socialistické společnosti není. Takové teze, které padly na konferenci, prý vedou k dogmatismu a byla by chyba se jich dopouštět. Když něco ignorujeme, tak to ještě neznamená, že to neexistuje. Odcizení a Kafka jsou aktuální a to nejen v ČSSR, kde koluje Kafkovo dílo v opisech. Proč to ti mladí dělají? Byla by chyba odpovídat zažitými frázemi. Pravda je taková, že v díle nacházejí něco, co vyplní jejich potřeby jak ve světě kapitalistickém, tak v socialistickém. Co vyvolává strach v kapitalismu? Druhá světová válka, jaderné zbraně, vesmírné objevy, aj. Goldstücker mluví o potřebě pokroku a liberalizace a vyjadřuje názor, že Kafka nemá destruktivní vliv na mladé: „*My chceme, aby naše mládež viděla smysl svého života také v boji. Nabádá k boji, v boji vidí smysl života a to nám vyhovuje. My chceme, aby naše mládež viděla smysl svého života také v boji za ideály, které s sebou Kafka nese, a abychom ji k tomuto boji vedli, aby měla v nás, kteří jsme staří, plnou důvěru, že ji na základě svých zkušeností povedeme k tomuto boji: nejlidštějším, nejlepším způsobem, jaký je dán našemu světu.*

---

²⁰⁷ GOLDSTÜCKER, Eduard. *Na téma Franz Kafka*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 25

*O to jde, to je ten druhý moment, který spojuje Kafku s dnešní naší realitou, to že bere na vědomí onen dehumanizační tlak, ale že mu nepodléhá, že se mu brání na samých hranicích zhroucení. (...) To musíme vzít v úvahu v naší kulturní politice a to musí být klíčem k odpovědi na otázku, zda Kafku dávat či nedávat do rukou naší mládeže.*²⁰⁸ Kafkův humanismus může být součástí socialismu. Bylo by spravedlivé zařadit Kafku, jenž je prý „epochálním tvůrcem“²⁰⁹ mezi klasiky. Goldstücker mluví též o nesmyslném prosazování agrárních autorů socialismem. Pokud budou vnucováni, nikdo je číst nebude. Vyjadřuje se tak k socialistické kultuře obecně, nejen k Franzi Kafkovi. Goldstücker se vyjadřuje dosti odvážně a kriticky.

Zajímavé je, že v roce 1968 Václav Černý, režimem pronásledovaný esejist a literární historik, v *Studie a eseje z moderní světové literatury*, kde se vyjadřuje o moderní próze, nepíše nic ideologického. Vyjadřuje svůj poznatek o uzavřenosti Kafkových hrdinů, které přirovnává k hrdinům Faulknerovým. Článek je spíše studií o tom, co je to moderní román. V souvislosti s Kafkou se zmiňuje o jednom rysu moderního románu – o objektivním vypravěči, který suše vypráví, víc se nijak neprojevuje, nekomentuje, neříká svůj názor, neodhaluje vnitřní svět postavy, pouze s odstupem vypráví odvíjející se příběh. Černý hovoří o tom, že takový vypravěč s hrdinou splyne, že v Kafkových hrdinech ale můžeme vidět Kafku samotného, ať se podíváme na kteréhokoliv Kafkova románového hrdinu. Kafkovy postavy mají bezvýhodný osud v prostředí, pro něž je „typický mimočasovost anebo všečasovost.“²¹⁰ Ačkoliv jsou jeho postavy chladné, lhostejné, čtenář si je podle Černého oblíbí. Jeho dílo řadí k impresionismu. Pojednává o jeho židovství – pražském německém – a s tím spojené jeho nezařaditelnosti. Poukazuje na možnost interpretovat Kafku z náboženského hlediska. Myslí si, že klíčem ke Kafkovu dílu je *Dopis otci*, kde se odhaluje vztah syna k otci, který se dá zaměnit ve vztah Krista k Bohu. Je to vztah, který by se vyřešil, kdyby si dali navzájem volnost, ale pojí je pouto, které nejde zrušit, proto si volnost nikdy dát nemohou. V každém dalším díle

---

²⁰⁸ GOLDSTÜCKER, Eduard. *Na téma Franz Kafka*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 89

²⁰⁹ GOLDSTÜCKER, Eduard. *Na téma Franz Kafka*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 91

²¹⁰ ČERNÝ, Václav. *Studie a eseje z moderní světové literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 135

se pak odráží tento vztah syna a otce. Poukazuje na absurditu jejich problému. Dále mluví o Kafkově *Proměně*. Říká, že je možnost ji interpretovat doslovně nebo obrazně, ale obojí má pečlivou logiku. Ve změně člověka ve štěnici vidí trest – za to, že Samsa už nechce být sebou samým – plnit společenskou roli, jež mu byla dána – roli živícího syna. V této souvislosti se vyjadřuje o mravní interpretaci. Vidíme tu tedy článek naprosto neideologický, který se jako jeden z mála zabývá opravdu jen interpretací díla. Černý hodně interpretuje dílo Kafky skrze jeho život – skrz jeho vztah s otcem, který považuje za klíč ke Kafkovým textům.

Za zvláštní považují knihu *Švihova aféra a Kafkův proces* Bohumila Nusky, spisovatele, výtvarníka, historika umění a kultury, estetika, jelikož se liší od ostatních. Dává do souvislosti *Proces* Franze Kafky a proces, který byl veden s JUDr. Karlem Švihou, říšským poslancem, který byl obviněn ze zrady národa a spolupráce s říšskou policií. Byl odsouzen veřejně v mínění lidí ještě dřív, než byla prokázána jeho vina a než došlo k opravdovému procesu. Autor si myslí, že velká aféra, jež se udála v Kafkově době, ho inspirovala v tvorbě. Jistě o ní Kafka slyšel, jelikož o ní pojednávala německá i česká média, navíc absolvoval práva, takže se o takové události určitě zajímal. Následuje porovnávání částí aféry s částmi *Procesu*, postavy, jež hrály v případě Nusky nějakou roli, s literárními postavami *Procesu* a nachází souvislosti. Kafka psal *Proces* za tři měsíce po propuknutí aféry. Autor článku se ptá, zda je to náhoda, ale je patrné, že je o souvislosti Švihovy aféry a Kafkova *Procesu* přesvědčen. Je to jediný text, který vztahuje jeho dílo na nějakou konkrétní událost Kafkovy současnosti. Je opravdu možné, že Kafku tato aféra nějak ovlivnila a promítlo se to v tomto románu, i když Nuskův rozbor postav, které přirovnává k aktérům ve Švihovu procesu, se mi zdá zavádějící, navíc je to pouze nepodložený dohad. Nedá se říci, že by se jednalo přímo o interpretaci. Autor článku se zajímá ale jako jiní o současnost Kafky, která je podle něj odražena v díle tohoto spisovatele.

V roce 2003 vyšla kniha *Z dějin českého myšlení o literatuře 3*, kde jsou publikovány příspěvky vzniklé mezi léty 1958 a 1969. Bohužel u článků chybí přesná data napsání, proto se o ní můžeme jen dohadovat. Celkem je zde uvedeno šest článků, a to Jiřího Hájka, Olega Suse, Eduarda Goldstückera, Přemysla Blažíčka, Václava Černého či Josefa Jedličky. Jiří Hájek, redaktor, literární kritik, si ve stati *Spor o Franze Kafku* povzdechl nad tím, jak dlouho trvalo, než se česká literární věda začala zaobírat Kafkou. Zabývají se jím i jinde ve světě, třeba v NDR, kde je považován

za jedinečný zjev. Na západě je znám již dlouho, ale je tam falšován a obraz o něm zkreslován. Podle Hájka se nedají Kafkovy knihy interpretovat jen ze socialistického hlediska, jak se o to snaží Pavel Reiman, který je v tomto textu kritizován za svůj postoj. Hájek má vlastní interpretaci *Procesu*. Josef K. je podle něho vinný tím, že jeho život je prázdný. Kritizuje Dubského a Hrbka, kteří výklad Kafky pojmají stejně jako na západě, přitom by měli jako Pavel Eisner zohlednit společenský kontext. Oleg Sus, literární kritik, redaktor a autor mnoha esejů, jenž je autorem stati *Zmatení jazyků*, chválí Hájka, že považuje Kafku za velkého autora. Je třeba ho bránit proti snobismu a zamlčování pravdy. V článku *O Franzi Kafkovi z pražské perspektivy* se vyjadřuje Eduard Goldstücker k minulému literárnímu bádání. Není třeba hned zatracovat, pokud soudíme, musíme svůj soud také odůvodnit. „*Nesmíme pod všeobšáhlym a nedefinovatelným pojmem dekadence sumárně zatracovat umělecké proudy vycházející z jiných než našich předpokladů a produkující díla, jež nám svou metodou a svým duchem nevyhovují*“²¹¹ O Kafku se zajímají na východu i na západu, protože v něm mnozí nacházejí vlastní životní pocity. „*Již sám tento eminentně společenský fakt nás měl ponoukat k tomu, abychom se jím zabývali a nespokojili se s jeho pouhým paušálním označením za projev buržoazních dekadentních nálad.*“²¹², kritizuje Goldstücker dosavadní postoje. Jako jiní vyjadřuje svou nespokojenost. Je třeba opustit zpátečnictví a dobrat se podstaty Kafkova díla, říká. Je rád, že se Liblické konference zúčastnili kvalifikovaní literární vědci ze zahraničí. Dosavadní výklad díla Kafky, který označuje za měšťácký, je prý přemrštěný a vulgární, výklad marxistický by se tomuto měl vyhnout. Výklad měšťácký bývá náboženský, psychologický nebo existencionálně zaměřený, vyhýbá se braní v potaz historicko-společenských činitelů. Klade si otázku: „*Jde nám o pochopení Kafkova díla ujasněním jeho geneze, anebo o pochopení toho, co Kafkovo dílo znamenalo a znamená pro čtenáře?*“²¹³ Dnešní literární věda přistupuje k dílu jako k produktu, zapomíná, že jde prostě

---

²¹¹ GOLDSTÜCKER, Eduard. O Franzi Kafkovi z pražské perspektivy 1963. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, s. 72

²¹² GOLDSTÜCKER, Eduard. O Franzi Kafkovi z pražské perspektivy 1963. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, s. 73

²¹³ GOLDSTÜCKER, Eduard. O Franzi Kafkovi z pražské perspektivy 1963. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, s. 74

o umění. To je dost odvážný názor na tu dobu. Tvrdí, že postavy v Kafkových fikcích představují samotného Franze Kafku, proto se musí zohledňovat okolnosti vzniku díla a život autora. Dalším odvážným tvrzením je část textu, kde se Goldstücker vyjadřuje k marxistickým chybám ve zkoumání literatury. Odmítá se nechat zastrašovat dogmatismem, odmítá tabu. Marxistická literární věda není s to interpretovat Kafku. Též pojednává o pražské německé literatuře, jako jediný její představitel se spřátelil s dělnictvem. Přemysl Blažíček, literární kritik a historik, napsal článek s názvem *Kádrová věda*. Reaguje na Eduarda Goldstückera, který podle něho pojednává, místo, aby interpretoval. V několika bodech s ním souhlasí – Kafka prý nebyl do této doby správně čten, je potřeba se zabývat specifičností textů Franze Kafky. Článek Václava Černého, uveřejněný v tomto svazku pod názvem *Nad proměnou Franze Kafky*, je tímž textem, o kterém pojednávám výše. Josef Jedlička nazval svůj text prostě *O Kafkovi*. Zabývá se hlavně fragmentaritou díla Kafky. Říká, že jeho texty nejsou ukončené proto, že předčasně zemřel, že jsou strohé, ale pečlivé, neukončené záměrně. Přemýšlí, jak Kafku interpretovat – z náboženského hlediska? Nebo jako obraz moderního světa? Není si jistý, jaký výklad je ten správný, ale na začátku svého článku píše, „že Kafkův literární odkaz není výklad světa, ale protokol o světě, že to není obraz skutečnosti, ale její simplifikace.“²¹⁴. Srovnává Kafku s Máchou pro jejich torzovitost, ale Kafku shledává úplně jiným autorem než Máchu. Má opačný názor, než marxističtí kritici, protože si nemyslí, že by byl zájem o Kafku součástí nějakého neoprávněného trendu. V roztržitosti textu vidí mizení kontextu a mluví o tom jako o metodě psaní: „*bud' metodu samu absolutizuje ve faktografický ornament, nebo (...) doufá, že nalezne řád. V obou případech (...) se snaží alespoň velkolepě konstatovat hrůzu světa.*“²¹⁵ Závěrem uvádí zajímavou myšlenku: „*Ale možná, že je přece jen ještě jeden způsob, jak se vykoupit z děsivé roztržitosti nesouvisajících faktů: možná, že lze obnovit kontext tak, že fragment a torzo nebudou žádným způsobem ornamentalizovány,*

---

²¹⁴ JEDLIČKA, Josef. O Kafkovi. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, s. 96

²¹⁵ JEDLIČKA, Josef. O Kafkovi. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, s. 101

ale prostě pozdvíženy do polohy nářku.“²¹⁶ Tato studie je prosta ideologických frází, zabývá se pouze interpretací a přichází se zajímavou myšlenkou – fragmentálností jako záměrnou tvůrčí metodou. Tento text vznikl podle poznámky v roce 1965.

Posledním textem z 60. let, kterým se zde budu zabývat, je kniha *O zuřivém reportéru E. E. Kischovi* z roku 1962 Dušana Hamšíka, redaktora a publicisty. Zde je pojednáváno o pražských německých židovských literátech, jak už název textu napovídá, převážně o Kischovi. Zmiňuje se zde ale i o Rilku, Brodovi, Werfelovi a Kafkovi. Kafka prý jediný dokázal v textu podat absurdnost měšťácké společnosti. *Dopis otci* prezentuje ostrý „třídní svár“. Vidíme zde tedy opět frázovitost typickou pro dobu komunismu, jak tomu bylo i v předchozích článcích.

Jednotlivé příspěvky na konferenci i články jiné věnující se problematice Franze Kafky mohly vzniknout mimo jiné také díky překladům a vydáním *Ameriky*, *Povídek* a *Popisu jednoho zápasu*, které by bylo v dřívějších letech nemyslitelné, jelikož Kafka byl neuznávaným autorem, protože nebyl pohodlný a přínosný pro ideologické záměry. V šedesátých letech došlo k uvolnění poměrů a dostali prostor i dříve záměrně nevydávani autoři, mezi něž patřil právě Kafka. Uvolnění šedesátých let umožňovalo do určité míry i prezentaci vlastních názorů a dotknutí se kritiky poměrů nejen v literární teorii. To je typické pro období Pražského jara, kdy byla diskuze přípustná, což se odráží také v některých článcích. Objevují se zde kritiky marxistické literární vědy, komunismu, fungování společnosti, nespokojenost. Autoři článků, se kterými jsem pracovala, dávali Liblické konferenci velký význam. Byla první otevřenou debatou. Příspěvatelé zde mohli veřejně vyjádřit své názory. Též byla významná pro svou mezinárodnost, i když se týkala zemí socialistického bloku. Samozřejmě zde nebyly uveřejněny jen příspěvky svědčící o určitém uvolnění. Jiní autoři, hlavně Pavel Reiman, se drželi zažitých frází a postojů, odmítali jakýkoliv pokus o liberalizaci a dávali to najevo.

---

²¹⁶ JEDLIČKA, Josef. O Kafkovi. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, s. 101

90. léta

V 90. letech došlo k velkému uvolnění „zavedených pořádků“, je z textů jasná změna režimu. Vycházela jsem z knižních příspěvků, které vyšly do přelomu století. Jedná se o čtyři knihy. První z nich, *Století Markéty Samsové*, od Karla Kosíka je zaměřena spíše filozoficky. Přirovnává Markétu Samsovou z *Proměny* k Antigoně své doby. Celý text se vztahuje k moderní době. Interpretuje *Proměnu* a ptá se, „co je tragično a co znamená možnost nebo nemožnost tragična pro moderní dobu?“²¹⁷ Autor je dalším, kdo srovnává Kafku s Haškem, dva moderní autory, jejichž próza působí až děsivě. Srovnává je ve vztahu k prostředí: „*Jaké bylo prostředí, které zrodilo zjevy tak odlišné, jako je Hašek a Kafka?*“²¹⁸ Nachází podobnost v postavách a uvažuje o tom, co by se stalo, kdyby se sešli Švejk a strážci z *Procesu* a Josef K. a strážci ze *Švejka*. Uvažuje nad zaběhnutými frázemi „kafkovština“, „kafkoidní svět“ a „švejkovština“ a „švejkoidní svět“, je to v podstatě vše totéž: zobrazení hrůznosti lidského počínání a absurdity moderního světa, neschopnost člověka uniknout systémům, mašinérii, byrokracii. Tyto fráze se osamostatnily, jsou nezávislé na dílech obou autorů, operuje se s nimi bez souvztažnosti s autory, žijí si vlastním životem odtrženým od textů Kafky či Haška. Text přináší zajímavou myšlenku: že kafkovština kritizuje dílo Kafkovo, stejně tak haškovština kritizuje dílo Haškovo, ne naopak. Zobrazení absurdna tak bylo pojmenováno podle autorů děl, jež je kritizují. Díla obou totiž nevytváří svět takto pojmenovaný, nýbrž na něho kriticky narážejí. Kafkovština a haškovština se staly pojmy srozumitelnými a obecně užívanými. Dále se autor zabývá postavami textů těchto spisovatelů. Postavy, které Kafka a Hašek stvořili, vypadají, že nemají nic společného. Ve skutečnosti se doplňují. Zaměřuje se převážně na Kafkovy hrdiny: „*Kafkův člověk je zazděn v labyrintu petrifikovaných možností, odcizených vztahů, zvěčněné každodennosti, které pro něho nabývá podoby fantasmagorické nadpřirozenosti, v níž se ptá neustále s neochvějnou vášnivostí, co je pravda. Kafkův člověk je odsouzen žít ve světě, v němž jedinou lidskou důstojností je interpretace světa, protože o chodu a změně světa rozhodují jiné síly na jednotlivci závislé.*“²¹⁹ Kosík

---

²¹⁷ KOSÍK, Karel. *Století Markéty Samsové*. Praha: Československý spisovatel, a. s., 1995, s. 19

²¹⁸ KOSÍK, Karel. *Století Markéty Samsové*. Praha: Československý spisovatel, a. s., 1995, s. 121

²¹⁹ KOSÍK, Karel. *Století Markéty Samsové*. Praha: Československý spisovatel, a. s., 1995, s. 130

po dlouhé době přichází s interpretací doloženou na textech. Nezabývá se Kafkou ideologicky, jako tomu bylo v minulém režimu, nýbrž filozoficky a literárněvědně. Pojem „kafkovština“, „kafkárna“, „kafkoidní svět“ se osamostatnil, rozšířil a jeho užívání se stalo téměř módou u domácích i zahraničních autorů. Kafka sám se stal módou jako vše, co bylo dříve zakazované a nyní nic nebránilo se tím zabývat. Jeho texty mohly vycházet, mohl být interpretován neideologicky, připouštěla se o něm jakákoliv diskuze. Byly možné interpretace různé. V jednadvacátém století, kterým se ale už tato práce nezabývá, „nastal boom“ s knihami věnujícími se Kafkovské tematice.

Pavel Trost, filolog a teoretik, pojednává ve studiích v knize s názvem *Studie o jazycích a literatuře* z roku 1995 o Kafkovi a jeho dílu též. Studie *K metodě výkladu Kafkových děl* si klade otázku, jak může být jediný výklad správný a co znamená vlastně správný a co znamená výklad literárního díla. Ten může být čtenářsky spontánní a subjektivní, nebo vědecký podložený metodologií. Různé metodologie se nedají spojit, například genetický výklad vylučuje psychoanalýzu. Nelze hledat autorský záměr, musíme vycházet z toho, co je řečeno v díle. Dále „*je třeba zjistit, jaký dá text smysl celku.*“²²⁰ Je totiž, podle Trosta, hloupost hledat jediný výklad díla, když nedává jen jeden smysl. Myslí si, že významové roviny jsou v díle dvě. „*Předpokládáme druhou rovinu proto, aby nám vysvětlila první rovinu. Nyní jde o to, zda se druhá rovina vztahuje jiné zvláštní a odtud obecné, nebo přímo na obecné, na obecné určité a jediné, nebo na obecné neurčité a nestejné. Jde také o to, jakým způsobem a do jaké míry je první rovina (označující) proti druhé (označované) samostatná. Proti předpokladu (dvou nebo více) významových rovin by mohla být jediné postavena teze, že Kafkova díla jsou ‚bezprostřední exteriorizace světového pocitu‘ autorova.*“²²¹ Tímto stylem má uvažovat podle autora svobodná a nezávislá literární teorie. Je patrné, že žádná metoda zkoumání díla nebyla úplně zavrhnuta, rozhodně ne z politických důvodů, možná jen proto, že byla třeba už vyčerpaná. Připouští se mnohost interpretací, dokonce je vítána, není již jediná možná interpretace

---

²²⁰ TROST, Pavel. K metodě výkladu Kafkových děl. In: GOLSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 127

²²¹ TROST, Pavel. K metodě výkladu Kafkových děl. In: GOLSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 127, 128

ideologicky daná. Každý si může najít v díle něco jiného, není jen jediná správná interpretace, kterou někdo určí. Nikdo nestanovuje, jaké názory smí být uveřejněny, co si má kdo myslet, o čem se má mlčet, a to ne jen při interpretaci literatury. Důležité je se hlavně nad dílem zamyslet a ne ho povrchně hodnotit podle autorova života či již předkládaných interpretací. 90. léta znamenala v literárním bádání, v názorech a postojích, v možnosti číst a zabývat se jakoukoliv knihou, dobu otevřenou, demokratickou, nic nezakazující. Tato radikální změna se projevuje i v teoretických textech, které jsou prosty jakýchkoliv politických řečí.

Další Trostův příspěvek *Kafkova Proměna* komparuje *Proměnu s Ortelem*, kratší Kafkovou prózou, a klasifikuje je jako rodinná dramata, groteskní zobrazení vztahů v rodině. *Proměna* je o proměně nejen fyzické, ale i o proměně synovy role v rodině. Této interpretaci jsme si už jednou všimnout mohli. Bez synovy původní role rodina společensky slábne, spadne do nižší vrstvy, stane se předmětem skandálu a z tohoto bludného kruhu se dostane až poté, co syn zemře. Taková situace, jaká je popsána v *Proměně* před proměnou Řehoře Samsy, bývala normální, jak se vyjadřuje autor článku. Dospělý syn se stal živitelem rodiny, bylo jeho úkolem se o rodinu postarat, převzít podnik, obstarat sestře věno, zajistit rodině určitou společenskou prestiž – udržet ji nebo dokonce zvýšit. Autor tvrdí, že pokud syn selhal, byl živěn svými nejbližšími, přezdívalo by se mu parazit. Odtud prý proměna v brouka, jak si Trost vykládá. Vztahy mezi otci a syny byly v té době jak psychologické, tak ekonomické, říká. Autor shledává podobnosti s *Ortelem*. Otec zkrachoval, je živěn synem, kterému se přihodí neštěstí. Trost obě prózy interpretuje stejně – osudy provinilých hlavních postav Řehoře Samsy a Jiřího Bendemanna jsou trestem za neposlušnost otci. Zde se setkáváme s další novou interpretací - přestože se též týká viny a trestu nebo vztahu otce se synem, nekopíruje předchozí, jako tomu bylo u marxistických výkladů. Pozornosti se dostalo i kratším prózám Franze Kafky, které dříve neměly moc prostoru také proto, že prostě nebyly a nemohly být přeložené do češtiny. Tomu ale byla doba po roce 1989 více než otevřená. Vycházela díla dříve zatracovaná, díla, která byla dosud neznámá, ať už z cizí nebo národní literatury. Překlady se nebránily jak dílům staršího data, tak i nově napsaným. Zájem veřejnosti se zaměřil hlavně na to, co bylo dříve zakázané, a nyní nic nebránilo tomu si dílo přečíst třeba jen ze zvědavosti než z opravdového zájmu.

Dále v textu *Tři drobné prózy Kafkovy* komparuje další drobné texty Kafkovy: *Před zákonem*, *Poseidon*, *Nový advokát*, *Trost* všude vidí vztahy k Bohu. Opět se setkáváme s dosud neznámými kratšími texty. Interpretované mohlo být jakékoliv dílo jakkoliv.

Tři prózy z Kafkovy sbírky Venkovský lékař Pavla Trosta zase pojednávají o textech *Starost otce rodiny*, *Bratrovražda* a *Venkovský lékař*. Zvláštní postava z první prózy nazývaná Odradek je prý Franzem Kafkou, jak tomu napovídá jak popis, tak užité metafory. Srovnává i jména Kafka a Odradek – v počtu písmen a jejich složení nachází paralely, což mně přijde scestné. Povídka *Bratrovražda* vypráví o artistovi, jenž zavraždí muže přesně odlišného než on sám, kterého potkal v hospodě. Text o něm ale mluví jako o příteli či bratrovi, jak je patrné z názvu. Možná interpretace je, že vrah i zavražděný symbolizují každý jinou stránku jedné osoby. Je otázka, zda text neinterpretovat v souvislosti se zrušeným Kafkovým zasnoubením, které by mohlo zabít též jednu stranu osobnosti Franze Kafky, říká autor. Rozebírá též *Venkovského lékaře*, který je mu záhadou, jelikož „povrchová struktura nedovoluje hlubšímu významu zřetelně vystoupit.“²²² Pokládá povídku za zповěď Kafky. Rána na těle chlapce, k němuž byl zavolán lékař, může symbolizovat ránu umělce. Interpretace založené na životě Franze Kafky zcela nevymizely, jsou stále užívané, i když se spíše objevují jiné vycházející hlavně z toho, co je psáno v textech. Že je podobnost mezi Kafkou a jeho postavami, nikdo nezpochybňuje, ačkoliv to již nebývá klíčem ke Kafkovu dílu. Je vidět, že se do popředí dostávají i drobnější Kafkovy práce, ne jen jeho nedokončené romány, kterým se literární věda věnovala v minulosti.

V knize s názvem *Milena Jesenská* se autorka Alena Wagnerová, česko-německá spisovatelka, též věnuje tématu Franz Kafka. Pojednává kromě o Kafkově korespondenci – samozřejmě s Milenou Jesenskou – o jejich vztahu. Jesenská překládala Kafkovo dílo. Její překlad *Topiče* vyšel v *Kmenu*, kde ho uveřejnil Stanislav Kostka Neumann. Jejich komunikace skrz dopisy byla zprvu pracovní. Navázala však s Kafkou intimní korespondenční vztah. Jejich psaní si trvalo tři měsíce, pak se sešli a Kafka na ni naléhal, aby opustila manžela Polacka, což ona odmítla.

---

²²² TROST, Pavel. Tři prózy z Kafkovy sbírky *Venkovský lékař*. In: *Studie o jazycích a literatuře*. Praha: Torst, 1995, s. 396

Kafka zrušil zasnoubení s Julií Wohryzkovou, jak tvrdí autorka, právě kvůli Mileně Jesenské. Ta s ním ale nemohla mít opravdový vztah, jelikož toho Kafka nebyl schopen jinak než skrz psané slovo a ona si uvědomovala, že by se musela podřídít jeho stylu života, který se tolik lišil od jejího – oba měli různé hodnoty, postoje k manželství, intimitě, životu vůbec. Autorka textu jejich rozdílné postoje k životu, které se nedaly skloubit, dokládá na Kafkových dopisech pro Milenu. Mileniny dopisy Kafkovi k dispozici nemá, tudíž je nemůže rozebrat. Přichází s myšlenkou, zda Amálie a Frída z nedokončeného románu *Zámek* Franze Kafky jsou dvě tváře Mileny Jesenské. Velkou módou se stalo zabývání se vztahy Franze Kafky s Felice Bauerovou, Julií Wohryzkovou, Milenou Jesenskou a Dorou Dymantovou. Interpretace se opíraly o zmínky o těchto ženách v dopisech Maxi Brodovi, z deníkových záznamů či z korespondence s nimi. Memoárová a korespondenční literatura má pořád velký význam. Stejně tak se literatura zabývá čím dál častěji i vedlejšími postavami, ne jen K. nebo Josefem K., ale i postavami ženskými, které srovnává právě s ženami v životě Franze Kafky. Nacházejí se podobnosti a vztahy mezi ženskými postavami v Kafkových dílech a v jeho životě. Život autora pro interpretaci jeho díla stále hraje roli. Zájem o vztahy a nahlížení do soukromí je poznávacím znamením moderní doby, hlavně 21. století.

Další knihou zabývající se Franzem Kafkou je kniha Jana Grossmana s názvem *Dvě studie o Kafkovi*. První ze studií, jež titul obsahuje, byla nazvána *Kafkova divadelnost* a vyšla už dříve v roce 1964, nyní ale vychází knižně. Též se zde setkáváme se srovnáním s Haškem. Autor totiž pojednává o Kafkovi jako o velkém spisovateli, „nejslavnějším světovým autorem literatury“²²³ z Prahy hned po Haškovi. Ačkoliv oba psali prózu, jejich díla patří k nejhranějším ve světě. „Světovost je dána intenzitou, jakou dovedu svoji zkušenost – získanou třeba na nejmenším prostoru a v nekratším čase ‚ted‘ a ‚zde‘ – prohloubit v zkušenost rozhodující a obecně lidskou.“²²⁴ Vyjadřuje názor, že Kafka i Hašek nebyli mimo, nýbrž uvnitř, mimo byli ostatní. Divadelnost se pořád vyvíjí dál a dál, a to podle doby. Poukazuje na různorodost děl těchto autorů.

---

²²³ GROSSMAN, Jan. *Kafkova divadelnost?*. In: *Dvě studie o Kafkovi*. Praha: Evropský kulturní klub, 1990, s. 7

²²⁴ GROSSMAN, Jan. *Kafkova divadelnost?*. In: *Dvě studie o Kafkovi*. Praha: Evropský kulturní klub, 1990, s. 9

V *Zámku* prý představuje zámek i vesnici rovinu sociální, ale i teologickou. Toto dílo je mnohoznačné a zvrstvené, těžko se tak interpretuje. K *Procesu* přistupuje fenomenologicky bez předpojetí. Říká, že při prvním čtení je jasná střízlivost, věčnost, kladení důrazu, vyrovnanost stylu, jež je jednotný. Vypravěč nehodnotí, jen střízlivě popisuje. Tomu se podle autora říká vypravěč v roli právníka nebo kronikáře. Je to vypravěč bez jakékoliv expresivity, který popisuje hrůzu naprosto klidně bez emocí, mluví o ní, jako by to bylo něco zcela běžného. To vyvolává napětí, jež je, dalo by se říci, tématem díla, a to problémy zeměměřiče K. Stylu, jakým je román psán, říká Grossmann „logika nelogičnosti“, kdy to, co je nelogické a deformované, je popsáno bez povšimnutí jako běžné. Mluví též o přízračnosti v souvislosti s dílem Kafky. Kafku srovnává s Dostojevským a dále ho rozebírá: „*Kafka je prvním básníkem automatizace moderního světa, automatizace, která vždycky pracuje s formou, nikoliv s obsahem.*“²²⁵ Čas, místo i postavy jsou podle Grossmanna schválně nekonkrétní, může se děj románů odehrávat kdekoliv, může být hrdinou kdokoliv. Boží normálnost a „*nepřirozené se stává přirozeným*“²²⁶. Předmětem zájmu divadla se staly i knihy, do kterých by to nikdo dříve neřekl. Po roce 1989 se Kafka stal autorem, který byl hodný nejen interpretace, ale i dalšího zpracování – třeba divadelního nebo filmového. Jeho dílo se stalo přístupné všem, kdo o něj stáli, a to v různých provedeních.

Druhá ze studií s názvem *Proces aneb Vyzývání lásky*, jejímž autorem je prozaik a dramatik Milan Uhde, interpretuje, jak už je patrné z názvu, román *Proces*. Píše, že Josef K. se původně vyhýbá tomu brát svou situaci vážně, jenže tento nesmyslný proces ho nakonec pohltí proti jeho vůli, je jím uhranut. Postava K. není schopná vidět celek, souvislosti, vidí jen části, kterým neumí porozumět – složky záhadného soudu. Uhde to přirovnává k prohlížení obrazu, který vidíme z blízka jen z části, nejsme schopni vidět ho celý. „*Každý pokus poznat a jednoznačně pro sebe definovat kterýkoli článek soudního aparátu, byť i ten nejnižší a nejjednodušší, končí nezdarem, neboť ten článek doslova před K-ovými očima projeví zcela nečekanou kvalitu a představí se jako*

---

²²⁵ GROSSMAN, Jan. *Kafkova divadelnost?*. In: *Dvě studie o Kafkovi*. Praha: Evropský kulturní klub, 1990, s. 19

²²⁶ GROSSMAN, Jan. *Kafkova divadelnost?*. In: *Dvě studie o Kafkovi*. Praha: Evropský kulturní klub, 1990, s. 20

součástí jiného celku, než se K. domníval.“²²⁷ Soudní mechanismus je zobrazován stejně jako moderní svět – jako nespravedlivý řád, který dostihuje nevinné. Otázkou ovšem zůstává, zda je K. vinen. Uhde připomíná interpretaci Pavla Eisnera, který o vině nepochybuje. K. se podle něj provinil svou chladností a neschopností citu. S tím nemůže Uhde souhlasit pro jednoduchost této hypotézy. Říká, že je to zjednodušování interpretace. Upozorňuje na podivnosti příběhu. Zdá se, jako by prokurista Josef K. čekal, že si pro něho přijdou, že ho odvedou, že ho popraví ... Josef K. je postava, jež není schopna sebereflexe, proto ho jako čtenáři nemůžeme poznat. Uhde uvažuje nad tím, zda je Josef K. schopen opravdového vztahu. Laškuje se slečnou Bürstnerovou, má poměr s Leni a Elsou, pomýšlí na soudní prادلenu. Jeho vztahy jsou povrchní, bez lásky či přátelství. Ale je to odsouzeníhodné? Zaslouží si za to smrt? Uhde interpretuje *Proces* jako příběh o neschopnosti lásky. Dále říká, že hrdina neustále bloudí v kruhu, nikdy se nedobere podstatě věci. „*Kafkův Proces je zápis bludné cesty poznání, záznam kruhů, které hrdina opisuje kolem středu věci.*“²²⁸ Metaforicky to můžeme vidět v podobenství nazvaném *Před zákonem*, setkání Josefa K. s vězeňským kaplanem. S mužem, který chce vstoupit do Zákona, ale nemůže teď, jinak smí, kam chce, jak tvrdí dveřník, je to stejné jako s K., jenž je nezávislý, ale dobrat se podstaty soudu, proniknout k němu mu je odepíráno. Zákon k oběma promlouvá skrz zřízence, ale oni nejsou s to mu porozumět. V devadesátých letech žádné ideologické interpretace nenajdeme, pouze pojednání o dílech samotných. Se změnou režimu došlo i ke změně literární teorie.

Kniha *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů*, jejímž autorem je Pravoslav Kneidl, obsahuje medailonek o Franzi Kafkovi. Začíná faktografickým pojednáním o vyšlých knihách Franze Kafky, o jeho životě, práci a bydlení. Následuje interpretace. Kafka měl odstup od lidí, dokonce i v literatuře byl solitér, který nepatřil k žádné skupině. Jeho dílo dosud nebylo pochopeno. Byl vnímán jako „*prorok*

---

²²⁷ UHDE, Milan. *Proces aneb vzývání lásky*. In: GROSSMAN, Jan. *Dvě studie o Kafkovi*. Evropský kulturní klub, Praha 1990, s. 32

²²⁸ UHDE, Milan. *Proces aneb vzývání lásky*. In: GROSSMAN, Jan. *Dvě studie o Kafkovi*. Evropský kulturní klub, Praha 1990, s. 37

*budoucích pohrom*²²⁹ a „*básník strachu, chaosu doby*“²³⁰. Z jeho psaní je patrná nechuť k byrokracii, zato dobré sociální citění. V reálném životě Kafky nastalo období příklonu k anarchismu. Autor se zamýšlí nad místem děje v *Procesu*. Říká, že tento román je vnímán často jako „pražský“, přitom o Praze v něm není ani zmínka. Podle popisů tušíme, které město Kafku asi inspirovalo, ale faktem zůstává, že jeho díla jsou nekonkrétní, co se týká místního zasazení děje. V tom autor vidí Kafkovu všeobecnost a tudíž nadčasovost. Vyjadřuje se též o tom, jak dílo Kafky působí na čtenáře. Mluví o „*atmosféře polosnu, která se prolíná s realitou deformovanou bezmocností vizí, které přináší tušení něčeho hrozného, čemu nelze uniknout*.“²³¹. Opět se zde setkáváme s interpretací prostou ideologie, autoři pojednání se mohli zaměřit, na cokoliv chtěli.

---

²²⁹ KNEIDL, Pravoslav. *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů*. Praha: Pražská edice, 1997, s. 137

²³⁰ Tamtéž, s. 137

²³¹ KNEIDL, Pravoslav. *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů*. Praha: Pražská edice, 1997, s. 193

ZÁVĚR

Není cílem této práce posoudit, která interpretace je správná, což se ani nedá určit. Je jedno, zda je *Topič* opravdu o sympatizaci s dělnickou třídou a *Proces* o vině jedince, jenž se neumí zařadit do společnosti, jenž nenašel cestu k Bohu nebo jenž trpí v kapitalistickém světě. Důležité je, jak tyto texty odrážejí svou dobu. Z nich se též můžeme o této době něco dovědět. Pro každé období je typické něco jiného.

Franz Kafka, jenž zemřel v roce 1924, byl po roce 1948 komunistickým režimem nejprve zcela ignorovaný. Bude to jistě tím, že jeho dílo neplnilo požadavky kladené na oficiálně uznávanou literaturu. Od knih, které se vydávaly, režim očekával hlavně radostnost, jednoznačnost interpretace, venkovskou či dělnickou tematiku, vidinu lepší budoucnosti, zaměření se na sociální vazby, aj. Tedy depresivní, moderní, až dodnes nejednoznačně interpretovatelné, fragmentální, příběhy s absurdní logikou Franze Kafky byly naprosto nevyhovující, natož aby byl autor považován za výchovný a vhodný pro mládež, jejíž postoj k socialismu měl být teprve zpracován. Proto byl zařazen mezi autory, jež měli být zapomenuti. Přepisování literární historie a ignorace nehodících se literátů totiž řešilo onen problém nevhodnosti. Po roce 1948 se striktně dodržovala pravidla týkající se vydávání knih a také pravidla v mediální oblasti, která se snažila utvářet falešnou vizi spokojenosti a předkládala lidem pouze témata schválená a ideologicky vhodná. Vydávání ostatních autorů bylo nepřípustné. Knihy o Kafkovi nebo novinové články zabývající se jeho dílem tedy nevycházely.

Koncem padesátých let došlo k určitému uvolnění těchto tvrdých pravidel, protože ideologie začala ztrácet na věrohodnosti z důvodu smrti adorovaného Stalina, jenž byl dříve vnímán jako nesmrtelný, téměř bůh, hospodářské krize a z těchto důvodů vznikajících nepokojů. Navíc začínaly postupně vycházet najevo okolnosti provázející politické procesy a vykonstruovaná obvinění. Tím byla nabourána autorita hlavních představitelů režimu i ideologie. Spisovatelé, kteří byli v médiích veřejně nazýváni svědomím národa, získali u nespokojených občanů velkou důvěru. V té době došlo k mírnému otevření se novým tématům a autorům dosud neznámým nebo opomíjeným. Mezi nimi byl i Franz Kafka. V této době – v roce 1958 – také došlo k přeložení velkého nedokončeného díla *Zámek*. Koncem padesátých let tedy o něm vyšlo dokonce větší množství článků, jež byly ale ve většině případů prostředky k šíření ideologie. Nešlo ani tolik o interpretaci jako o vyjádření odporu ke kapitalismu, obdivu k dělnické

třídě, či kritiky „reakčního“ pesimismu. Na jeho vztahu s Milenou Jesenskou, na jeho četbě Němcové byly dokládány sympatie k Čechům a odpor k Němcům. Jeho deníkové záznamy a poznámky obsahující zmínky o dělnících byly vytrženy z kontextu a dokládal se na nich správný vztah Kafky k dělnictvu. Kafka byl uznán jako autor hodný zabývání se, ale přesto byl shozen mezi ne dobré autory, jelikož byl moc negativní a pesimistický, nedokončil podle názorů kritiků, co začal, to je boj proti kapitalismu a poměrům v něm, stejně jako svoje díla. Ačkoliv bylo úspěchem, že se Kafka stal tématem prezentovaným médii, byl hlavně jejím nástrojem. Pokud se interpretoval, tak spíše skrz ideologii, sociální vztahy, místo na textech byly tvrzení dokládány citacemi Marxe či Lukácse.

Jinak tomu bylo v letech šedesátých, kdy uvolnění socialistických poměrů vzrostlo do takové míry, že se režim a marxistická literární věda otevřeně kritizovaly v médiích. V oblasti kafkovského bádání byla velikou událostí Liblická konference, která proběhla v roce 1963 v Liblicích za Prahou. Znamenala o to víc, jelikož proběhla formou diskuze, které se účastnili i zahraniční literární vědci. Za nejvýznamnějšího z nich byl považován Roger Gadaury. Ačkoliv proběhla v duchu marxismu, ne jeden z příspěvků na marxismus a jeho metody pohlížel kriticky. Též se zde objevily kritické myšlenky ohledně soudobého režimu. To dosud nemělo v socialistickém státě, jakým bylo Československo a země východního bloku, obdoby. Z příspěvků z konference, které vyšly knižně, můžeme vyčíst liberalizující tendence a přístupnost k diskuzi. Samozřejmě se na konferenci objevily i přísné marxistické příspěvky, které naopak kritizovaly uvolněnost, jež nastala. Mezi příspěvateli se objevily názory, že by se měla najít cesta mezi východní a západní literární teorií, byli ochotni najít kompromis. Objevuje se mnohost interpretací. Byly založené na životě autora, jeho vztazích s otcem či ženami, nábožensky pojaté interpretace, signalizující odcizení, atd. Interpretace striktně marxistické byly podány opět ve frázích, které byly typické pro socialistický realismus, stejně tak označení východní, západní, socialismus, kapitalismus, atd. Konference neznamenal hodně jen na poli literárním a literárně teoretickém, protože byla otevřena zabývání se dosud opomíjeným autorem, ale posílila sebevědomí národa a rozpoutala diskuzi ohledně komunistického režimu a poměrů v našem socialistickém státě. Příspěvky byly vydány knižně v plném znění, čili byly veřejně dostupné všem, kdo měli o jejich přečtení zájem. Vyšly i další knihy týkající se Kafky, ve kterých se jako na konferenci objevila mnohost postojů ke Kafkovi a jeho dílu.

To, že dostaly prostor i liberálnější názory, poukazuje na liberálnost doby. Příspěvky, se kterými jsem pracovala, reflektují 60. léta a jejich uvolnění i různost postojů – striktně ideologických a jiných.

Po roce 1968, kdy došlo k obsazení Československa armádami zemí východního bloku, končí období Pražského jara a začíná období normalizace, které znamenalo návrat ke starým pořádkům. Absurdní pravidla z let padesátých se ještě více zpřísnila, kulturní politika Československa byla absolutně podřízena zájmům Sovětského svazu. Poměry z let 60. byly oficiálně odsouzeny, vpád okupačních vojsk byl oficiálně označen za pomoc Československu. Režim byl v oblasti kulturní politiky nekompromisní. Liblická konference byla vnímána jako útok na marxismus, komunismus a socialismus. Příspěvatelé, jež podněcovali diskuzi, byli označeni za revizionisty, kterým nešlo o zkoumání díla Kafky, nýbrž o napadání a zpochybňování režimu. Kafka byl označen za autora, jenž byl použit jako nástroj proti soudobé politice. Stal se tedy opět neoblíbeným. Samy články o Franzi Kafkovi opět nabraly podoby statí z 50. let, objevovaly se v nich zažitá ideologická fráze kritizující kapitalismus, pesimistické postoje, revizionisty. Kafka byl považován sice za velkého autora, ale byl odsuzován pro onen negativismus, který se považoval za nepřipustný. Texty pojednávající o Franzi Kafkovi nebyly ani tak o jeho díle, ale staly se zbraní proti Liblické konferenci, která musela být veřejně odsouzena. Autoři textů o Kafkových dílech se nezabývali ani tak jeho díly jako jeho životem, na kterém se dokazovala Kafkova nepohodlnost režimu. Oproti letům šedesátým publikovali své názory autoři striktně levicoví, ovšem objevil se i článek z *Židovské ročenky*, který se mi jeví jako neutrální. Pozitivní článek jsem žádný nenašla. Uveřejnění pochvalných textů o Kafkově díle bylo nemyslitelné. Nedá se ale říci, že by média předkládala skutečný dobový názor, naopak, snažila se vytvořit určitý obraz a zmanipulovat jím veřejné mínění. Šedesátá léta musela být o desetiletí později a v následujících letech komunistického režimu veřejně odsouzena, stejně tak Liblická konference, jíž Kafka možná sloužil i jako záminka k diskuzi nad současným stavem společnosti a poměrech komunismu. Uvolněné tendence z minulých let byly potlačeny. Sedmdesátá a osmdesátá léta se tedy nesla ve znamení tvrdých pořádků i na poli literárním. I v letech osmdesátých do 17. listopadu 1989 patřících do tohoto přísného období, ale články z 80. let, které jsem četla, nejsou striktně politické. Nezabývají se ani tak dílem Kafky, jen pojednávají

o jeho vztahu k Praze nebo ho jen zmiňují. Proto mohly být nejspíš uveřejněny, pro režim (ale ani proti tomuto autorovi) nevyjadřují nic negativního.

Toto období trvalo až do roku 1988, kdy začalo docházet k nepokojům a projevům nespokojenosti, lidé se začali zajímat o dění, vylezli ze svých ulit, nechtěli již sedět v koutě a přáli si změnu. To vygradovalo v roce 1989 Sametovou revolucí a 17. listopadem, který znamenal přerod komunistického režimu v demokracii. Samozřejmě se tak nestalo ze dne na den. Ale dalo by se říci, že proces přeměny společnosti a politiky probíhal do zvolení Václava Havla prezidentem. Doba po roce 1989 se musela vyrovnat se škodami, jež přinesl komunistický režim. V oblasti literatury a kultury ale znamenala obrovskou změnu. Začaly vycházet dříve zakazované, z politických důvodů nevydávané a tajně vydávané knihy a překládala se dosud neznámá díla. Překlady se týkaly jak děl staršího data, což je příklad i Kafkových textů, tak nedávno psaných knih. Lidé mohli číst, co chtěli, aniž by jim to někdo diktoval, mohli psát, co chtěli, aniž by museli dodržovat nějaká ideologická pravidla. Mohly tedy volně vycházet jakékoliv články či knihy týkající se Franze Kafky. Podle textů, které jsem četla, je patrné, že ideologické teze byly již dávnou minulostí a autoři textů se zaměřili na dílo samotné. Snažili se interpretovat a vznikly tak nejrůznější interpretace, kterým se meze nekladou. Tato situaci vlastně trvá dodnes. Dříve se Kafka buď neinterpretoval, nebo interpretoval ve vztahu k autorovu životu, k Bohu, ke kapitalismu, k absurditě světa nebo dělnické třídě. Poukazovalo se na mnohost interpretací, ale ve skutečnosti se pořád opakovaly. Byly buď správné, nebo reakční. Dnešní doba je otevřená jakýmkoliv interpretacím, žádná z nich nemůže být horší nebo lepší. Projevují se tu určité trendy. Autoři se zabývají vším od Kafkových deníků, které se staly hitem, přes jeho velké texty, za které jsou považovány nedokončené romány, až po kratší prózy a téměř neznámé povídky. Kafka se stal předmětem zájmu literární vědy domácí i zahraniční. Jeho dílo se i nadále vykládá v souvztažnosti s jeho životem, vztahem k otci či ženám, nebo přes jeho židovství. Objevují se ale další a další interpretace, které se vyvracejí navzájem. Zdá se, že Kafka byl až dodnes interpretován tolikrát, že možnosti už jsou určitě vyčerpané.

SEZNAM LITERATURY

PRIMÁRNÍ LITERATURA

Knihy:

BABLER, O. F., Rané české překlady z Franze Kafky. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 143 - 150.

BLAŽÍČEK, Přemysl. Kádrová věda. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, 86 - 95.

ČERNÝ, Václav. Nad proměnou Franze Kafky. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, 90 - 95.

ČERNÝ, Václav. *Studie a eseje z moderní světové literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1969, 118 - 351.

ČERMÁK, Josef. Zpráva o neznámých kafkovských dokumentech. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 249 – 252.

EISNEROVÁ, Dagmar. Poznámky o mravní problematice Kafkových románů a o pražském pozadí Procesu. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 129 - 136.

FRÝD, Norbert. Proč právě Franz Kafka. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 209 - 212.

FLEISCHMANN, Ivo. Na cestě k zámku. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 203 - 207.

GOLDSTÜCKER, Eduard. *Na téma Franz Kafka*. Praha: Československý spisovatel, 1964. 108 s.

GOLDSTÜCKER, Eduard. O Franzi Kafkovi z pražské perspektivy 1963. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, 71 - 86.

GOLDSTÜCKER, Eduard. Poznámka k diskuzi. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 177 - 178.

GROSSMAN, Jan. Kafkova divadelnost?. In: *Analýzy*. Praha: Československý spisovatel, 1991, 327 - 358.

GROSSMAN, Jan. Kafkova divadelnost?. In: *Dvě studie o Kafkovi*. Praha: Evropský kulturní klub, 1990, 7- 30.

HÁJEK, Jiří. *Lidská situace*. Praha: Československý spisovatel, 1996. 184 s.

HÁJEK, Jiří. Kafka a my. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 107 - 110.

HÁJEK, Jiří. Spor o Franze Kafku. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, 65 - 68.

HAMŠÍK, Dušan. *O zuřivém reportéru E. E: Kischovi*. Praha: Československý spisovatel, 1962. 144 s.

JEDLIČKA, Josef. O Kafkovi. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, ?

JEDLIČKA, Josef. *Poznámky ke Kafkovi*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1993. 30 s.

KAUTMANN, František. Franz Kafka a česká literatura. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, s. 39 - 75.

KAUTMAN, František. *Svět Franze Kafky*. Praha: Torst, 1990. 156 s.

KNEIDL, Pravoslav. *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů*. Praha: Pražská edice, 1997, 132-143.

KOSÍK, Karel. *Století Markéty Samsové*. Praha: Československý spisovatel, a. s., 1995. 208 s.

KREJČÍ, Karel. K problému umělce u Franze Kafky. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 125 - 128.

KUSÁK, Alexej. Poznámky k marxistické interpretaci Franze Kafky. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 161 – 175.

MICHL, B. Josef. Ke vztahu severské moderny k Franzi Kafkovi. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 243 - 247.

NUSKA, Bohumil. *Švihova aféra a Kafkův proces*. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1969, 70. s.

PETR, Pavel. Franz Kafka a cesta k syntéze. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 227 - 231.

POPELOVÁ, Jiřina. Kategorie osamocení v díle Franze Kafky. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 111 - 114.

RÁKOS, Petr. O mnohoznačnosti Kafkova díla. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 79 - 83.

REIMAN, Pavel. Kafka a dnešek. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 13 - 20.

REIMAN, Pavel. O fragmentárnosti Kafkova díla. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 213 - 218.

SUS, Oleg. Kafka a zmatení jazyků. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3, 1958 - 1969: Antropologie k Dějinám české literatury 1945 - 1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu akademie věd České republiky, 2003, 68 - 71.

SVITÁK, Ivan. Kafka - filozof. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 85 - 96.

TROST, Pavel. Kafkova Proměna. In: *Studie o jazycích a literatuře*. Praha: Torst, 1995, 339 - 340.

TROST, Pavel. K metodě výkladu Kafkových děl. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 225.

TROST, Pavel. Tři drobné prózy Kafkovy. In: *Studie o jazycích a literatuře*. Praha: Torst, 1995, 398 – 400.

TROST, Pavel. Tři prózy z Kafkovy sbírky Venkovskýlékař. In: *Studie o jazycích a literatuře*. Praha: Torst, 1995, 395 - 397.

UHDE, Milan. Proces aneb vzývání lásky. In: GROSSMAN, Jan. *Dvě studie o Kafkovi*. Evropský kulturní klub, Praha 1990, 31 – 40.

VÁCLAVÍK, Antonín. Franz Kafka a jeho umění psychologické analýzy. In: GOLDSTÜCKER, Eduard (eds.). *Liblická konference 1963*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1963, 253 -264.

WAGNEROVÁ, Alena. *Milena Jesenská*. Praha: Prostor, 1994. 211 s.

Novinové články:

BRETT, Vladimír. Franz Kafka - mýtus a skutečnost. *Literární měsíčník*. 1974, roč. 3, č. 9, 120 - 121.

BRETT, Vladimír. K orientaci literární vědy v šedesátých letech a dnes. *Rudé právo*. 1977, roč. 52, č. 107, s. 4.

DUBSKÝ, Ivan a Jaromír HRBEK. Kafkův "Proces". *Květen*. roč. 3, č. 11, 620 - 623.

- DUBSKÝ, Vladimír. O Franzi Kafkovi. *Nový život*. 1957, č. 4, 415 - 435.
- EISNER, Pavel. Franz Kafka. *Světová literatura*. 1957, roč. 2, 109 - 129.
- FRÝD, Norbert. Únik z ostrova. *Tvorba*. 1958, roč. 23, č. 15, 344 - 345.
- FRÝD, Norbert. Únik z ostrova. *Tvorba*. 1958, roč. 23, č. 16, 374 - 375.
- HRZAL, Ladislav a Jakub NETOPILÍK. Filozofie abstraktního člověka. 1979, roč. 3, č. 6, 41 - 45.
- HYRŠLOVÁ, Květa. Franz Kafka: Realita a objevování nového světa. *Tvorba: Příloha*. 1989, č. 41, 1 - 4.
- HYRŠLOVÁ, Květa. Mýtická, magická, matička s drápký?. *Kmen*. 1989, roč. 52, č. 107, s. 1.
- HYRŠLOVÁ, Květa. Knihy nově objevené. *Tvorba: Příloha*. 1987, č. 51, 8 - 9.
- JEŘÁBEK, Čestmír. Jubileum pražského básníka. *Host do domu*. 1958, č. 7, 334 - 335.
- JEŘÁBEK, Čestmír. Kafkův „Proces“ česky. *Host do domu*. 1958, č. 8, 373 - 374.
- KAFKA, František. Básník a služebník básníků. *Židovská ročenka*. 1971, 123 - 126.
- KAUTMANN, František. Kafkovské prototypy. *Česká literatura*. 1971, roč. 18, č. 2, 187 - 188.
- KOLÁR, František Jaromír. Sté výročí narození F. Kafky. *Praha - Moskva*. 1983, 26 - 27.
- KOVAŘÍK, Petr. Nejen knihy mají své osudy. *Svobodné slovo*. 1978, roč. 43, č. 11, s. 12.
- KOSTA, Oskar. Hledání a bloudění Franze Kafka. *Nový život*. 1958, č. 10, s. 784 - 786.
- L., K. Konec kafeismu. *Zpravodaj státní knihovny ČSR*. 1977, č. 2, 34 - 36.
- MOURKOVÁ, Jarmila. "Deset novel" a Kafka. *Květen*. 1958, roč. 3, s. 279.
- PYTLÍK, Radko. Pražská ironie. *Kmen*. 1989, roč. 2, č. 36, 1, 3 - 4.

REIMAN, Pavel. Společenská problematika v Kafkových románech. *Nová mysl*. 1958, č. 1, s. 51 - 63

SKÁLA, Josef. S Franzem Kafkou proti socialismu. *Tribuna*. 1973, roč. 5, č. 22, s. 9.

SVOBODA, Josef. Bez viny. *Křesťanská revue*. 1958, roč. 25, č. 9, 283 - 285.

SVOBODA, Svatoslav. Kafkův "Proces" a hrst úvah kolem něho. *Mladá fronta*. 1958, s. 5.

Www.slovníkceseliteratury.cz. *Literární měsíčník* [online]. [cit. 2014-2-3].

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

BAUER, Michal. Jak se ospravedlňuje totalita. *Literární noviny (III)*. 2006, roč. 17, č. 46, s. 1, 8.

BAUER, Michal. Proletářské umění. In: *Heslář české avantgardy: Estetické koncepty a proměny uměleckých postupů v letech 1908 - 1958*. Praha: TOGGA, s. r. o., 2011, s. 263 - 270.

BAUER, Michal. II. sjezd Svazu československých spisovatelů 22. - 29. 4. 1956. *Aluze*. 2010, č. 3, 96 - 106.

BÍLEK, Petr A., a Blanka ČINÁTLOVÁ (eds.). *Tesilová kavalérie: Poplulturní obrazy normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, s. r. o., 2010., 256 s.

BLOOM, Harold. *Kánon západní literatury: Knihy, které prošly zkouškou věků*. Praha: Prostor, 2000, 27 - 52.

BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. Brno: Host, 2007. 317 s.

ČERNÝ, V. (1992): *Paměti III. (1945-1972)*. Brno: Atlantis, 220-255.

ČERVINKA, František. *Česká kultura a okupace*. Praha: Torst, 2002. s. 61 – 64, 116 – 152.

ČERVENKA, Miroslav. Významová výstavba literárního díla, doplnit

EMMERT, František. *Sametová revoluce: Kronika pádu komunismu 1989*. Brno: Computer Press, 2009. 72 s.

JANOŮŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 II.: 1948 - 1958*. Praha: Academia, 2007, 13 – 147.

JANOŮŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 III.: 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008, 13 – 135.

JANOŮŠEK, Pavel. *Dějiny české literatury 1945 - 1989 IV.: 1969 - 1989*. Praha: Academia, 2008, 15 – 206.

JANOŮŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945 - 1989*. Praha: Academia, 2012, 487 s.

JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Charta 77 a právní stát*. Brno: Doplněk, 1995. 234 s.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 - 1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 153 s.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953 - 1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 146 s.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 - 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. 80 s.

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANCL a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 - 1967: Svazek I. A - O*. Praha: Academia, 2011, 118 – 119, 333 – 334, 401 – 402, 550 – 551.

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANCL a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 - 1967: Svazek II. P - Ž*. Praha: Academia, 2011, 921 - 923.

KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945 - 1956*. Praha: Torst, 1998, 229 – 465.

MACURA, Vladimír. *Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře*. Praha: Academia, 2008. 351 s.

- MERVART, Jan. Kulturní politika KSČ mezi jejím XII. a XIII. sjezdem (1962 - 1966). In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu: Svazek VI*. Praha: Dokořán, 2009, 190 - 204.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *O kulturu národní a lidovou*. Praha: Melantrich, 1948. 98 s.
- NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006. 912 s.
- OTÁHAL, Milan. *Normalizace 1969 - 1989: Příspěvek ke stavu bádání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, 105 s.
- PAPOUŠEK, Vladimír. Nový historismus a kontext americké literární vědy. In: *Kritické úvahy o západní literární teorii*. Praha: ARSCI, 2006, 181 - 197.
- PAPOUŠEK, Vladimír. Re-prezentace a možný model literárních dějin. In: *Sorela* [online]. 2009 [cit. 2013-05-15]. Dostupné z: <http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=91>
- PAPOUŠEK, Vladimír a BÍLEK, Petr A.. *Cosmogonia: Alegorické reprezentace "všeho"*. Praha: Akropolis, 2011. 224 s.
- PECKA, Jindřich. *Spontánní projevy pražského jara 12968 - 1969*. 1993: Doplněk, Praha – Brno, 5 – 28.
- PEIRCE, Charles Sanders. *Lingvistické čítanky I.: Sémiotika sv. 1*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. 155 s.
- SCHMARZ, Vít: Mluvil tu někdo o ideologii?. *A2*, 2010, č. 5, s. 3.
- ŠEDIVÝ, Jiří. Odchod sovětských vojsk z Československa. *Mezinárodní vztahy*. 1993, č. 3, s. 40 – 52.
- ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii: referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*. Praha: Orbis, 1950. 155 s.
- VACULÍK, Ludvík. Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem. *Literární listy*. 1968, roč. 1, č. 18, s. 1, 3.
- VALENTA, Jiří. České národní zájmy. *Mezinárodní vztahy*. 1993, č. 1, 53 - 61.

VEBEROVÁ, Veronika, Petr A. BÍLEK, Vladimír PAPOUŠEK a David SKALICKÝ (eds.). *Jazyky reprezentace*. Praha: Akropolis, 2012. 306 s.

Www.kafkamuseum.cz. *Franz Kafka a dílo* [online]. [cit. 2013-10-17].

Www.totalita.cz. *Politické procesy v ČSR v 50. letech* [online]. [cit. 2014-2-3].

Www.totalita.cz. *Pětiletky - plánování ekonomiky* [online]. [cit. 2014-03-17].

Dějiny země Koruny české II.: Od nástupu osvětlení po naši dobu. Praha: Paseka, 1992, 249 - 309.

Totalita se rozpadla den po dni, Havel se stal 29. prosince prezidentem. *Českobudějovické listy*. 1999, č. 268, s. 12.